

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Hvorfor forsvant skriftemålet?

En historisk analyse av årsaker til og konsekvenser av
oppløsningen av forbindelsen mellom skriftemål og
nattverd i 1886

Hans Christian Bergsjø

Veileder

Førsteamanuensis II Per Kristian Aschim

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5010: Masteroppgave i teologi (60 ECTS), Vår 2023

Antall ord: 32 747

Forord

Det har vært en stor glede å fordype seg i materialet tilknyttet denne avhandlingen. Å få sette av fire måneder av livet til konsentrert arbeid om såpass avgrenset tematikk er ikke alle forunt, og det er trolig noe jeg vil være takknemlig for livet ut. Forhåpentligvis kan jeg ta med meg både praktisk og teoretisk kunnskap fra arbeidet videre.

Tre personer må særlig takkes. Veileder Per Kristian Aschim har vært helt uunnværlig i dette arbeidet. Tusen takk for dine gode tilbakemeldinger. Min kone og min sønn har også gitt meg mye energi både til livet og til masterarbeidet. Ikke minst har de hjulpet meg å løfte perspektivet når avhandlingen har blitt litt vel «viktig». Tusen takk til dere.

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg oppløsningen av skriftemålets forbindelse med nattverden i siste halvdel av 1800-tallet. Vi spør her særlig om hva som ledet til oppløsningen, hvilke argumenter som gjorde seg gjeldende i debatten omkring dette og hvilke konsekvenser endringen fikk. Metoden for arbeidet har primært bestått i å analysere debatten om skriftemålets forbindelse med nattverden fra 1850-1886. Denne analysenes funn, sammen med kontekst og konsekvenser blir diskutert med teori fra tidligere forskningsbidrag på feltet. Argumentene som gjorde seg gjeldende var primært teologiske, praktiske, juridiske og moralske, der de teologiske argumentene var særlig viktige i selve debatten. I begrunnelsen for endringen var imidlertid de praktiske og autoritetsbaserte argumentene vel så viktige som de teologiske. Konklusjonen etter at arbeidet er gjennomført er at endringen til syvende og sist kom fordi det var *folkets ønske*; uten *folket* ville ikke *folkekirken* kunne gjennomføre en slik endring.

Innholdsfortegnelse

Innhold

1. Innledning	7
1.1 Tema og avgrensninger	7
1.2 Problemstilling	9
1.3 Metode.....	10
1.4 Kilder.....	12
1.5 Forskningsstatus	13
1.6 Struktur.....	17
2. Historisk bakgrunn for debatten om skriftemål og nattverd fra reformasjonen til 1850.....	17
2.1 1517-1850: Oppsummering og konklusjon.....	20
3. Historisk oversikt av skriftemålsdebatten fra 1850-1886.....	21
3.1 1850-1886: Oppsummering og konklusjon.....	34
4. Argumentene i debatten – analyse.....	35
4.1 Teologiske argumenter	38
4.1.1 Skriftemålsforståelse	38
4.1.2 Sakramentforståelse.....	40
4.1.3 Kirkehistoriske argumenter	45
4.1.4 Autoritetsargumenter.....	50
4.1.5 Generelle teologiske argumenter.....	58
4.2 Juridiske argumenter	60
4.3 Praktiske argumenter.....	63
4.3.1 Erfaringsbaserte argumenter	63
4.3.2 Demokratiske argumenter	66
4.4 Moralske argumenter.....	67
4.4.1 Frihet og tvang	67

4.5 Oppsummering av argumentanalyse	70
5. 1886: Den Kongelige resolusjonen	74
5.1 Prosessens forløp.....	75
5.2 Kirkedepartementets redegjørelse og begrunnelse – analyse.....	76
6. Reaksjoner på endringen i skriftemålsritualet	86
6.1 Et overblikk	86
6.2 Reaksjonene – analyse.....	91
7. Oppsummerende drøfting	94
7.1 Presentasjon av teorier	95
7.1.1 Diskusjon med teori	100
7.1.2 Oppsummering	106
8. Avslutning, funn og konklusjon	107
8.1 Funn.....	109
8.2 Konklusjon	110
8.2 So what?	110
Vedlegg	111
Litteraturliste.....	114

1. Innledning

1.1 Tema og avgrensninger

Tema

Denne avhandlingens tema er skriftemålets utvikling i Den norske kirke i siste halvdel av 1800-tallet. Nærmere bestemt undersøker vi her hva som førte til en rituell og juridisk endring i skriftemåls- og nattverdspraksisen i 1886. Frem til 1886 var det – juridisk sett – påkrevd å skrifte før nattverd. Men i 1850 begynte en debatt, der et sentralt problem var det faktum at den juridisk fastsatte ordningen ikke lenger ble praktisert. Debattantene så, som vi senere skal se, ulikt på om det var problematisk, og hva som var problematisk ved det. Denne debatten ledet til at det i desember i 1886 ble gjort en foreløpig endring: det ble mulig å anmelde seg for presten på forhånd for å slippe å skrifte, og skriftetvangen ble på den måten delvis oppløst. Denne løsningen viste seg imidlertid å være utilfredsstillende, og i 1907 ble denne prosessen fullført; det var ikke lenger krav om å skrifte, og en måtte heller ikke melde fra på forhånd om en ville slippe dette forberedende ritualet. Skriftemålet ble erstattet av en syndsbejelse som forberedelse til nattverden. En rituell praksis ble altså endret i en politisk prosess med juridiske bestemmelser. Noen viktige årsaker til behovet for endring var teologiske. Kanskje kan vi imidlertid heller si at teologiske argumenter ble trukket inn for å begrunne hvorfor en endring var nødvendig. På den måten kan vi dermed si at vi her studerer *teologiske argumenters posisjon i en kirkepolitisk prosess*. Videre må det presiseres at det er *skriftemål ved nattverd* som er objektet for dette arbeidet. Det sjelesørgeriske privatskriftemålet *uten* nattverd er noe vesentlig annet enn det som er tema for denne avhandlingen. Debatten fra 1850-1886 handlet om skriftemålets forbindelse med nattverden, og det er denne debatten og prosessen vi følger.

Avgrensninger

Av det ovenfor nevnte forstår vi derfor at avhandlingen er begrenset i omfang. Et par momenter er vesentlige å nevne her under «avgrensninger»:

1. Her studeres diskusjonen om skriftemålets forbindelse med nattverden fra 1850 og fremover i tid. Det er altså verken privatskriftemål uten nattverd, det katolske botssakramentet, offentlig skriftemål eller fellesskriftemål som er objektet vi studerer.

2. Avhandlingen tar for seg spørsmålet om skriftemålets forbindelse med nattverden, altså skriftemålet som forberedelse til nattverden, og diskusjonen omkring dette i tre faser: 1850–1886, året 1886 og 1886–1907.

Det er den første epoken som er hovedtidsrommet for denne avhandlingen, da det er debatten i forkant av 1886 som er vårt fokus. Det har vi valgt som følge av at det i 1886 for første gang gis adgang til å motta nattverd uten forutgående skriftemål. Prosessen ble på sett og vis fullført i 1907, men den store debatten foregikk ikke fra 1886–1907, men fra omtrent 1850–1886.

Avklaringer

Det mest sentrale begrepet for denne avhandlingen er «skriftemål». Vi skiller her primært mellom to ulike typer skriftemål: privat og allment skriftemål. Privatskriftemål var en samtale i enerom mellom et skriftebarn og en skriftefar, som regel et menighetsmedlem og en prest, der skriftebarnet bekjente sine synder og presten ga ham syndsforlatelse (absolusjon) privat. Dette var juridisk sett obligatorisk som forberedelse til nattverd frem til 1886.¹ Allment skriftemål betyr at en hel menighet hører en felles skriftetale og mottar syndsforlatelse (absolusjon) i plenum. Dette kunne også innebære at en fremsa en felles syndsbekjennelse.² Den vanligste praksisen på 1800-tallet var en blanding av disse to: en hørte en felles skriftetale, men mottok absolusjonen individuelt med håndspåleggelse ved alteret. I tillegg gjorde andre typer skriftemål seg gjeldende i ulike epoker: fellesskriftemål, gruppeskriftemål og offentlig skriftemål. Gruppeskriftemål var eksempelvis en familie eller en gruppe som bodde på samme gård som ble skriftet og absolvert sammen.³ Fellesskriftemålet var forlengelsen av gruppeskriftemålet, men at grupper skriftet og ble absolvert «bolkevis».⁴ Offentlig skriftemål (åpenbart skriftemål) var et skriftemål som skulle tukte og straffe «åpenbare» syndere og prøve å få dem inn i kirkens fellesskap igjen. Disse skriftebarna måtte bekjenne sine synder foran menigheten, altså offentlig.⁵ Det er det private og allmenne skriftemålet vi her har for oss, selv om det offentlige skriftemålet befinner seg i en slags gråsoner; en «åpenbar» synder kunne ikke

¹ Bergan, 1980, s.1

² Bergan, 1980, s.1

³ Bergan, 1980, s.299

⁴ Bergan, 1980, s.299

⁵ Bergan, 1980, s.1

motta nattverd før han hadde vært gjennom et offentlig skriftemål. Dette er ingen vesentlig del av avhandlingen, men elementet «blander» seg inn noen steder.

1.2 Problemstilling

Vi stiller her spørsmål ved hvorfor skriftemålet ble fjernet som obligatorisk forberedelse til nattverden i Den norske kirke: Hva førte til oppløsningen av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd i 1886? Det er ikke mulig innenfor rammen av dette avhandlingsarbeidet å gi et uttømmende svar på dette. Vi har derfor valgt å konsentrere undersøkelsen omkring de teologiske argumentene som gjorde seg gjeldende i debatten. Vi søker å studere disse teologiske argumentenes betydning i prosessen fram mot endringen i 1886.

Det sentrale forskningsspørsmålet er det følgende:

- Hvilke teologiske argumenter gjorde seg gjeldende i debatten om skriftemål og nattverd fra 1850-1886?

For å besvare dette spørsmålet stiller vi følgende underspørsmål:

- Hvilken historisk kontekst preget debatten om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886?
- Hvilke argumenter ble brukt for og imot oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886?

For å besvare hvilken rolle de teologiske argumentene spiller i praksis, ser vi nærmere på følgende spørsmål:

- Hvordan begrunner Kirkedepartementet regjeringens vedtak om skriftemålsreform i 1886?

I tillegg vil vi i forlengelsen av dette se på reaksjonene vedtaket fikk. Vi snakker da om reaksjonene hos både «høy og lav», lekfolk, prester og teologer; folket. Reaksjonene sier også noe om hvilken rolle de teologiske argumentene spilte i praksis. Vi spør derfor:

- Hvordan ble endringen mottatt? Ble den oppfattet som en løsning på problemet?

1.3 Metode

"Metode" handler noen ganger om en fast oppskrift eller fremgangsmåte for å finne ut av en problemstilling. Andre ganger kan det bety en improvisert fremgangsmåte der man underveis i arbeidet finner frem til en måte å arbeide på som er formålstjenlig for en spesifikk problemstilling.⁶ Dette siste er tilfellet i denne avhandlingen.

I denne avhandlingen er *fenomenet* en endring i Den norske kirkes utvikling. Det er en endring av en kirkelig praksis, som tillegges teologisk betydning. Endringen ble forberedt gjennom en lengre debatt om noe som ble oppfattet som en problematisk praksis. Mange av argumentene som bringes inn i debatten er teologiske, og disse brukes til å begrunne en rekke ulike posisjoner. Debatten fører til en politisk gjennomført endring av den juridiske reguleringen av skriftemålspraksisen i Den norske kirke. Problemstillingen konsentreres om de teologiske argumentene i debatten og deres betydning.

Tidligere framstillinger har analysert debatten kronologisk (Gulbrandsen, Bergan). Jeg har valgt å ikke analysere debatten fra 1850–1886 kronologisk, men tematisk. Det gjør jeg på grunnlag av hva denne avhandlingen dreier seg om, nemlig argumentene og de teologiske argumentene, og deres praktiske konsekvenser. Det har vist seg nyttig å «splitte opp» det kronologiske for å sammenstille argumentene i ulike kategorier. Slik har vi kunnet se andre mønstre i materialet enn en kronologisk gjennomgang gir, og derfor er denne metoden valgt. Dog presenteres debatten *også* historisk; første del av avhandlingen er en historisk rekonstruksjon av hovedlinjene i debatten som i alt vesentlig bygger på Gulbrandsen og Bergan. I denne deler søker jeg å beskrive hovedposisjonene i synet på forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, formen på skriftemålspraksisen i forbindelse med nattverd, om endringer er nødvendig, og eventuelt hvilke endringer som er ønsket. Debatten føres av ulike aktører i ulike kirkelige – og politiske – posisjoner. Det er en krevende avveining å avgjøre i hvilken grad

⁶ Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, 2019, s.118

disposisjonen skal være kronologisk, og i hvilken grad den skal være saklig eller tematisk. Seip skriver at begge aspektene bør være med; det kronologiske bør presenteres, men ting som er «like» bør behandles i sammenheng.⁷ Historikeren Knut Kjeldstadli peker på fire sentrale elementer ved historisk kildearbeid:

- Man må finne frem til fullstendige og representative kilder for å kunne belyse problemet.
- Man må finne ut av opphavet og formålet med teksten for å kunne sette den inn i en kontekst.
- Man må tolke innhold og se på hva kilden egentlig forteller
- Man må vurdere kildens relevans i forhold til problemstillingen.⁸

Angående det første punktet, har jeg i samarbeid med veileder funnet et stort materiale fra skriftemålsdebatten i andre halvdel av 1800-tallet. Jeg har gått gjennom alt materialet, i tillegg til å følge spor av materiale jeg ikke i utgangspunktet hadde med. Det har ført til et bredt utvalg av kilder, men det er tenkelig at det finnes materiale som ikke er gjennomgått; en slik risiko vil nødvendigvis alltid være til stede. Vi kan trolig likevel si at utvalget er representativt, blant annet jevnført med andre forskere som har jobbet med lignende tematikk sine bidrag på feltet.

Når det gjelder å finne ut av opphavet og formålet med de ulike tekstene, har vi arbeidet aktivt med å konstruere en kontekst rundt det aktuelle kildematerialet, nevnt ovenfor. Det har gitt oss en kontekst å arbeide ut fra, men det er også tydelig at vi her, med en vesentlige større avhandling som premiss, har mye å hente. Eksempelvis kan en doktorgradsavhandling med en lignende problemstilling i mye større grad kunne se på betydningen de ideologiske strømningene i tidsrommet hadde på endringen vi her tar for oss.

Så, til det tredje punktet: vi må tolke innholdet og se på hva kilden egentlig forteller. Dette har vi forsøkt å gjøre gjennom det vi kan kalle nærlesing av tekstene. I denne sammenhengen har vi spesielt lest tekstene med blikk for argumenter – argumenter for og imot forbindelsen mellom

⁷ Seip, 1967, s.27

⁸ Kjeldstadli, 1999: 170

nattverd og skriftemål. I dette analytiske arbeidet oppstår en improvisert analysemodell som særlig hviler på mine tolkninger, som igjen er preget av forutforståelse og mer eller mindre kvalifisert kunnskap. Vi har hele veien vurdert kildenes relevans i forhold til problemstillingen, og mye har valgt bort både før, under og etter det analytiske arbeidet.

I analysedelen av avhandlingen, kapittel 4, har vi systematisk delt materialet inn i kategorier og underkategorier, og slik fått en systematisk-tematisk oversikt. Ved hjelp av denne oversikten har vi kunnet gå tilbake og se på spenninger og sammenhenger mellom aktører med ulike standpunkt i debatten. I tillegg har vi på denne måten hatt mulighet til å se på hvilke argumenter som fikk betydning for endringen, samt hvilken betydning de teologiske argumentene hadde. Gjennom dette har vi sett på spenninger og sammenhenger mellom aktører med ulike standpunkt i debatten. Vi har i den praktiske gjennomføringen av tekstanalysen gjort nytte av Trine Ankers bok fra 2021.⁹ Her har det særlig vært arbeidet med den tematiske innholdsanalysen som har gjort seg gjeldende, med fokus på, for det første, kondensering av stoffet, og deretter koding og kategorisering av argumentene i debatten.

1.4 Kilder

I avhandlingens «kjerne» – analysen av argumentene – brukes i all hovedsak primærlitteratur; blant annet det som er skrevet av bøker, innlegg i tidsskrifter og aviser og referater fra ulike møter. Materialet for skriftemålsdebatten i siste halvdel av 1800-tallet er massivt, og jeg har gjennom nærlesing av materialet gjort et utvalg av det jeg ser som det viktigste stoffet fra de mest sentrale aktørene. Materialet består av alt fra referater fra prestemøter, artikler i aviser, tidsskrifter og kirkeblader, bøker (og bøker som er innlegg i teologiske debatter), ulike utredninger, og saksfremstillinger, for å nevne noe. Sjangerne er mange, men blikket har hele tiden vært rettet mot *argumentene*. Mitt håp er jeg har evnet å få med bredden av argumenter, men jeg kan ikke være sikker på om jeg har lykket med dette. Trolig kan vi likevel si at utvalget

⁹ Anker, 2021

er representativt for debatten, ikke minst jevnført med tidligere forskningsbidrag, som eksempelvis Bergan, Gulbrandsen, Sandvik, Flatø og Fæhn.

Vi har her valgt ut kilder med ytringer som argumenterer spesifikt for og imot forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Det betyr eksempelvis at samlinger av skriftetaler¹⁰ ikke er så relevante kilder som en kanskje kunne sett for seg her. De sier noe spesifikt om hvordan skriftetalene (som en del av det allmenne skriftemålet) ble brukt, men de er ikke argumentative innlegg i debatten om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Det samme kan sies om kilder der temaet er kirketukt uten at det spesifikt dreier seg om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.

I denne avhandlingen brukes en blanding av kilder; både primær- og sekundærlitteratur gjør seg gjeldende på sentrale måter, dog i ulike deler av avhandlingen. Tidligere forskningsbidrag har også vært viktig i dette arbeidet. Når det gjelder de historiske fremstillingsavsnittene, bygger disse primært på sekundærlitteraturen, i hovedsak Gulbrandsen og Bergan. Når det gjelder fremstillingen av endringen i 1886 (5.1) brukes Bergan og Fæhn, som kilde, mens Departements-Tidende fra 1887 brukes i analysen og gjennomgangen (5.2) der Kirkedepartementet redegjør for bakgrunnen for endringen og begrunner komiteens forslag og Kirkedepartementets vedtak (kongelig resolusjon). Når det kommer til kilder for mottakelsen av endringen i 1886 brukes primært sekundærkilder (Bergan, Elstad, Flatø, Fæhn, Gulbrandsen), men også noen utfyllende primærkilder (Luthersk Kirketidende, Luthersk Ugeskrift, Jensen). Av primærkilder er det altså Gustav Jensen, som satt i komitéen som kom med forslaget til endringen, og som forsvarte den i etterkant, i tillegg til innlegg fra redaktørene i de to største teologiske tidsskriftene på tiden, som i mindre grad enn Jensen var fornøyd med endringen.

1.5 Forskningsstatus

Når det gjelder forskning på skriftemålets utvikling i Den norske kirke, er Halvor Bergan den mest sentrale. Han gjorde en doktorgradsavhandling som ble levert i 1980, en avhandling som

¹⁰ F.eks «Skriftetaler af Norske Geistlige», 1867 og «Prædikener over evangelietexterne», 1863

fortsatt står som det viktigste bidraget på feltet. Ved siden av ham har Gulbrandsen (1948, Flatø (1982), Fæhn (1994), Elstad (1997), og Sandvik (1998) levert bidrag som, på tross av at de har hatt fokus på andre deler av kirkehistorien, har fått betydning for "skriftemålsforskningen".

Halvor Bergan behandler spørsmålet om skriftemål ved nattverd gjennom sin historiske lengdestudie av skriftemålet i norsk kirkehistorie. Bergan gjennomførte et grundig arbeid – et arbeid som på noen områder ligger tett opptil denne avhandlingen, og som derfor har vært til stor hjelp, og også et arbeid det er viktig å distingvere seg fra. Bergan tar for seg hele skriftemålshistorien, og fremstillingen av forhistorien frem til 1850 bygger i alt vesentlig på hans arbeid. Fordi Bergan i stor grad er empirisk og deskriptiv i sin tilnærming til stoffet, er hans bidrag i mindre grad enn de andre bidragene mulig å diskutere med.

Birger Gulbrandsen behandler spørsmålet om skriftemål ved nattverd gjennom sin historiske lengdestudie av nattverddeologi og -praksis i norsk sammenheng. Gjennom dette arbeidet kom han også i nærkontakt med skriftemålets forbindelse med nattverden på 1800-tallet. Han satte av et eget kapittel til å behandle selve endringen i 1886, i tillegg til at han kom i kontakt med debattens utvikling fra 1850-tallet av. Gulbrandsen hevdet at vekkelser rundt 1850 førte til uro "omkring kirkens rituelle lovgivning", og at denne hadde sammenheng med vekkelser i Danmark og Tyskland. Dette ble starten på det som førte til endringen i 1886,¹¹ ifølge ham.

Lars Flatø behandler spørsmålet om skriftemål ved nattverd gjennom å se på ulike liturgirevisjoner fra 1886 og utover til 1920-tallet. Den første store liturgiske endringen han undersøker, er skriftemålsendringen i 1886. Flatø hevdet at det fantes flere årsaker til skriftemålsendringen, blant annet at skriftemålet hadde endret seg til å bli noe det ikke i utgangspunktet var, at Kierkegaard påvirket det norske folk, at flere sentrale aktører fikk stor

¹¹ Gulbrandsen, 1948, s.209-216

betydning for utviklingen, og at individualisme og subjektivisme hadde betydningsfull innflytelse på området.¹²

Helge Fæhn behandler spørsmålet om skriftemål ved nattverd å studere liturgihistorien i Den norske kirke. Han kommer inn på skriftemålets forbindelse med nattverden i sin gjennomgang av liturgiske ordninger på ulike tidspunkter i Den norske kirkes historie. Fæhn hevdet at påvirkningen fra praktisk-teologisk seminar, der senere biskop Grimelund var lærer, var et vesentlig element i utviklingen, og at kombinasjonen av økende konfesjonell bevissthet, pietistisk vekkellesfromhet og kierkegaardsk individualisme gjorde spørsmålet om kirketukt brennende, og at et "kokepunkt" ble forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.¹³

Hallgeir Elstad behandler spørsmålet om skriftemål ved nattverd gjennom å studere en generasjon av prester han kaller «de johnsonske prestene» i siste halvdel av 1850-tallet. Han kommer inn på skriftemålets forbindelse med nattverden når han undersøker den «pastorale praksisen» i siste halvdel av 1800-tallet. Elstad hevder at kirkens "tvangs- og kontrollapparat" opphørte utover på 1800-tallet, og at endringene i dette henseende speilet overgangen til en mer moderne religiøsitet i et samfunn som ble mer preget av religiøs og moralsk differensiering.¹⁴

Bjørn Sandvik behandler spørsmålet om skriftemål ved nattverd gjennom å studere endringen i nattverdets folkelige oppslutning fra slutten av 1800-tallet. Han har et eget kapittel om de liturgiske endringene på 1880-tallet. Sandvik hevdet at 1880-årene var det mest dramatiske tiåret i løpet av århundret, og at det var sterkt preget av "den moderne ånds gjennombrudd". Det var dette som avgjorde endringen som kom i 1886, om jeg forstår ham rett.¹⁵

¹² Flatø, 1982, sml. s.26-282

¹³ Fæhn, 1994, s.285

¹⁴ Elstad, 1997, s.56

¹⁵ Sandvik, 1998, s.114

Oppsummering

Det finnes altså en del ulike teorier om hvorfor skriftemålsdebatten oppsto og hvorfor forbindelsen mellom skriftemål og nattverd opphørte. Nedenfor følger en oppsummering, først av teoriene om hva som førte til at skriftemålsdebatten oppsto, siden om hva som førte til endringen i 1886.

- Vekkelsene var årsaken til at skriftemålsdebatten oppsto. (Gulbrandsen)

Herunder hører Fæhns idé om at det var den *pietistiske vekkelsesfromheten* som brakte debatten på banen. Bergan nevner her at det er påvirkning fra tyske teologer og vekkelser som fører til vekkelse og debatt.

- Kierkegaards påvirkning gjorde skriftemålsspørsmålet brennende. (Gulbrandsen)
- Arbeidsbyrden for prestene gjorde det umulig å følge bestemmelsene. (Flatø)

Om endringen i 1886:

- Jakob Sverdrup drev gjennom endringen. (Gulbrandsen)
- Ulike protester blant kirkefolket førte til endringen. (Flatø, Gulbrandsen)
- «Tidsånden» førte til endringen. (Sandvik, Flatø, Elstad)

Bergan og Gulbrandsen gjennomførte kronologiske analyser av debatten på 1800-tallet. Flatø og Fæhn bedrev mest liturgihistorisk forskning, mens Sandvik og Elstad behandlet spørsmålet om skriftemål og nattverd i andre kontekster enn vår.

Utfra det ovenfor nevnte, kan vi konkludere med at ingen hittil har gjort en tematisk argumentanalyse av skriftemålsdebatten på 1800-tallet, selv om i alle fall Bergan allerede har gjort rede for de ulike hovedposisjonene i debatten.

1.6 Struktur

Avhandlingens struktur ser slik ut:

- Først presenteres de historiske forutsetningene for debatten om skriftemålets forbindelse med nattverden fra 1850 og framover. (Kap.2)
- Deretter gis en kronologisk framstilling av debatten fra 1850-1886, der sentrale aktører, posisjoner og viktige faser beskrives. (Kap. 3)
- Etter dette analyseres de viktigste innleggene i debatten fra 1850-1886 tematisk. (Kap. 4)
- Deretter analyseres prosessen med Kirkedepartementets forslag og regjeringens vedtak (kgl.res.) i 1886. Først skisseres forløpet av prosessen, deretter analyseres argumentene Kirkedepartementet og regjeringen bruker som begrunnelse. (Kap. 5)
- Så vil reaksjonene på endringen fremstilles historisk i ulike faser frem mot oppløsningen. Også her vil en kronologisk skisse først tegnes, før en analyse av argumentene for og mot regjeringens løsning gjennomføres. (Kap. 6)
- Derneft følger en oppsummerende drøfting før avslutning og konklusjon. (Kap. 7 og 8)

2. Historisk bakgrunn for debatten om skriftemål og nattverd fra reformasjonen til 1850

I det følgende vil vi gi en historisk bakgrunn for skriftemålsdebatten fra 1850-1886. Hva ble oppfattet som problematisk ved skriftemålspraksisen rundt 1850, og hvordan ble det slik? I dette arbeidet søker vi å identifisere debattsituasjonen som fremtrer i avhandlingens hovedtidsrom, og vi ser det som helt nødvendig å belyse noen momenter fra tiden før dette for å forstå hvilken situasjon avhandlingens «hovedpersoner» befant seg i. Det er altså «de historiske forutsetningene for debatten om skriftemålets forbindelse med nattverden» vi her søker å identifisere, og spørsmålet om hvilken historisk kontekst som preget debatten om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886 vi søker å besvare. Det sistnevnte

besvares gjennom denne presentasjonen – som altså er *før* «hovedtidsrommet» – sammen med den kronologiske presentasjonen av tidsrommet 1850-1886.

Bakgrunn for debatten.

I Den dansk-norske kirke (t.o.m. 1814) og Den norske kirke (f.o.m. 1814) var skriftemålets forbindelse med nattverden (som dens forberedelse) en selvsagt del av kirkens praksis i flere århundrer etter reformasjonen. Men den skiftet form flere ganger. Fra tidlig av var det privatskriftemålet som var det sentrale skriftemålet, og fra 1550-tallet var det obligatorisk som forberedelse til nattverden.¹⁶ Kirkeritualet av 1685 sa at «De, som vil bruge det hellige Nadverens Sacramente, skal enten Dagen tilforn, eller samme Dag for Prædiken, om det for vigtige Aarsager ikke kan skee Dagen tilforn, indstille sig for Præsten i Skriftestolen, bekiende deres Synder for ham og bede om Afløsning».¹⁷ Norske Lov av 1687 (Kong Christian Den Femtis Norske Lov) sa at «præsterne skulle ingen annamme til Naderens Sacramentis Deelagtighed, med mindre de sig tilforn for præsten have beteet, skriftet og annammet afløsning».¹⁸ Juridisk sett var det derfor liten tvil fra og med 1685/1687 om hva som gjaldt; privatskriftemål forut for nattverd. Men det hindret ikke praksisen fra å endres. Utover på 1600-tallet ble fellesskriftemålet mest vanlig som forberedelse til nattverd. Det var blant annet som følge av både pragmatisme hos prestene og inspirasjon fra Tyskland og Sverige.¹⁹ Siden kom pietismen med full kraft og førte til et høyere antall offentlige skriftemål,²⁰ men mot slutten av 1700-tallet var denne omtrent fullstendig bortfalt.²¹ Pietismen på 1700-tallet var først ut med kritikk av sammenhengen mellom skriftemål og nattverd, men løftet opp privatskriftemålet som en god sak. Ikke minst var det viktig for pietistene at nattverd gjestene hadde god og tilstrekkelig kunnskap.²² Skriftemål var obligatorisk forberedelse, men opplæring i barnelærdom (katekisme) var også en viktig forutsetning for altergang.

¹⁶ Bergan, 1980, s.145

¹⁷ Danmark-Norges kirkeritual, 2. bok, 4. kapittel, 1.art

¹⁸ Norske Lov av 1687, 2. bok, 5. kapittel, 10. avsnitt

¹⁹ Bergan, 1980, s.148-153

²⁰ Bergan, 1980, s.51–52

²¹ Bergan, 1980, s.56

²² Gulbrandsen, s.75-76

Så kom også opplysningstiden i siste del av 1700-tallet, som gjorde seg gjeldende innenfor vårt sakskompleks. Opplysningsteologene så gjerne at en kvittet seg med absolusjonen. Det hevdet de med utgangspunkt i suprarasjonalismen; tanken om at den naturlige åpenbaring er tilstrekkelig, men at Gud, som følge av menneskets ufullkommenhet, har gitt en guddommelig åpenbaring der blant annet nattverden tilhører. Christian Bastholm, Kong Christian 7.s personlige prest representerte denne retningen, og var imot ordningen med privatskriftemål fordi det var kjedelig for dem som må vente en time eller mer før de slapp inn til presten, og fordi det førte til misnøye når de med høyere anseelse ble tatt inn, mens de av lavere stand må vente.²³ Han mente videre at det private skriftemålet hadde utspilt sin rolle, for flere gikk til skrifte samtidig og skriftetalen en måtte holde gjorde det umulig å sikte seg inn på den enkeltes tilstand. For ham hadde ikke håndspåleggelsen særlig betydning, men om den skulle beholdes ønsket han å gi absolusjonen ved alteret og de skriftende måtte komme og knele der imens. Men i og med at dette var krevende å få til i store menigheter, ønsket han ikke en alminnelig absolusjon meddelt til alle samtidig. Han holdt fast ved at skriftemålet burde holdes lørdag dersom nattverden var søndag. Skjedde det i en ukedag, kunne det skje samme dag. Bastholms posisjon stammet fra opplysningstiden; det er fokus på å oppmuntre til forbedring og gode forsetter, og lite fokus på at den enkelte skal få anledning til å bekjenne synd «og høre Guds tilsagn om syndstilgivelse i absolusjonen».²⁴

Flertallet av norske prester ønsket imidlertid ikke å kvitte seg med absolusjonen, så kompromisset ble at praktiseringen av skriftemålet ble det allmenne skriftemålet, mens absolusjonen foregikk individuelt med håndspåleggelse ved alteret. Praksisen til denne ordningen (allment skriftemål, individuell absolusjon) ble altså endret rundt 1800, men lovendringen kom først i 1886. Mot slutten av 1700-tallet ønsket omtrent en tredjedel av norske prester å beholde det private skriftemålet. En undersøkelse blant norske prester i 1806 viser at interessen for privatskriftemålet ble mindre og mindre. De fleste av prestene i Norge ville heller

²³ Bergan, 1980, s.126

²⁴ Bergan, 1980, s.154-155

ha allment skriftemål, og det var i det store og det hele få som praktiserte privatskriftemål.²⁵ Utover på 1800-tallet avtok imidlertid opplysningstidens rasjonalisme noe, og et «større alvor» inntok nattverdforberedelsene. Det var resultatet av pietismen og den lutherske ortodoksiens påvirkning.²⁶ Men også motstanden mot «det religiøse tvangsapparatet» vokste: «Det som før hadde vært tvang skulle nå være «frivillig».²⁷ I 1842 ble også offentlig skriftemål opphevet som borgerlig straff, men hadde ikke vært i bruk på lang tid.²⁸ Det var det allmenne skriftemålet (med individuell absolusjon) som var mest vanlig som nattverdforberedelse fra 1800-1850.

2.1 1517-1850: Oppsummering og konklusjon

For å delvis besvare spørsmålet fra innledningen, om hvilken historisk kontekst som preget debatten, kan vi se at spørsmålet har dype historiske røtter. Det var ikke en «hvilken som helst» liturgisk og juridisk endring som ble vurdert; skriftemålet hadde vært obligatorisk som forberedelse til nattverden omtrent like lenge som den lutherske kirken hadde eksistert i Norge. Flere ulike typer skriftemål hadde gjort seg gjeldende til ulike tider, men det var det allmenne skriftemålet som ble brukt som forberedelse til nattverd rundt 1850 – stikk i strid med Norske Lov og kirkeritualet. Motstanden mot kirkens makt var også voksende, noe som setter sitt preg på debatten.

Videre stiller vi ett avklarings spørsmål:

Hvordan kunne praksisen endre seg i strid med det som stod i loven?

At fellesskriftemålet – og altså ikke privatskriftemålet, slik loven tilsa – ble mest vanlig som forberedelse til nattverden på 1600-tallet skyldtes pragmatisme hos prestene; de gjorde det lokalbefolkningen ville, samt at denne typen skriftemål var vanlig i Sverige og Tyskland. Det kan også synes som om de ulike idéstrømningene opp gjennom århundrene ble overstyrende;

²⁵ Bergan, 1980, s.126–130

²⁶ Gulbrandsen, 1948, s.200

²⁷ Elstad, 1997, s.56)

²⁸ Elstad, 1997, s.31-32

de ble opplysningstidens tanker og teologi ble i deler av 1700- og 1800-tallet viktigere enn lovverket. Dette førte også til at prestestanden ble mindre overbevist om at loven hadde «rett», og de praktiserte dermed ikke denne. Implisitt forstår vi at håndhevelsen av lovene heller ikke kan ha vært den strengeste; da kunne ikke slike endringer ha funnet sted. Samtidig var det praktiske forhold som gjorde det krevende å følge lovverket; mange ønsket å gå til nattverd i «massealtergangen»; én gang om våren og én gang om høsten, noe som gjorde det praktisk talt umulig for prestene å ha sjelesørgeriske samtaler (privatskriftemål) med hver enkelt. Dermed kom det allmenne skriftemålet inn som en praktisk løsning.

3. Historisk oversikt av skriftemålsdebatten fra 1850-1886

I dette kapitlet vil vi presentere en kronologisk oversikt over skriftemålsdebatten fra 1850-1886. Her vil sentrale aktører, posisjoner og avgjørende faser i debatten identifiseres. Dette er med på å besvare spørsmålet om hvilken historisk kontekst som preget debatten om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886, og sette oss bedre i stand til å forstå analysen i kapittel 4.

Overblikk.

Vi vil her aller først gi et overblikk over tidsrommet 1850-1886, før vi senere behandler tiårene mer utførlig. Tre syn gjorde seg gjeldende på siste halvdel av 1800-tallet:

- Noen ville beholde skriftemålsordningen slik den var.
- Noen ønsket visse endringer, men ville gå varsomt frem.
- Noen ville oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.²⁹

²⁹ Bergan, 1980, s.170

Noe av det mest bemerkelsesverdige ved tidsrommet 1850–1890, er at «massealtergangen» oppløses. I store deler av 1800-tallet var det vanlig å gå til nattverd to ganger om året: om våren i 2.kvartal og om høsten i 4.kvartal. Dette førte til at det noen søndager i året var svært mange skriftemåls- og nattverdgjester. Det er dette som menes med uttrykket «massealtergang».³⁰ Vekkelsesbevegelsene ved Gustav Adolph Lammers og Gisle Johnson påvirket nattverdlivet, og disse gjorde at spørsmål om kirketukt, skriftemål og absolusjon preget den kirkelige debatten.³¹ Debatten om skriftemål og nattverd foregikk nærmest uavbrutt i store deler av tidsrommet 1850-1886.³²

Vekkelser og 1850-årene

Hvorfor ble skriftemålspraksisen et problem rundt 1850? En annen grunn var den at «uroen» omkring kirkens rituelle lovgivning våknet i 1850-årene. Det var minst fire grunner til dette:

1. Vekkelsen, både den johnsonske og den lammerske påvirket både geistlige og lekfolk. Dette hadde sammenheng med vekkelsen i evangelisk-lutherske kirker i Danmark og Tyskland.
2. Kirketukt. Vekkelsen brakte debatt om kirketukt og satte et skarpere skille mellom troende og vantroende, noe som førte til et ønske om å utskille noen fra nattverdbordet.
3. Dette ledet til at Kirkedepartementet nedsatte en kommisjon i 1859. Dette ble en slags offisiell start på saken fra myndighetenes side.
4. Presteden ble satt under offentlig debatt fordi prester og prestestudenter ville revidere den i dens daværende tilstand.³³
5. I tillegg er det verdt å understreke at liturgikk ble et av tre hovedfag ved praktisk-teologisk seminar i 1849. Dette ga prestene bedre forutsetninger for å «gjøre seg opp

³⁰ Sandvik, 1998, s.18

³¹ Gulbrandsen, 1948, s.189

³² Flatø, 1982, s.26

³³ Gulbrandsen, 1948, s.209–216

en saklig begrunnet mening» om blant annet skriftemålsspørsmålet, så det kan tenkes at dette var en medvirkende årsak til uroen.³⁴

Interessen for privatskriftemålet ble også, som nevnt, vakt i Tyskland, og dette påvirket interessen for samme sak i Norge. Særlig den tyske teologen Ackermanns bok om skriftemålet, som ble utgitt på norsk i 1857, var med på å sette fart i diskusjonen.³⁵ Allerede i 1850-årene kom det flere forslag til endring av skriftemålsordningen: at presten skulle holde et foredrag og avslutte med et velsignelsesønske istedenfor skriftemål,³⁶ at skriftebarna ved allment skriftemål skulle delta i en verbal syndsbejennelse, at de skulle svare «ja» på ett eller flere spørsmål fra presten, mens andre mente den daværende ordningen med allment skriftemål og individuell absolusjon fungerte godt.³⁷ Noen argumenterte dog for å gjeninnføre privatskriftemålet – også i praksis.³⁸ På 1850-tallet ble det dessuten mer og mer vanlig at prester nektet «uverdige» adgang til nattverden.³⁹

På et prestemøte på Lillehammer i slutten av juni 1850 var det flere som uttrykte at de savnet en tydelig syndsbejennelse tilknyttet skriftemålet slik det da ble praktisert. De mente dette var til skade for den skriftende, og at det var imot bejennelsen (*Confessio Augustana*) og ritualets bestemmelser. På prestemøter samme år, samt i 1852 og 1855 ble skriftemålet og absolusjonen igjen drøftet, og i 1855 ble møtets referat og et ønske om at kirkestyrelsen skulle drøfte dette oversendt departementet, 28. april 1855. Et forslag om å la det bli en fri sak om en skulle motta absolusjon før altergang ble imidlertid stemt ned av det samme kirkemøtet med to tredjedelers flertall *mot*.⁴⁰ På prestemøtene i Kristiania 1855 og Bergen i 1856 samt et lekmannsmøte på Stjørdal i 1857 ble muligheter for privatskriftemål understreket.⁴¹ Wilhelm Andreas Wexels (1797–1866), som var en sentral skikkelse i debatten i 1850- og 1860-årene, argumenterte for

³⁴ Fæhn, 1994, s.309

³⁵ Bergan, 1980, s.132

³⁶ Flatø, 1982, s.29

³⁷ Flatø, 1982, s.29-30

³⁸ Gulbrandsen, 1948, s.201

³⁹ Gulbrandsen, 1948, s.238

⁴⁰ Bergan, 1980, s.162–163

⁴¹ Bergan, 1980, s.132

å få tilbake privatskriftemålet «under en eller annen form» i sin bok «Foredrag over Pastoraltheologien» i 1853.⁴²

Lammers

Den kanskje aller viktigste aktøren i denne sammenheng i 1850-årene er presten Gustav Adolph Lammers (1802-1878). Lammers kom i «samvittighetsnød» på grunn av datidens allmenne skriftemålspraksis med tilhørende individuell absolusjon som forberedelse til nattverd. Han mente det måtte et «virkelig» skriftemål med absolusjon til, i henhold til Norske Lov. Samtidig ville det trolig oppleves som samvittighetstvang om presten skulle kreve privat skriftemål for alle før de fikk motta nattverd, mente han, så han ba om tillatelse til å dele ut nattverd uten forutgående skriftemål for dem han anså som «skikket» til dette. Videre tenkte han seg å holde en tale som var rettet mot selvprøvelse hos nattverd gjestene. Dette foreslo han for biskop Christiania, Jens Lauritz Arup (1793-1874), som forventet at Lammers ikke ville gjøre noen praktiske endringer før Kirkedepartementet hadde drøftet saken. Lammers repliserte at han ikke med god samvittighet kunne meddele absolusjon til noen uten å ha gjennomført et privatskriftemål, så han ba om fritak fra absolusjons-meddelelsen, og ba om å få en personellkapellan til å gjøre det. Dette ønsket ble innvilget. På sommeren i 1855 var Lammers til stede på prestemøtet i Kristiania. Der innledet sogneprest i Gjerpen, Knud Gislesen (1801-1860), til diskusjon om absolusjonen. Gislesen ønsket å beholde den ved nattverden, men mange prester, deriblant Lammers selv, ønsket å løse den fra nattverden. I februar 1856 deltar han på et nytt møte i Christiania, denne gang i Christiania geistlige Forening. Der var kirketukt et sentralt tema, og Lammers nevnte her at nedleggelse av embetet kunne være en gyldig protest mot kirkens daværende forfatning. Han søkte da også om å legge ned embetet i mars 1856 – en søknad han fikk innvilget 5. juni samme år.⁴³ Lammers forlot Den norske kirke og startet *Den frie apostoliske christelige menighet*, der nattverden ble meddelt uten skriftemål og absolusjon. Det var fordi Lammers og meningsfellene mente skriftemålet tilhørte «den private sjelepleie».⁴⁴ Lammers sine taler, skrivelser og handlinger vakte sterke reaksjoner, både positive og negative.

⁴² Bergan, 1980, s.132

⁴³ Danbolt, 1963, s.18–25

⁴⁴ Bergan, 1980, s.166

Det utviklet seg blant annet en vekkelse omkring ham, og denne var pietistisk og botspreget, og vektla kirketukt sterkt. Samtidig utviklet den johnsonske vekkelsen seg i 1850, etter prestelærer Gisle Johnson. De to bevegelsene påvirket utviklingen i vår sammenheng sterkt, og kravet til «hjertekjennskap» til dem som skulle motta absolusjon og nattverd økte kraftig.⁴⁵ Det var flere prester enn Lammers som hadde samvittighetstrøbbel med skriftemålspraksisen i Den norske kirke, dog på et litt senere tidspunkt. Deriblant Andreas Høyer i Trondheim mot slutten av 1860-tallet, som vi skal se senere, men også sogneprest i Horten, Johan Storm Munch (1827-1908) og sogneprest i Risør, Paul Wettergreen (1835-1889) valgte å legge ned sine embeter på 1870-tallet.⁴⁶ Flere andre hadde omtrent like store vansker, men valgte å ikke gå til like drastiske skritt som Munch, Wettergreen og Lammers. I 1857 uttrykte tre ulike møter der både prester og lekfolk deltok at en oppløsning av skriftemålets forbindelse med nattverden var ønskelig. Det var også ønske herfra om syndsbekjennelse mellom skrifтетale og absolusjon.⁴⁷ Både før, samtidig med og etter at Lammers hadde «satt saken på spissen», var altså spørsmålene fremme i kirkemøter, og frontene var steile. Dette nærmest tvang Kirke departementet til å finne en løsning i saken, og førte til at de opprettet en kommisjon i 1859 som skulle se nærmere på stridsspørsmålene.⁴⁸

I tillegg er det verdt å nevne to andre aktive, men mindre kjente aktører i denne tidlige fasen av skriftemålsdebatten, nemlig Jørgen Hansen, som var residerende kapellan på Gran, og Frederik Ingier (1805-1882), sokneprest i Skedsmo. De mente begge at skriftemålet var tett forbundet med dåpen og nattverden, og kjempet begge for å beholde forbindelsen mellom de to kirkelige handlingene.

Oppsummering 1850-tallet

⁴⁵ Berge, 2000, s.399-400

⁴⁶ Bergan, 1980, s.169

⁴⁷ Bergan, 1980, 163–164

⁴⁸ Gulbrandsen, 1948, s.210–212

For å oppsummere og klargjøre, stiller vi her noen sentrale spørsmål knyttet til 1850-tallet. Det er for å tydeliggjøre hva som førte til at debatten dukket opp, og for å få en tydelig oversikt over «røttene» før vi begynner å se på resten av «treet».

Hva er årsaken til at denne debatten oppstår rundt 1850?

Hovedproblemet var det faktum at den juridisk fastsatte ordningen ikke ble etterlevd av menighetene og prestene. Dette ble et problem på akkurat dette tidspunktet som følge av de pietistiske vekkelserbevegelsene tilknyttet Lammers og prestelæreren Gisle Johnson (1822-1894), på grunn av at liturgikk hadde blitt et av tre hovedfag ved praktisk-teologisk seminar, og på grunn av påvirkning fra vekkelser og teologer i Tyskland og Danmark.

Hvorfor ble det vanskelig for Lammers og andre?

For Lammers og andre ble det vanskelig å meddele absolusjon etter det de anså som et mindre godt skriftemål. De ønsket et «skikkelig» skriftemål i betydningen privatskriftemål. Slik kunne de vurdere om den enkelte var skikket til å motta nattverd.

Hvordan ble situasjonen løst?

Situasjonen ble altså at store deler av pretestanden ønsket en utredning av sakskomplekset. Mange hadde meninger, til dels sterke, om hvordan situasjonen burde løses, og dette havnet til slutt på Kirkedepartementets bord. De valgte å opprette en kommisjon til å arbeide med saken.

Kirkekommisjon av 1859

Kirkekommisjonen ble nedsatt «til drøftelse af forskjellige kirkelige anliggender». Den arbeidet i elleve år og gav fra seg en rekke grundige betenknings.⁴⁹ Kommisjonen⁵⁰ besto i utgangspunktet av ni medlemmer, ledet av biskop Christiania, Jens Lauritz Arup, men da kommisjonen leverte fra seg sin betenkning i 1866 besto den av fire: i tillegg til Arup, biskop Hamar, Halvor Folkestad (1807-1889), samt prost i Vestre Borgebygd prosti Peter Fredrik

⁴⁹ Bergan, 1980, s.311

⁵⁰ Et alternativt ord for kommisjon er «utvalg»

Bassøe (1804-1889) og fogd og kriminaldommer i Christiania, Christopher Hansteen (1822-1912). Sokneprest i Levanger, Ole Berg (1819-1861) var medlem frem til hans død i 1861, og ble valgt til å være kommisjonens «ekspert» på skriftemålet. Han brukte derfor ekstra mye tid og ressurser på å sette seg inn i spørsmålene. Han leverte da også senere sin egen betenkning og et eget utkast til rituelle bestemmelser, som kommisjonens mindretall, bestående av ham selv.⁵¹

Det er interessant å se hvorfor departementet nedsetter en kommisjon, ifølge dem selv. De skriver at enkelte stemmer blant geistligheten har ytret seg for forandring i skriftemålsordningen, og at prestemøtet i Christiania i 1855 ba om at både menighetene og geistligheten skulle bli hørt om sin mening. Dette ser ikke departementet som formålstjenlig, men vil heller foreslå en kommisjon som vil kunne arbeide grundig både kirkehistorisk og dogmatisk. Så antydes det en løsning mot slutten av begrunnelsen: departementet skriver at det kan være en løsning å åpne nattverdbordet for dem som ikke ønsker skriftemål og absolusjon.⁵² Det er interessant i lys av den løsningen som kom på plass i 1886, som jo nettopp var denne. I 1866 fremla Kirkekommisjonen sin utredning i boken «Motiveret Forslag til rituelle Bestemmelser for Skriftemaal og afløsning samt Nadverens Sacrament».⁵³ Alle medlemmene i kommisjonen gikk inn for bruken av privatskriftemål. Flertallet (fire av fem) ønsket at absolusjonen først skulle meddeles ved allment skriftemål når den skriftende skulle motta nattverd. Sogneprest Berg ønsket at den som skriftet privat også skulle få absolusjon privat.⁵⁴ Han ønsket også at de som på forhånd hadde meldt seg for presten med ønske om å motta nattverd uten forutgående skriftemål og absolusjon, skulle få lov til det, men da måtte de også være til stede under skriftetalen.⁵⁵

⁵¹ Bergan, 1980, s.133

⁵² Departements-Tidende, 1959, s.70-71

⁵³ Kirkekommisjon av 1859, 1866

⁵⁴ Bergan, 1980, s.133-134

⁵⁵ Bergan, 1980, s.168

Det tvungne skriftemål før altergangen og særlig den individuelle, ubetingede absolusjon ble, som nevnt, drøftet på prestemøter, lekmannsmøter og i andre kirkelige fora fra 1850-tallet og utover siste halvdel av 1800-tallet. Det som vakte mest uro ved den rådende praksisen var at det tilsynelatende ikke var mulig for prestene å følge kirkeritualets påbud om individuell syndsbejelse. Teologilæreren og presten som senere ble biskop i Trondhjem, Andreas Grimelund (1812-1896), tolket det faktum at konfidentene knelte ved alteret som «en bekjendelse af at være syndere», mens Wexels foreslo at bekjennelsen skulle bestå i å svare ja på ett eller flere spørsmål fra presten. Da Kirkekommissjonen i 1866 ga sin betenkning om skriftemålet, ville også et mindretall (sogneprest Ole Berg) ha en slik ordning, mens flertallet nøyde seg med konfidentenes «ja» i sitt hjerte. En annen mulighet var å gjøre absolusjonen betinget, en løsning som flere etter hvert benyttet. En tredje mulighet var at skriftemålet før nattverden ble en frivillig handling – slik Wexels ønsket – og dette synet vant også frem etter hvert, som vi senere skal se.⁵⁶ Fire av seks biskoper (J. Von der Lippe (1797-1878), P.H.G. Birkeland (1807-1896), J.L. Arup, H. O. Folkestad) ønsket å beholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Èn (C.P.P. Essendrop (1818-1893)) ville ha skriftemål med absolusjon for dem som ba om det uavhengig av altergang, og én (Grimelund) ville oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.⁵⁷ Men det ble altså ingen løsning i saken etter Kirkekommissjonens arbeid. Kanskje kan vi si at det heller bidro til mer støy, men at det også bidro til en grundigere prosess.

Høyer

Mens Kirkekommissjonen arbeidet, var det forholdsvis stille i debatten om skriftemålets form og dens forbindelse med nattverden. Men etter at deres utredning ble offentlig kjent i 1866, vakte presten Andreas Høyer oppsikt ved å holde privatskriftemål i Bakke kirke i Trondhjem. Etter dette ble debatten mer og mer synlig og offentlig. I tillegg til praktiseringen av privatskriftemål i forkant av nattverden, skapte prekenene hans på denne tiden (høsten 1867) uro. Han var utilfreds med kirkens absolusjonspraksis og holdt derfor privatskriftemål. Fem år

⁵⁶ Fæhn, 1994, s.386–386

⁵⁷ Bergan, 1980, s.168

senere bestemte han seg for å utgi prekenene og en redegjørelse for posisjonen han tok i skriftemålsspørsmålet.⁵⁸ Denne samlingen utkom i 1872. Her forsøkte han å påvise hvorfor den «vanlige» absolusjonspraksisen ikke var noe «virkelig» skriftemål:

- Den var en vanhelligelse av absolusjonen
- Den stred mot Guds ord, mot kirkens bekjennelsesskrifter og mot loven og ritualet
- Den sted mot presteeden
- Det oppfylte ikke kirkens forpliktelse til undervisning og prøving av nattverdgestene

Høyer var påvirket av den tyske teologen Löhe og brukte sitater fra hans bøker når han skulle forsvare sin egen praksis.⁵⁹ Biskop i samme bispedømme, Andreas Grimelund, ønsket å på helt motsatt vis å *oppløse* forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.⁶⁰ I 1867 argumenterte han for privatskriftemålet og foreslo en «særlig absolusjon for dem som begjærer det». Han ville også at skriftemålet skulle fristilles nattverden fullstendig.⁶¹ I et sendebrev i 1873 (til prestene i Trondhjem stift) mente Grimelund at kirken nå var i en overgangstid: «en overgang fra forhandlingernes tid til handlingernes». Han siktet spesielt til spørsmålet om kirkeforfatning.⁶²

Teologisk og politisk utvikling i 1870-årene

Vi ser en teologisk og politisk utvikling gjennom 1870- og 1880-årene. Det kan være nyttig å forsøke å skille den politiske og den teologiske linjen. I den teologiske sfæren befant stavangerprestene, biskopene og redaktørene i kirkeblader og kristelige tidsskrifter seg. Prester i «samvittighetsnød» og kirketuktsproblematikken var årsakene til ønskene om reform i skriftemålspraksisen. I 1876 kom 10 prester fra Stavanger-området med et landsomfattende initiativ i form av en søknad til kongen (datert 14/6/1886) om å få opp opphevet den obligatoriske forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og de oppfordret prestekolleger og

⁵⁸ Høyer, 1872, s.1-5

⁵⁹ Bergan, 1980, s.134

⁶⁰ Bergan, 1980, s.168

⁶¹ Bergan, 1980, s.135

⁶² Fæhn, 1994, s.311

teologiske kandidater til å bli med som underskrivere av søknaden. De stod på linje med Spener og pietismens syn på absolusjonen som en domshandling basert på prestens subjektive vurdering av konfidentens hjerteforhold. Da søknaden kom til Kirkedepartementet i 1877 stod 103 prester og teologiske kandidater sammen med «de stavangerske prestene». Omtrent samtidig kom en lignende søknad fra 21 menighetslemmer i Skien og et par år senere fra 123 menighetslemmer i Arendal menighet. «Stavanger-søknaden» ble en av de nærmeste årsakene i tid til avgjørelsen om skriftemålsreform ved kongelig resolusjon ti år senere. Stavangerprestene ønsket å ha en forberedelsestale i forkant at nattverden, men kneling, absolusjon og håndspåleggelse ved alteret ville de ha bort.⁶³ F.W. Bugge (1838-1896) og J.C. Heuch (1838-1904), redaktørene i Luthersk Kirketidende, gikk sterkt imot søknaden fra «Stavangerprestene». Det bærende i redaktørenes argumentasjon var at skriftemål og nattverd vesensmessig hører sammen og forholder seg til hverandre som begynnelsen til fortsettelsen. Absolusjonen gir syndsforlatelsen og dermed begynnelsen til den tilstand nattverden skal styrke og befeste. De avviste det pietistiske syn på absolusjonen og fremholdt at konfidentens begjæring om absolusjon gir tilstrekkelig grunnlag for å absolvere.⁶⁴ Bispemøtet i 1877 og Det teologiske fakultet ble rådspurt, og også menighetene fikk uttale seg. Det viste seg at det på dette tidspunktet (slutten av 1870-tallet) var klart flertall for å beholde praksisen slik den var.⁶⁵ Hvordan fikk menighetene uttale seg om saken? Biskopene var ansvarlige for å samle inn menighetenes meninger. Opplysningene de kom med, var hentet fra uttalelser i frie menighetsmøter (menighetsmøter der alle ble invitert og kunne ytre meninger), dels fra medhjelpere (mennesker med ulike roller i kirke og gudstjeneste, ofte utvalgt av presten; altså «prestens mann»), delvis også fra medhjelpere sammen med andre menighetslemmer som «efter vedkommende præsts mening» var «kirkeligt interesserede og skjønssomme mænd».⁶⁶ Da det etter hvert kom kritikk mot at menighetene hadde fått uttale seg – budskapet var at det egentlig var prestene som hadde uttalt seg – kan vi tydelig se at denne kritikken hadde noe for seg. Menighetenes meninger ble i stor grad filtrert gjennom prestene.

⁶³ Bergan, 1980, s.171

⁶⁴ Flatø, 1982, s.28

⁶⁵ Fæhn, 1994, s.386

⁶⁶ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s. 70

Det teologiske fakultetet ville ikke bryte forbindelsen fordi de så at alle andre lutherske kirkeordninger hadde den, og de så den som nødvendig i henhold til bekjennelsesskriftene. De foreslo imidlertid allmenn absolusjon og at skriftetalen skulle avsluttes med en fast formulert tiltale og med spørsmål til de skriftende.⁶⁷ Biskopene, som var samlet for første gang, og for siste gang før 1905, var sammen i Oslo i omtrent en måned.⁶⁸ I den forbindelse utarbeidet Grimelund et skrift.⁶⁹ Det var til orientering for de andre biskopene, og han gikk her inn for privatskriftemål som skriftemål, men som forberedelse til nattverd ønsket han å oppheve skriftemålstvangen.⁷⁰ Ellers ba bispemøtet om at det skulle innhentes opplysninger om menighetenes holdninger til spørsmålene som var reist av «Stavanger-prestene», og i 1879 hadde departementet mottatt rapporter på dette fra alle biskopene.⁷¹ Her blandes altså det teologiske og det politiske; myndighetene er tett sammenvevet med den teologiske debatten, for det er Kirkedepartementet som mottar opplysningene; det er dem man «svarer til».

Ut fra disse opplysningene ble det tydelig at svært få ønsket å oppheve forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Kun noen få menigheter i Kristiansand stift var innstilt på dette. Blant prestene var det kun i Trondhjem stift at det var flertall for å oppheve forbindelsen.⁷² Blant biskopene var det imidlertid noe annerledes stilt:

- Biskop H.O. Folkestad i Hamar mente det burde vurderes om en kunne gi dispensasjon for enkelte til å motta nattverd uten forutgående skriftemål og absolusjon, men i så fall burde det kreves at dette ønsket meddeles presten i forkant av altergangen.⁷³ Det er en liten bevegelse i Folkestad siden han uttalte seg om saken i 1866 i forbindelse med Kirkekommisjonens betenkning. Da ville han beholde forbindelsen, og nevnte ikke noe om en dispensasjon.

⁶⁷ Bergan, 1980, s.171-172

⁶⁸ Aarflot, 2011, s.16-27

⁶⁹ Min betragtning af skriftemaalsspørgsmaalet, 1877

⁷⁰ Bergan, 1980, s.135

⁷¹ Bergan, 1980, s.172

⁷² Bergan, 1980, s.175

⁷³ Bergan, 190, s.172

- Biskop J.E. Moe (1813-1882) i Kristiansand var på linje med Folkestad, men ville ikke anbefale at forbindelsen ble opphevet.⁷⁴
- Biskop A. Grimelund i Trondhjem anbefalte to løsninger: (1) å oppheve forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og i stedet innføre en nattverdtale som forberedelse til altergangen. Eller (2) å beholde allment skriftemål, men innføre allmenn absolusjon.⁷⁵ Grimelund hadde altså en liten utvikling siden han uttalte seg om saken i 1866 i forbindelse med Kirkekommisjonens betenkning. Da ville han oppløse forbindelsen, men nå holdt han muligheten for å beholde forbindelsen gitt at det ble innført allmenn absolusjon.
- Biskop J.S. Smitt (1835-1889) i Tromsø anbefalte, i likhet med Folkestad og Moe, å finne en løsning som tillot enkeltindivider å motta nattverd uten forutgående skriftemål.⁷⁶

Kirkedepartementet mente i etterkant av dette at det var tid for å opprette en ny kommisjon, men stortinget bevilget ikke midler til en slik kommisjon.⁷⁷

Overordnet sett kan vi si at det i debatten forelå enighet både i nattverdforståelsen og i synet på allment skriftemål som et uegnet middel i kirketuktens tjeneste, men likevel var det en diametral motsetning hos partene i synet på forholdet mellom skriftemål og nattverd. Det pietistiske synet på absolusjonen var utslagsgivende for de stavangerske prestene. Dette måtte naturlig nok medføre samvittighetskonflikter i datidens skriftemålspraksis.⁷⁸ Det teologiske fakultet hadde erklært at forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ikke var av prinsipiell natur, men holdt på den obligatoriske forbindelsen. Det gjorde de ikke bare av historiske grunner, men fordi en fant den passende og sakssvarende. Videre hevdet fakultetet at det anså individuell absolusjon som prinsipielt forkastelig i forbindelse med allment skriftemål og mente at endringen her også ville imøtekomme de prestene som hadde vært i samvittighetsnød på grunn av absolusjonspraksisen. De henviste også til at såkalt alminnelige absolusjon var

⁷⁴ Bergan, 1980, s.173

⁷⁵ Bergan, 1980, s.173

⁷⁶ Bergan, 1980, s.174

⁷⁷ Bergan, 1980, s.174

⁷⁸ Flatø, 1982, s.28

vanlig i samtidens lutherdom. Redaktørene i Luthersk Kirketidende (LK) og Luthersk Ugeskrift (LU) lå på linje med fakultetet, men det hjalp ikke stort; et klart overtall i den kirkelige opinionen ønsket individuell absolusjon med håndspåleggelse etter allment skriftemål.⁷⁹ Her er det politiske – eller kirkepolitiske – tilsynelatende «viktigere» enn det teologiske.

På slutten av 1870-tallet ble det altså avdekket en konservativ holdning i skriftemålsspørsmålet blant menighetene og prestene, mens biskopene var noe mer åpne for forandring. Verdien av menighetenes erklæringer ble imidlertid trukket i tvil av enkelte innsendere i kirkebladene. Menighetsmøtene ble hevdet å ha vært dominert av prestene slik at stemningen i lekfolket for lite kom fram. Selv om kritikken skulle ha rett i noe av det, kan det likevel ikke gjøre noe med hovedtendensen i erklæringene. Kirke departementet mente dessuten at en radikal avskaffelse av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ville møte sterk motstand i menighetene og få alvorlige følger.⁸⁰

De dramatiske 1880-årene

Mange engasjerte seg i skriftemålsspørsmålet og det ble også i 1880-årene skrevet artikler, holdt foredrag og laget betenknninger om saken.⁸¹ Deriblant også teologen Knud Carl Krogh-Tonning (1842-1911), som gikk inn for privatskriftemålet som forberedelse til nattverd, tydeligst i «Kirkelige vidnesbyrd om absolutionen», som kom ut i 1881.⁸² Det samme ville Gustav Jensen (1845-1922), hovedlærer ved det praktisk-teologiske seminar i Christiania på 1880-tallet. Han mente til forskjell fra Grimelund at privatskriftemålet *burde* være knyttet til nattverden. Også Jensen var inspirert av tyskere: Löhe, Steinmeyer og T. Harnack.⁸³ De politiske forholdene utviklet seg slik at ingen tiår kan måle seg med 1880-årene når det gjelder liturgiske revisjoner, fordi det var et såpass høyt antall liturgiske endringer som ble gjennomført.⁸⁴ Dette var det tiåret da nedgangen i tallet på nattverdgjester kom for fullt. Nettopp i denne kritiske perioden gjennomførte Den norske kirke sin mest omfattende

⁷⁹ Flatø, 1982, s.31

⁸⁰ Flatø, 1982, s.28

⁸¹ Bergan, 1980, s.168–169

⁸² Bergan, 1980, s.136

⁸³ Bergan, 1980, s.136

⁸⁴ Fæhn, 1994, s.312

liturgirevisjon.⁸⁵ Høsten 1883 søkte redaktør Christian Johnsen, på vegne av seg og sin ektefelle, om å slippe å skrifte, men søknaden ble avslått ved kongelig resolusjon. Imidlertid ble Kirkedepartementet pålagt (fra Stortinget) å arbeide videre med saken, og i november 1885 ble det opprettet en komité som skulle revidere høymessen og perikopene.⁸⁶ Resultatet av denne komitéens arbeid skal vi se nærmere på i kapittel 5.

3.1 1850-1886: Oppsummering og konklusjon

Tidsrommet 1850-1886 ble en travel periode med hensyn til avhandlingens tematikk. Det fantes debattanter som ønsket å beholde den daværende praksisen med allment skriftemål og individuell absolusjon som forberedelse til nattverden, andre som ønsket en mindre revisjon og også en del stemmer som argumenterte for å oppløse forbindelsen mellom de to kirkelige handlingene. Dette skjedde samtidig med at lignende tendenser gjorde seg gjeldende i Tyskland, Danmark og Sverige. Det var også ulike vekkelse som lå til grunn for debatten som oppsto, og en økende teoretisk-teologisk bevissthet om liturgikk. Dette ledet til at flere studerte seg opp til å bli "eksperter" på skriftemålsspørsmålet.

Gustav Adolph Lammers satte saken på spissen, og kanskje kan vi også si at han satte "fart" i den da han la ned presteembetet i 1856, en handling som vakte mye debatt. Den var trolig også en av årsakene til Kirkekommisjonen av 1859. Den var en sentral del av debatten, der flertallet ønsket å beholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Det var også spørsmål om syndsbekjennelse og om hvorvidt absolusjonen skulle være betinget eller ubetinget. I tillegg var det flere stemmer som tok til orde for å gjeninnføre privatskriftemålet som forberedelse til nattverden – noe som var i tråd med lovgivningen fram til 1886. Det ble også, på 1850-tallet, mer vanlig at enkelte ble nektet adgang til nattverden, og vi ser her rester av den strenge kirketukten som "smuldret opp" i løpet av 1800-tallet.

Rundt 1860 ønsket fire av seks biskoper å beholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. På 1860-tallet begynte også Andreas Høyner sin virksomhet med privatskriftemål

⁸⁵ Sandvik, 1998, s.114

⁸⁶ Fæhn, 1994, s.386

som forberedelse til nattverd, noe som også vakte mye debatt. Hans biskop, Andreas Grimelund, var derimot av en annen oppfatning⁸⁷, og hans syn fikk klart størst innflytelse i Trondhjemsområdet. I 1876 begynte en annen vesentlig bevegelse: Stavanger-prestene og deres initiativ til å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Lignende ønsker kom også fra lekfolk i Skien og Arendal, men blant biskopene og det teologiske fakultet var det fortsatt i slutten av 1870-årene klart flertall for å beholde forbindelsen. De kunne imidlertid ønske seg allmenn absolusjon etter allment skriftemål, men den "kirkelige opinion" ønsket å beholde ordningen med individuell absolusjon med håndspåleggelse.

Samtidig ble en rekke liturgiske endringer gjennomført i 1880-årene, ikke bare med hensyn til skriftemålet. K.C. Krogh-Tonning tok til orde for å beholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og var en markant teolog i denne tidsperioden. Siden kongen avslo Christian Johnsens søknad om å slippe å skrifte i forkant av nattverd i 1883, ble Kirkedepartementet pålagt å arbeide videre med en løsning på debatten. I 1885 ble en komité nedsatt, og i kapittel 5 vil vi se nærmere på dennes arbeid og løsningen den kom opp med.

Debatten fra 1850-1886 foregikk stort sett innenfor rammene av statskirken, Den norske kirke, men det ble etter hvert også avspaltninger. Lammers er ett eksempel på en debattant som tidvis opererte utenfor de statskirkelige rammene.

4. Argumentene i debatten – analyse

I kapittel 4 av avhandlingen vil vi foreta en tematisk analyse av argumentene som ble fremført i debatten om skriftemål og nattverd i perioden 1850-1886. Det sentrale forskningsspørsmålet som vil bli utforsket i denne analysen er følgende: *Hvilke teologiske argumenter gjorde seg gjeldende i debatten om skriftemål og nattverd fra 1850-1886?* Et vesentlig og oppklarende underspørsmål som vil bli stilt er følgende: *Hvilke argumenter ble brukt for og imot oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886?* Videre vil vi også kartlegge hvilke kategorier disse argumentene kan klassifiseres inn i. Dette vil gi en grundig og innsiktsfull analyse av debatten og hjelpe oss til å forstå de teologiske posisjonene og

⁸⁷ Han ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.

argumentene bedre. Det er verdt å nevne at det ikke kan garanteres for at vi her har en fullstendig oversikt over alle argumenter i debatten, ei heller alle aktører, eller alle aktørers bruk av ulike argumenter. Men vi kan med stor grad av sikkerhet si at vi har fanget essensen i debatten, både med hensyn til aktører og argumenter. Vi forsøker gjennom dette kapitlet blant annet å vise hyppigheten av bruken av ulike argumenter, samt hvilke posisjoner argumentene kommer fra.

I denne delen av avhandlingen har det blitt utført en seleksjonsprosess for å identifisere argumenter av både teologisk og annen karakter, basert på det tilgjengelige materialet. Videre har disse argumentene blitt kategorisert i henhold til ulike kategorier og underkategorier. Prosessen for kategoriseringen har foregått nedenfra; kategoriene har blitt utledet fra de konkrete tekstene som har blitt analysert.

I henhold til det som ble presentert i kapittel 3, kan det konstateres at det var forskjellige posisjoner som ble fremmet i debatten. En kortfattet oppsummering følger nedenfor.

Ut fra gjennomgangen i kapittel 3, ser vi det som naturlig å dele inn i tre hovedposisjoner:

- De som ønsket å beholde status quo/bevare tingenes tilstand.
- De som ønsket å gjeninnføre privatskriftemålet som obligatorisk forberedelse til nattverd.
- De som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.

Innenfor den siste posisjonen kan vi gjøre et skille mellom ulike synspunkter innenfor hovedposisjonen:

- De som ønsket å erstatte skriftemålet med syndsbejelse.
- De som ønsket å erstatte skriftemålet med foredrag og velsignelsesønske.
- De som ønsket å erstatte skriftemålet med spørsmål og svar.
- De som ønsket å erstatte skriftemålet med forberedelsestale.

I tillegg har vi noen posisjoner som også gjorde seg gjeldende i debatten, som likevel er noe mer sjeldne enn de tre hovedposisjonene:

- De som ønsket å «leve med to syn» – gi mulighet til altergang uten forutgående skriftemål for dem som ønsket det.
- De som ønsket at presten skulle kunne vurdere hvem som måtte skrifte og hvem som kunne motta nattverd uten forutgående skriftemål. Det var særlig Lammers som tok til orde for dette. Han foreslo også å gjeninnføre privatskriftemålet; altså en slags enten/eller-løsning.
- De som ønsket å innføre allmenn absolusjon ved allment skriftemål som forberedelse til nattverd.

I den aktuelle debatten var det mange ulike posisjoner, og disse ble begrunnet med en rekke forskjellige argumenter av varierende karakter. Videre i kapittel fire av denne avhandlingen vil vi undersøke disse argumentene nøye ved å klassifisere dem i ulike argumentkategorier og underkategorier. Dette vil gi oss et bedre innblikk i hvordan de forskjellige posisjonene i debatten var begrunnet, og hvordan argumentene var strukturert og presentert.

Argumentkategorier og underkategorier

I det følgende vil vi foreta en analyse av argumentene som ble presentert i skriftemålsdebatten fra 1850-1886. Vi vil gruppere og drøfte disse argumentene innenfor de ulike underkategoriene som vi har delt inn i hver av de overordnede argumentkategoriene. Etter at hver underkategori er presentert og drøftet vil vi trekke en kort konklusjon. I presentasjonen av analysen er det fire hovedkategorier: teologiske argumenter, juridiske argumenter, praktiske argumenter og moralske argumenter. Innenfor hovedkategoriene tilhører noen underkategorier.

Her følger en oversikt over det nedenstående kapittelet, en oversikt som overfladisk sett besvarer spørsmålet om hvilke teologiske (og andre) argumenter som gjorde seg gjeldende i debatten. Vi spør her etter teologiske argumenter i debatten om skriftemålet fra 1850-1886, men som vi vil se, gjør andre argumenter seg også gjeldende. Argumentene viser seg saklig å omhandle ulike aspekter som jeg har forsøkt å dele inn i grupper, som vi ser nedenfor:

- 4.1 Teologiske argumenter
 - 4.1.1 Skriftemålsforståelse

- 4.1.2 Sakramentforståelse
- 4.1.3 Kirkehistoriske argumenter
- 4.1.4 Autoritetsargumenter
 - 4.1.4.1 Luther
 - 4.1.4.1 Bekjennelsesskriftene
- 4.1.5 Generelle teologiske argumenter
- 4.2 Juridiske argumenter
- 4.3 Praktiske argumenter
 - 4.3.1 Erfaringsbaserte argumenter
 - 4.3.2 Demokratiske argumenter
- 4.4 Moralske argumenter
 - 4.4.1 Frihet og tvang

4.1 Teologiske argumenter

Innenfor den første hovedkategorien, «Teologiske argumenter», kan argumentene tematisk ordnes inn i fem underkategorier. Under den ene, «Autoritetsargumenter», finnes også to egne kategorier, «Luther» og «Bekjennelsesskriftene».

4.1.1 Skriftemålsforståelse

I underkategorien «skriftemålsforståelse» er det et vesentlig poeng at forståelsen av skriftemålet varierer hos aktørene. En viktig side ved tanken bak skriftemålet, viser det seg, er dens opphav i idéen om *nøkkelmakten*.⁸⁸ Den dreier seg om kirkens mulighet til å binde og løse synder. Biskop i Trondhjem, Andreas Grimelund, argumenterer for oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ved å påpeke at kun den ene siden av nøkkelmakten brukes i datidens kirkeskikk; altså brukes kun makten til å tilgi synder (løse) og ikke å fastholde (binde) dem. Dette kolliderer med «god kirkelig orden og med andre lutherske landskirkers skik saavel som med vort eget kirkeritual»,⁸⁹ hevder han. En slik skriftemålspraksis finner ikke sin like noe

⁸⁸ Utledet fra Evangeliet etter Matteus kap. 16, v.13–20

⁸⁹ Grimelund, 1877, s.12

sted, mener Grimelund: «Det kan trygt siges, at noget saadant som vort almindelige skriftemaal uden bekjendelse og uden begjæring om syndsforladelsens tilsigelse og dog endende i en med haandspaalæggelse forenet absolution for hver enkelt er ukjendt og uhørt i reformationens kirke».⁹⁰ På den andre siden mener Andreas Høyer at det å gi absolusjonen uten å bruke binde- og løsenøkkelen er usømmelig og uforsvarlig, dog med et annet siktemål enn Grimelund. Han legger til at ingen skal motta absolusjonen uten «et skikkelig skriftemaal».⁹¹

Delkonklusjon «Skriftemålsforståelse»

Andreas Høyer ønsker å opprettholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, men endre skriftemålspraksisen, dvs. å følge loven slik den ble fastsatt som kirkelig skikk og bruk på det aktuelle tidspunktet. Med utgangspunkt i nøkkelmakt-perspektivet kan vi observere enighet mellom de to sidene i diskusjonen. Begge sidene er enige i at nøkkelmakten ikke administreres på rett måte. Grimelund ser ut til å ønske å fristille skriftemålet og gjøre det til en selvstendig kirkelig handling hvor nøkkelmakten kan forvaltes. Høyer på sin side ønsker å beholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og bruke nøkkelmakten som en del av sakramentsforvaltningen. Høyer baserer sine perspektiver og argumenter på egne studier, mens Grimelund argumenterer også med referanse til "andre lutherske landskirker", samt kirkeritualet og -historien.

Vi har her sett at forståelsen av hva skriftemålet *er*, har betydning for argumentene som fremføres i henhold til ulike posisjoner i debatten. Begge sider var enige om at nøkkelmakten ble feilaktig administrert, men de skilte lag i konklusjonen: Høyer mente at nøkkelmakten skulle administreres i sammenheng med skriftemål og nattverd, mens Grimelund ville skille det ut, særlig fra skriftemålssammenhengen.

⁹⁰ Grimelund, 1877, s.14-15

⁹¹ Høyer, 1872, s.74-76

Med hensyn til de ulike posisjonene fra innledningen av kapittel 4, ser vi her to av dem:

- De som ønsket å gjeninnføre privatskriftemålet som obligatorisk forberedelse til nattverd, her representert ved Andreas Høyer.
- De som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, her representert ved Andreas Grimelund. Det blir ikke tydelig ut fra det ovenfor anførte hvilken «underposisjon» Grimelund representerer.

4.1.2 Sakramentforståelse

Kategorien sakramentforståelse er ikke enkel å skille fra kategorien skriftemålsforståelse. Likevel velger vi å skille de to, fordi sakramentene, altså dåp og nattverd i luthersk forstand, er noe annet enn skriftemålet; «sakrament» inneholder *noe mer* enn skriftemål. I debatten er det også ulike argumenter som gjør seg gjeldende innenfor de to kategoriene, og det gir derfor mening å skille de to kategoriene skriftemåls- og sakramentforståelse.

På prestemøtet i Lillehammer i 1850 ble det bemerket at man legger for stor vekt på skriftemålet, som «ikke er noen apostolisk institusjon», men en kirkelig og menneskelig skikk og således ikke kan erkjennes som en nødvendig betingelse for adgang til nattverden.⁹² G.A. Lammers mente omtrent et år senere, ved nedleggelsen av sitt embete, at Bibelen viser tydelig at «Herrens sakramenter ikke er for alle», men kun for dem som i sannhet omvender seg til Herren, til å styrke dem i troen og oppleve og forbinde dem i håpet og kjærligheten. De som ikke var av denne karakter, skulle «ingen del have i dem», hevdet han.⁹³ Hans Landstad, en av de «Stavangerske prester», argumenterte også ut fra sin sakramentforståelse for å oppløse forbindelsen. Han peker på at den allmenne evangelieforkynnelsen vitner om syndenes forlatelse, og at absolusjonen har et annet formål enn å gi syndsforlatelse forut for nattverd. Han mener dessuten at de som mottar absolusjonen uten «kristelig alvor», ville støte den fra seg.⁹⁴ I tillegg mener Landstad at «ansvaret for nattverdnytelsen» ikke ligger på presten, men på den

⁹² TTnK III, 1851, s. 433–435

⁹³ Lammers, 1856, s.18

⁹⁴ Landstad, 1876, s.428

enkelte nattverd gjest.⁹⁵ På den andre siden hevdet presten Frederik Ingier at skriftemålet var tett forbundet med nattverd og dåp. «Absolutionen staar i nøye forbindelse med daabens og alterets sakrament.⁹⁶ For å få et tydelig inntrykk av hvordan argumentene kunne fungere i praksis, gir vi her sokneprest Frederik Ingier noe mer sitatplass fra en skriftetale; talen som fungerte som en del av skriftemålsritualet, før absolusjonen. Her mener han at nattverd gjestene må «betenke seg på om de er skikket til å gå til bords med en vert som har slike gaver i sin hånd»: *«Her er da et måltid hvis like ikke finnes annetsteds enn ved nadverden, et kongelig måltid, som han har anrettet, hvis rike ikke er av denne verden, og hvor han trøster, styrker og forsørger sine disipler, mens de er på veien, et måltid, som vi da heller ikke fullt nærmer oss, før vi har betenkt oss på, om vi er skikket til å gå til bords hos en sådan vert med sådanne gaver i sin hånd».*⁹⁷ I den samme talen maner han menigheten til å «prøve» seg selv på om de «står i dåpens pakt», for den nåderike, syndsforlatte tilstanden som en kommer i ved å skrifte (og blir ført tilbake i dåpsstanden) er nødvendig for å motta nattverd. Slik ser vi at Ingier argumenterer for å beholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. *«Prøver eder da selv, efter apostelenes formaning, om I ere i Troen, 2. Cor 13:15, om i staa i Daabens pagt, om I af hjerte hade alle synder og vente frelse fra synden, en salig opstandelse og et evig liv fra ham, som i dag vil bespise eder med sit legeme og give eder sit blod at drikke; og, naar vi da ville gjerne hjælpes af ham i vor skrøbelighed, nød og elendighed, og gjerne ville vorde rene, da vil han ogsaa sige til os, som han for dum sagde: «bliv ren!» og lade sit legeme og blod blive os et middel til vor trøst, styrkning i troen og vor renselse og helliggjørelse. Amen i Jesu Navn».*⁹⁸ Gisle Johnson mente også at forbindelsen burde bestå, og under forhandlingene i «Den gejstlige forening Christiania» pekte han på at konfirmasjonen er lite viktig, men at skriftemålet har sin naturlige plass mellom dåp og nattverd; konfirmasjonen skal være for den første altergangen det skriftemålet og absolusjonen er for alle andre nattverdbesøk: «Men så berettiget skriftemålet således synes å være til å innta sin plass mellom dåp og nattverd, like så uberettiget synes konfirmasjonen å være til her å opptre ved dets side. Denne siste fremtrer jo faktisk som en handling, hvor kirken etter forutgående katekismeundervisning og katekismeprøve lar det dømte barn gjenta sin dåpsbekjennelse og sitt dåpsløfte og derpå anerkjenner det som sitt medlem og

⁹⁵ Landstad, 1876, s.412–413

⁹⁶ Ingier, 1855, s.368

⁹⁷ Ingier, 1868, s.58.

⁹⁸ Ingier, 1868, s.58

åpner det adgang til sin nattverd og sine øvrige samfunnsgoder. Den bestemmelse kan altså med andre ord vesentlig kun være den, å forberede det døbte barn til en verdig nytelse av den første nattverd ved å hjelpe det til rettelig å tilegne seg sin dåp, altså å være for den første altergang nettopp hva skriftemålet er bestemt til å være for enhver følgende».⁹⁹ Landstad fra «De stavangerske prester», mente at alle konfirmerte menighetslemmer er i dåpspakten og dermed i den rette stand til å motta nattverd – uten forutgående skriftemål og absolusjon. "For det første have vi her Herrens befaling: drikk er alle deraf. Sakramentet er af herren udtrykkelig bestemt for hele menigheden. Men menigheden, som vistnok efter sit væsen er de helliges forsamling, kan efter sagens natur alene fremtræde som et synligt udvortes samfund, som derfor maa begrændes ved synlige, udvortes grænsebestemmelser. Og under forusætning af, at disse ved den almindelige kirketugt overholdes, er alle menighedens konfirmerede lemmer berettigede til nadveren.¹⁰⁰

Biskop Martensen i Danmark ble trukket inn i den norske debatten gjennom et referat i Luthersk Kirketidende. Det var ikke uten grunn at han ble trukket inn, han hadde som dansk biskop en viss påvirkningskraft også på det teologiske landskapet i Norge. Han var skeptisk til å bryte med den lutherske tradisjonen, og har «stor betenkelighet» ved å slutte seg til forslaget, hovedsakelig fordi det ville bryte med den lutherske tradisjonen, som har satt absolusjonen i forbindelse med nattverden. «Det er vel så, at det ikke har vært slik fra begynnelsen og at apostelen kun krever at hvert menneske skal prøve seg selv. Men forbindelsen har vektige grunner; særlig etter at Kristi kirke har blitt folkenes kirke hvor store skarer strømmer til nattverden, er det gode grunner for å innsette en institusjon som sikter mot å meddele kommunikantene en forberedende renselse. Skriftemålet er den menneskelige, absolusjonen den guddommelige side av denne renselsen og den (absolusjonen) kan ligne fotvaskingen i Johannes 13. Denne tanken ligger til grunn for vår lutherske kirkes praksis, med hovedvekt på absolusjonen».¹⁰¹

⁹⁹ TTnK VI, 1855, s.636

¹⁰⁰ Landstad, 1876, s.412

¹⁰¹ Martensen, 1876, s.316

Hans Landstad argumenterer også *mot* redaktørene i Luthersk Kirketidende, som mener at fotvaskingen (Joh 13, 1–7) så å si er synonym med absolusjonen. Dette er Landstad sterkt uenig i og viser til at fotvaskingen er å ligne med den daglige omvendelse. Dessuten, sier han, hvis fotvaskingen skal settes foran nattverden, har ingen av apostlene forstått det; det finnes ikke spor i Det nye testamentet av en slik praksis, mener han: «Nei, fotvaskingen er ikke lik absolusjonen. (...) Mener virkelig red., at der er nogen lighed mellem fodvaskingen og absolutionen? Forvaskingen er jo et symbol paa den daglige syndsforladelse og nødvendigheden af, at vi hver dag ja uafledigen blive rensede af naaden; derfor vaskes netop fødderne, hvormed vi vandre. Og hvad vil vel red. Sige om det ord: ‘dersom Vi ikke vasker dig, har du ingen del med mig’, naar dette skal anvendes paa den specielle absolution. Herren har ganske vist ved forvaskingen efterladt os et eksempel til efterfølgelse. Men mon det efterfølges ved at sætte absolutionen foran nadveren? Nei hvorledes vi skulle følge dette hans eksempel, sige han selv: ‘dersom Vi, som er Herren og mesteren, har toet eders fødder, saa ere og I skyldige at toe hverandres fødder’, hva enten man vil tage dette i betydning af at tjene hverandre i ydmyghed eller tilgive hverandre, rense hverandre for synd ved gjensidig forladelse. Har herren tænkt forvaskingen som en saadan nødvendig beredelse til det hellige maaltid, som han derfter indstiftede, saa har ialfald ingen af apostlerne forstaaet dette. Thi der findes ikke i det nye testamente spor af nogen forbindelse mellem disse to ting. De evangelier, som fortælle om nadverens indstiftelse, nævne ikke et ord om forvaskingen; og den evangelist, som fortæller om fodvaskingen, nævner ikke et ord om nadverens indstiftelse”.¹⁰²

Også hos Andreas Grimelund og Knud Krogh-Tonning spille sakramentforståelsen en sentral rolle, men jeg har valgt å behandle disse under autoritetsargumenter fordi det var hovedsaken hos dem.

¹⁰² Landstad, 1876, s.429

Delkonklusjon «sakramentforståelse»

I begynnelsen av tidsrommet for denne avhandlingen ble sakramentforståelse et sentralt tema i skriftemålsdebatten. På prestemøtet i Lillehammer i 1850 ble det konkludert med at det ikke er nødvendig å ha en forbindelse mellom skriftemål og nattverd, et ståsted som vi kan plassere innenfor posisjonen «De som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd». Dette synspunktet fikk senere stor tilslutning. Noen år senere argumenterte G.A. Lammers for at sakramentene ikke er for alle, men kun for de som "virkelig omvender seg". Ved første øyekast kan dette se ut som en støtte for å opprettholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, men ved en nærmere undersøkelse av Lammers argumentasjon, blir det klart at dette argumentet er en del av et ønske om å skille de to kirkehandlingene. Lammers ønsker frivillig skriftemål, men med mulighet for kirketukt.

Hans Landstads sakramentforståelse ledet ham også til å ønske en oppløsning av nevnte forbindelse. Han mener at evangelieforkynnelsen vitner om syndsforlatelsen, mens nattverden gir den. Han mener også at ansvaret for om en spiser og drikker seg til frelse eller til dom under nattverden, ligger på den som spiser og drikker - ikke den som "serverer". Det blir tydelig at sakramentforståelsen hans overstyrer skriftemålsforståelsen.

Frederik Ingier var uenig med Landstad og mente at skriftemålet og absolusjonen var tett forbundet med nattverdnytelsen, fordi man må være i dåpspakten - via skriftemålet - for å motta nattverd til frelse. Dette støtter han opp med 2. Korinterbrev. Det er tydelig at Ingiers sakramentforståelse og skriftemålsforståelse er tett forbundet, nesten uatskillelige.

Også Gisle Johnson var enig med Ingier og mente at skriftemålet måtte komme før nattverden, fordi man måtte være i dåpspakten for å kunne motta nattverd. Hans Landstad var uenig med dem som forsøkte å trekke paralleller til fotvaskingen i Johannesevangeliet 13,1-7. Han mente at fotvaskingen var å forstå som den daglige omvendelsen, ikke som noen renselse før nattverd.

Han pekte også på at det ikke er noen sammenheng mellom fotvask og nattverd i Det nye testamentet.

Med hensyn til de ulike posisjonene fra innledningen til kapittel 4, ser vi her flere eksempler.

- De som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd representeres ved prestemøtet på Lillehammer i 1850.
- G.A. Lammers gjorde seg til talsmann både for de som ønsket å gjeninnføre privatskriftemålet, og de som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.
- Hans Landstad var en tydelig representant for dem som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemålet, her med utgangspunkt i hans sakramentforståelse.
- Frederik Ingier var blant dem som ønsket å bevare status quo, også han med utgangspunkt i sakramentforståelse, dog en ganske annen enn hans motpart, Landstad. Gisle Johnson representerte samme side som Ingier, av de samme grunnene.

4.1.3 Kirkehistoriske argumenter

Flere av aktørene viste til kirkehistorien for å støtte opp om sine synspunkter. Sogneprest Ole Berg henviser til kirkehistorien for å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd: «Det private skriftemål, når det anordnes ved lovbud eller på en kunstig måte fremholdes som nødvendig for altergang, har vist seg som en skummel ordning i den katolske kirke, det ser vi av vår kirkes symbolske bøker og av reformatorenes skrifter».¹⁰³ Andreas Grimelund mente at Den norske kirke hadde gjort samme feil som Den katolske kirke i 1215: «Følgen heraf blev, at man med kirkeagenderne fra den efterreformatoriske tid, ogsaa vort kirkeritual deri indbefattet, kom til vel ikke med læren om skriftemaal og absolution, men med skriftemaalets fæstelse til nadveren at falde tilbage paa Innocents den 3dies og lateranconciliets tvangsbud om skriftemaalet af 1215. Neppe nogen sund historisk udvikling! (...) Løsningen maa være at

¹⁰³ Berg, 1866, s.224–225

opløse forbindelsen». ¹⁰⁴ Hans Landstad argumenterte for at det måtte *mer* enn kirkehistoriske argumenter til, som at man eksempelvis har arvet en skikk fra fortiden: «Det er merkelig at redaksjonen i Luthersk Kirketidende ikke har sagt et ord om hva vår Herre vil, men kun at vi har arvet det fra reformatorene. Dets verdi er meget tvilsomt så lenge det bestående ikke stemmer overens med Guds ord. Vi innrømmer at det skal mye til for å forandre det bestående». ¹⁰⁵

A.C. Preus, en av redaktørene i Luthersk Kirketidende mente at «Stavanger-prestene» begikk en feil ved å ønske å fjerne en «smuk og kristelig bruk (...) som vi har arvet fra troende forfedre»: «Andragendet begynner med noen bemerkninger om den åndelig bevegde tilstand vår kirke befinner seg i; men den andelen forfatterne vil tillegge den her påankede forbindelse er ikke begrunnet. Hvis absolusjonen har noen andel i den uroen og misnøyen som hersker i våre kirker, er det på grunn av måten absolusjonen administreres, men hverken absolusjonen selv eller dens forening med nattverden. Det må derfor vekke forundring at dette andragende ikke går ut på å få et misbruk reformert, men går ut på å få en god, smukk og kristelig bruk avskaffet, en vi har arvet fra troende forfedre». ¹⁰⁶

Også Knud Krogh-Tonning peker på at svaret på spørsmålet om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd krever et historisk svar, i tillegg til reformasjonskirkenes fellesbekjennelser og ordninger: «Men en særlig Foranledning til at drage Absolutionslæren frem nu ligger der i den Omstændighed, at Spørgsmaalet om dens Adskillelse fra den hellige Nadverd er paa Dagsordenen. Tilsteder vor Kirkes Lære om Absolutionens Væsen og Forhold til den hellige Nadverd en saadan Adskillelse? Dette Spørgsmaal kræver et historisk Svar. Og Svaret bør ikke gives, før man omhyggeligen har undersøgt om muligt alt, hvad der føreligger af officielle Erklæringer derom i Reformationskirkernes Fællesbekjendelse og i deres særlig Ordninger». ¹⁰⁷

¹⁰⁴ Grimelund, 1877, s.11-12

¹⁰⁵ Landstad, 1876, s.381 e

¹⁰⁶ Luthersk Kirketidende, 1876b, s.118–120

¹⁰⁷ Krogh-Tonning, 1881, s.1–2

Johan Storm Munch den yngre mener også at kirkehistorien behøver støtte fra Bibelen og kirkens bekjennelse: «men skikken bliver i forhøiet grad til en uskik, naar det ikke af Guds ord, kirkens bekjendelse og historiens vidnesbyrd kan bevises, at den i og for sig er berettiget. Og det tro vi neppe er muligt, hvilket formentlig vil fremgaa af den ovenfor givne historiske oversigt».¹⁰⁸ Det virker nærliggende å forstå ham som om disse tre faktorene bør være retningsgivende i skriftemålsspørsmålet.

Pastor K. Roll henter støtte for sitt ønske om å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ved å vise til at «den ældste kirke» ikke hadde denne forbindelsen. «Skal en reform her finde sted, da vil den kun kunne iverksættes, idet man enten søger at gjenoplive det private skriftemaal eller, hva ogsaa er foreslaaet, fuldstændigt ophæver forbindelsen mellem skriftemaal og nadvere, det vil sige, ogsaa lader den høitidelige absolution bortfalde, efterdi dennes forudsætning (den personlige syndsbekjendelse) er bortfalden, og kun bibeholder beredelsestalen med opfordring til selvprøvelse, bevidnelse af evangeliets trøstefulde forjættelser og et velsignende ønske til kommunikanterne. Indrømmes maa det nemlig, at den ældste kirke ikke har havt skriftemaal og absolution som forberedelse til nadveren, men at den af Paulus foreskrevne selvprøvelse blev anset for tilstrækkelig».¹⁰⁹ Det samme gjør biskop Andreas Grimelund, som legger til at den heller ikke var til stede i den yngste kjente liturgi-boken, og at når forbindelsen først oppsto var den ikke tvungen, men fri: «Der er intet spor af, at den (forbindelsen) har fundet sted i de første christne menigheder. I den nærmeste efter-apostoliske tid gis hele menigheden søndaglig til Herrenes bord, og de ældste liturgier, vi have, navnlig liturgia st. Jakobi, der tilhører 3die eller 4de aarhundrede, ved ikke af skriftemaal og absolution forud for nadveren. (...) Senere søgtes det vel efterhaanden mere og mere i denne forbindelse, men vel at mærke ikke som almindelig forpligtelse for nadvergjæsterne, men af fri beslutning».¹¹⁰ En lekmann bruker også kirkehistorien og «urkristendommen» som argument for oppløsning: «Absolutionshandlingen hos os er meget yngre end kristendommen. Om end

¹⁰⁸ Munch, 1875, s.25–26

¹⁰⁹ Roll, 1876, s.377–378

¹¹⁰ Grimelund, 1877, s.9

oprindelig svarende mere til sin hensigt er den nedigjennem tiderne forvansket og havt sin forudsætning, som oprindelig var den enkeltes særegne nødstilstand. Den er ikke bygget paa Guds ord, men er en menneskelig foranstaltning». ¹¹¹ Også sjømannsprest Asperheim vil tilbake til «urkristendommen»: «Man maa fare varsomt frem og navnlig spørge sig selv, om ikke grunden til, at den nu ønskes bort, stikker deri, at vort syn for kirkens sande opbyggelse ikke er saa klart, som vore fædres var. Imidlertid, skulde der efter moden overveielse af denne sag og efter inderlig bøn om, at Herren vil styre alt til kirkens bedste, blive foretagen en forandring med hensyn til absolutionens plds, saa den blev stilt fra nadverden og mere udelt henlagt til den private sjælesorg, vilde jo dermed Guds ord ikke ligefrem være overtraadt, og man vilde have en ordning, som mere faldt sammen med oldkirkelig praksis end den, vi nu har». ¹¹²

Kirkehistoriske argumenter ble også brukt den andre veien. Sognepresten Frederik Ingier mener å ha kirkehistorien (og konfesjonen) på sin side for å opprettholde forbindelsen mellom skriftemål og nattverd: «Man finner til alle tider som forutsetning, at den som er en verdig kommunikant, har mottatt syndenes forlatelse. Det ser vi også i konfesjonen». ¹¹³

Delkonklusjon kirkehistoriske argumenter

I denne diskusjonen drøftes spørsmålet om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd i kirken. Ole Berg argumenterer for å oppløse denne forbindelsen ved å hente støtte fra kirkehistorien og den allerede eksisterende motstanden blant kirkefolket mot Den katolske kirke. Andreas Grimelund hevder at skriftemålets forbindelse til nattverden ble feilaktig innført i Den katolske kirke i 1215. Begge debattantene bruker også Luther som autoritet for å underbygge sine argumenter. Berg mener at Luther "dømte fritt", mens Grimelund viser til et sitat fra Luther som stemmer overens med hans eget ståsted. A.C Preus, redaktør i Luthersk kirketidende,

¹¹¹ Lekmann, Ny Luthersk Kirketidende, 1879, s.33

¹¹² Asperheim, 1880-1881, s.128

¹¹³ Ingier, 1855, s.368

bemerket at det er oppsiktsvekkende at "Stavanger-prestene" ønsker å fjerne en skikk som har blitt arvet fra troende forfedre.

Hans Landstad og Johan Storm Munch den yngre svarer på dette ved å argumentere for at det kreves mer enn kirkehistoriske argumenter for å opprettholde en skikk. De hevder at bibelen, bekjennelsene og kirkehistorien må tas i betraktning når man skal avgjøre denne saken. Knud Krogh-Tonning fremhever reformasjonskirkenes fellesbekjennelser og ordninger som løsninger på dette stridsspørsmålet.

Karl Roll støtter oppløsningen av forbindelsen og henter støtte fra "den eldste kirke", noe som også støttes av Andreas Grimelund og Ole Asperheim. Frederik Ingier er imidlertid uenig og påpeker at et slikt synspunkt er feilaktig i lys av kirkehistorien, og peker også på betydningen av bekjennelsesskriftene.

Jørgen Hansen argumenterer for at skriftemålet egentlig bør være frivillig, og at det ikke bør få en lignende utvikling som i den romersk-katolske kirke. Det er tydelig at kirkehistoriske argumenter spesielt kommer fra dem som ønsker å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. I tillegg understreker debattantene at det kreves mer enn kun kirkehistoriske argumenter, og at både bibelen og bekjennelsesskriftene må tas i betraktning. Knud Krogh-Tonning, som ønsker å beholde forbindelsen, peker på viktigheten av bekjennelsesskriftene. Det er mulig at konklusjonene allerede er fastsatt før argumentene, og at det er underliggende drivkrefter som leder debattantene til å bruke argumenter fra forskjellige kategorier.

Innenfor kategorien «kirkehistoriske argumenter», ser vi flere av hovedposisjonene.

- Ole Berg ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, noe han argumenterte for ut fra ønsket om å ikke bli som Den katolske kirke.
- Andreas Grimelund ønsket det samme og viste til Luthers forståelse av sakskomplekset.

- A.C. Preus ønsket å beholde status quo, og pekte på at en må være forsiktig med å endre noe en har arvet fra troende forfedre.
- Hans Landstad ønsket å oppløse forbindelsen, og pekte på at en må holde opp både kirkehistorien, Bibelen og bekjennelsesskriftene for å finne en løsning. Lignende argumentasjon brukte Johan Storm Munch – for samme synspunkt som Landstad.
- Karl roll ville også oppløse forbindelsen og pekte på at «den eldste kirken» ikke hadde en slik ordening som den daværende norske kirken hadde.

4.1.4 Autoritetsargumenter

Aktørene hentet også støtte for sine argumenter ved å henvise til hva ulike autoriteter hadde uttalt. De mest sentrale autoritetene var her Luther og Bekjennelsesskriftene, og det er dem vi vil bruke tid og plass på her. Det er imidlertid verdt å merke seg at Bibelen som autoritet ikke ser ut til å være like tungtveiende som de to ovennevnte kategoriene.

4.1.4.1 Luther

På begge sider brukes Martin Luthers synspunkter aktivt. Jørgen Hansen påpeker at skriftemålspraksisen trolig misbrukes i Den norske kirke; egentlig skal det være en undersøkelse av kunnskapen til nattverd gjestene.¹¹⁴ Han får støtte fra Ole Berg, som lener seg på et Luther-sitat fra 1523: "Om det hemmelige skriftemaal holder vi endnu for, som vi stedste har lært, at det hverken er nødvendigt eller skal kræves, men at det dog er nyttigt og ingenlunde at foragte».¹¹⁵ Ole Berg henviste også til Luther for sitt syn på frihet i skriftemålsspørsmålet: «Luther dømte fritt om denne saken, det kan ses i mange av hans verker, hvis mening ikke kan være tvilsom eller tvetydig».¹¹⁶ Noen år senere tok Andreas Høyer til motmæle og påpekte at selv om Luther ikke så den som «absolutt nødvendig», var skriftemålet forut for nattverden gavnlig, og han konkluderer derfor med at «den bør beholdes

¹¹⁴ Hansen, 1858, s.95

¹¹⁵ Berg/kirkekommissjon av 1859, 1866, s.219

¹¹⁶ Berg, 1866, s.232

som regel». ¹¹⁷ Residerende kapellan på Gran i Hadeland, Jørgen Hansen, pekte i tillegg på at skriftemålet, for Luther, hang sammen med dåpssakramentet. ¹¹⁸ Biskop Andreas Grimelund støttet seg på Luther sitt syn, men påpekte at det er godt å skrifte, i det minste for Gud, før en går til alters. «Luther sier: Vi har lært, at det hemmelige skriftemaal skal ikke blive paabudt men meget mindre forbudt, saasom min bog "von der beichte" lærer; derved bliver vi endnu. Thi alt, hva der er evangelisk, christeligt eller tro, det skal være frit, saa at folk uden lov og nøden maa trænge hen dertil af sig selv med lyst og kjærlighed. Derfor, hvo som ikke gjerne skrifter han blive kun langt derfra og træde pave, fyrster, djævelen, lov under fødder og lade sig nøies med det hemmelige skriftemaal for Gud. (...) Vi raader dog til at du skrifter med lyst, førend du gaar til sakramentet, eller idetmindste ikke foragter det (skriftemaalet)». ¹¹⁹ Andreas Grimelund argumenterte også for oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd og viste til at hans forståelse var den samme som Martin Luther, som brukte skriftemålet i kamp mot synden, ikke som forberedelse til nattverden: «Luther brukte skriftemålet i kampen mot synden. Nå er våpenet glemt, stilt i skyggen av sakramentet». ¹²⁰ Han pekte også på Luther i sitt frihetssyn på saken: «Luther sier: Man skal beholde privatskriftemålet med absolusjon for de bedrøvede samvittigheter som er besværet av syndens straff. (...) For sådanne bedrøvede samvittigheter vil vi have at skriftemålet skal være deres tilflukt. (..) 'Mitt skriftemål står ikke i dit, men i mitt vilkår. Likeså står absolusjonen ikke i din men i min rett. Vi har rett og frihet til å fordre den; du har ikke rett til å nekte den, men skyldighet og forpliktelse til å meddele den', med henvisning til Joh. 20, 22-23». ¹²¹

4.1.4.2 Bekjennelsesskriftene

Å finne støtte i Den norske kirkes bekjennelsesskrifter ser vi også hos flere av debattantene. Ole Berg, som tydelig ønsker å fjerne forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, peker på den 24. artikkelen i Den augsburgske bekjennelse (CA), som vi kun finner som den 25.

¹¹⁷ Høyer, 1872, s.87

¹¹⁸ Hansen, 1858, s.219-320

¹¹⁹ Grimelund, 1877, s.10

¹²⁰ Grimelund, 1877, s.97

¹²¹ Grimelund, 1877, s.6

artikkel¹²² i våre undersøkelser, og sier at den er misforstått av meningsmotstandere. Ordene skal ikke forstås som om privatskriftemål og absolusjon er nødvendig for nattverdgjestene, mener han, og han hevder også – i likhet med Jørgen Hansen¹²³ – at konfesjonens egentlige mening er at lærerne skal undervise folket og at nattverdgjester skal gjennomgå en prøve.¹²⁴

Så vidt vi kan forstå, dreier det seg for Berg om de to første setningene i CAs 25. artikkel: «Skriftemålet er ikke avskaffet i menighetene hos oss. Ti man pleier ikke å meddele Herrens legeme til andre enn dem som i forveien er blitt prøvet og har fått avløsning».¹²⁵

Berg begynner arbeidet med dette i 1859, i det minste formelt sett, gjennom Kirkekommisjonen han var del av. Samme år publiserte Jørgen Hansen sine betenkninger om samme sak, og hevder at skriftemålet «saaledes som det for nærværende finder sted i vor kirke, hviler paa et sandt christeligt grundlag og bør i sin væsentlige form ikke forandres».¹²⁶ Han mener også, ut fra sin gjennomgang av sentrale bibeltekster, kirkehistorien og bekjennelsesskriftene, at «Deltagelsen i nadveren fordrede et velberedt sind, til hvis opvækkelse skriftemaålet ansaaes at kunne bidrage».¹²⁷

Andreas Høyer, som ivret for å gjeninnføre privatskriftemålet, mente at «Den sædvandlige skriftemaalspraksis strider mod Guds ord, mod vort ritual og vor øvrige kirkelige lovgivning, mod vore lutherske bekjendelsesskrifter saavel som mod den christne kirkes praksis igjennem alle dens aarhundreder».¹²⁸

Den bestående skriftemålspraksisen var både lovstridig og bekjennelsesstridig, mente han, og var skeptisk til dem som ville at den allmenne praksisen skulle overstyre loven og bekjennelsen; det ville føre til anarki, ifølge Høyer. Hva den lutherske og den kristne kirkes skriftemålspraksis

¹²² https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-troen/kristen-tro/augsburgske_bekjennelse.pdf

¹²³ Se ovenfor

¹²⁴ Berg/kirkekomisjon av 1859, 1866, s.227-228

¹²⁵ https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-troen/kristen-tro/augsburgske_bekjennelse.pdf

¹²⁶ Hansen, 1859, s.91

¹²⁷ Hansen, 1859, s.92

¹²⁸ Høyer, 1872, s.77

angår, bemerker han at «den har aldri visst af noen kirkelig absolusjonshandling uden forutgående skriftemaal». ¹²⁹ I tillegg mente han, i likhet med Hansen og Berg at kirkens oppgave er å undervise og veilede, men det var særlig om selvprøvelsen det var ment i konfesjonen, ifølge Høyer. Han la imidlertid til at ingen skulle motta sakramentet uten å vite hva han får og hvorfor han får det. ¹³⁰

En annen teolog som argumenterte mot oppløsningen ut fra sin sakramentforståelse var Knud Krogh-Tonning. Han mener skriftemålet kan gjennomføres uten påfølgende nattverd, men at nattverd ikke kan gjennomføres uten forutgående skriftemål. Dette argumenterer han for ut fra bekjennesskrifter og lover Den norske kirke er forpliktet på. «Det fremgaar klart af disse bestemmelser, at skriftemaal og absolution i og for seg er en selvstændig kirkehandling. Den kan danne indledning til nadverden. Men den kan ogsaa foregaa uden efterfølgende communion. Men deraf følger vistnok ikke, at omvendt, communionen kan foretages uden foregaaende privat skriftemaal og absolution». ¹³¹ Og videre mener han at nattverden ikke kan mottas uten å først ha skriftet og mottatt absolusjon: «Ved at betragte bekjendelsen selv kommer vi saaledes til det resultat, at ifølge vor kirkes lære skal skriftemaal og absolution gaa forud for den hellige nadverd, og at følgelig de ikke skal gives adgang til denne, som ikke har beredt sig dertil ved at skrifte og modtage absolution». ¹³² Han tar også til orde for at skriftemålet og absolusjonen begge kan gjennomføres allment i forkant av nattverd, gitt at det private skriftemålet opprettholdes på annet vis: «Prinsippet om den private absolusjonens samhörighet med nattverden er en spesifikt luthersk teori. (...) Vi kan ikke fravike at kirken liturgisk skal uttrykke ved enhver nattverdhandling at dette sakramentet kun er for dem som har fått syndene tilgitt. Her inntreer det allmenne skriftemålets betydning. (...) Allment skriftemål med allmenn absolusjon bør være obligatorisk og umiddelbart forbundet med enhver nytelse av den hellige nattverd». ¹³³ Det gammelkirkelige prinsipp med privat skriftemål og privat absolusjon forut for nattverd, bør opprettholdes. ¹³⁴ Likevel vil vi anbefale allment skriftemål med allmenn

¹²⁹ Høyer, 1872, s.80-82

¹³⁰ Høyer, 1872, a.82

¹³¹ Krogh-Tonning, 1881, s.97

¹³² Krogh-Tonning, 1881, s.134-135.

¹³³ Krogh-Tonning, 1881, s.154.

¹³⁴ Krogh-Tonning, 1881, s.156.

absolusjon forut for nattverden dersom det kan antas at privatskriftemålet og -absolusjonen kommer til sin rett og opprettholdes i kirken». ¹³⁵

Delkonklusjon autoritetsargumenter

Basert på den gjennomførte analysen synes det som om at det å referere til Martin Luthers synspunkter var en markør for å forsterke argumentene, og at det var relativt viktig å begrunne synspunktene ved å vise til Luthers skrifter – i tillegg til Bibelen, som et minimum. Videre kan det avledes at det eksisterer uenigheter når det gjelder kravet om skriftemål før nattverden, samt dets nødvendighet, og at det også finnes uenighet når det gjelder valgfriheten i praksisen for skriftemål. Betydningen av støtte fra bekjennelsesskriftene viste seg å være sentral på begge sider av debatten. Fra "for"-siden ble det tydelig at det var viktig å ha en riktig forståelse av Den augsburgske bekjennelse (CA), spesielt dens 25. artikkel. En viktig forskjell mellom de to sidene var "for"-siden, representert ved Ole Berg, som viste en større grad av presisjon ved å fokusere på spesifikke punkter i ett enkelt bekjennelsesskrift. "Mot"-siden snakket generelt om "bekjennelsesskriftene". Intuitivt synes det lettere å tillegge Bergs synspunkter mer vekt med en slik argumentasjon. Vi har ikke funnet noen av Bergs meningsmotstandere som fokuserer på disse spesifikke punktene i CA, bortsett fra Jørgen Hansen. Det er mindre overbevisende at motstanderne ikke går inn i materien på samme måte og argumenterer for noe annet basert på det samme innholdet. Begge sider ser imidlertid ut til å mene at skriftemålet før nattverd bør være en kunnskapsprøve, selv om "mot"-siden kanskje legger større vekt på "selvprøvelse" enn kunnskapsprøve. Det finnes også nyanser i dette synet: Ole Berg vil ikke avskaffe skriftemålet, men gjøre det frivillig.

For oversiktens skyld, følger her en punktvis oppsummering av hvilke ulike syn som hentet støtte for sine respektive syn hos mer eller mindre de samme autoritetene:

¹³⁵ Krogh-Tonning, 1881, s.157.

Luther-argumenter

Fire underkategorier bærer navnet «Luther», som følge av at debattantene bruker reformatorens skrifter som støtte for sine synspunkter. Det er interessant å se nærmere på hvordan disse kommer ut når vi setter dem sammen.

Mot oppløsning:

- Luther så det som gavnlige med skriftemål før nattverd.¹³⁶
- Ifølge Luthers henger skriftemålet sammen med dåpen.¹³⁷

For oppløsning:

- Ifølge Luther er skriftemålet et våpen i kampen mot synden, ikke et forberedelsesrituale.¹³⁸
- Ifølge Luther skal privatskriftemålet brukes til «bedrøvede samvittigheter som er besværet av syndens straff».¹³⁹

Mot daværende praksis:

- Ifølge Luther skal skriftemålet før nattverd egentlig være en undersøkelse av kunnskap.¹⁴⁰
- Ifølge Luther skal skriftemålet være fritt begjært.¹⁴¹

Ut fra dette ser vi at Luthers skrifter kan brukes til støtte for ulike syn. Spørsmålet er i hvilken grad det er nyttig å bruke en enkelt teolog, om vi kan kalle Luther det, som begrunnelse for et

¹³⁶ Høyer, 1872, s.87

¹³⁷ Hansen, 1858, s.319-320

¹³⁸ Grimelund, 1877, s.9

¹³⁹ Grimelund, 1877, s.6

¹⁴⁰ Hansen, 1858, s.95

¹⁴¹ Grimelund, 1877, s.10

synspunkt, og i så fall hvem av debattantene som har forstått ham rett. Det argumenteres altså både for og mot oppløsning ut fra noe Luther har skrevet, og det argumenteres for at skriftemålet slik det ble praktisert (som allmenn «syndsbekjennelse» med individuell absolusjon) var en misforståelse av skriftemålets hensikt.

Bekjennelsesskriftene

Flere underkategorier handler om bekjennelsesskriftene.

Mot oppløsning:

- Nattverden krever ifølge bekjennelsesskriftene et velforberedt sinn. Dette bidrar skriftemålet til.¹⁴²
- Den lutherske kirke har aldri «visst av» noen absolusjon uten forutgående skriftemål.¹⁴³
- Ut fra bekjennelsesskriftene, kan ikke nattverd foregå uten forutgående skriftemål.¹⁴⁴

For oppløsning:

- Ifølge CA skal nattverd gjestene gjennomgå en kunnskapsprøve før nattverd.¹⁴⁵
- Ifølge CA er ikke privatskriftemål og absolusjon før nattverden nødvendig.¹⁴⁶
- Det ligger frihet i ordet «plejer» i CA.¹⁴⁷

Mot daværende praksis:

- Praksisen strider med bekjennelsen.¹⁴⁸

¹⁴² Hansen, 1859, s.92

¹⁴³ Høyér, 1872, s.80-82

¹⁴⁴ Krogh-Tønning, 1881, s.97

¹⁴⁵ Berg, 1866, s.227-228

¹⁴⁶ Berg, 1866, s.227-228

¹⁴⁷ Hansen, 1858, s.93

¹⁴⁸ Høyér, 1872, s.77

Her ser vi samme tendens som i Luther-underkategoriene; en kan argumentere for vidt forskjellige standpunkt, og spørsmålet er også her hvem som forstår skriftene rett. Argumenter ut fra, eller med støtte i bekjennelsesskriftene dukker også opp andre steder: Frederik Ingier peker på at konfesjonen tilsier at altergjester skal ha mottatt absolusjon, mens Johan Storm Munch mener det ikke kan bevises at konfesjonen sier noe slikt.

I autoritetsargumenter-kategorien blir flere av posisjonene fra innledning av kapittel 4 tydelige.

- Andreas Høyer mente å finne støtte hos Luther i at en burde beholde privatskriftemålet før nattverd. I tillegg viste han til at en i kirkehistorien ikke hadde sett lutherske kirker som utdelte absolusjon uten forutgående skriftemål. Høyer mente at datidens praksis brøt med de lutherske bekjennelsesskriftene. Knud Krogh-Tonning mente det samme, men med utgangspunkt i bekjennelsesskriftene.
- Jørgen Hansen mente å finne støtte hos Luther for at skriftemålet burde bevares slik at en kunne være i dåpspakten før en mottok nattverd. Jørgen Hansen mente også at det ut fra Luthers skrifter var nødvendig med modifikasjoner; skriftemålet skulle i større grad var en undersøkelse av nattverd gjestenes kunnskap enn det var på det aktuelle tidspunktet. Hansen pekte imidlertid også på at nattverden, ifølge bekjennelsesskriftene, krevde et forberedt sinn, noe han mente skriftemålet bidro til.
- Andreas Grimelund mente på sin side at Luther støttet ham i at skriftemålet *ikke* var et forberedelsesrituale til nattverd, men et våpen i kampen mot synden, og at det var ment å brukes til «bedrøvede samvittigheter som var besværet av syndens straff». Han poengterte også at Luther ønsket at skriftemålet skulle gjennomføres etter fritt ønske hos den skriftende; noe han brukte som et argument for å understøtte sitt ståsted; å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.
- Ole Berg poengterte at CA tilsa at privatskriftemål og -absolusjon ikke var nødvendig før nattverd, og at en ut fra samme bekjennelsesskrift heller skulle gjennomgå en kunnskapsprøve forut for nattverd.

4.1.5 Generelle teologiske argumenter

Ulike, mer eller mindre begrunnede teologiske syn på hva skriftemålet er, gjorde seg også gjeldende i debatten.

Sjømannsprest Asperheim forsøkte å bevise at forbindelsen mellom skriftemål og nattverd var unødvendig ved å si at «den kirkelige absolution er den handling, at en paa den bekjendelse, at han angrer sine synder, tror, at Jesus Kristus er Guds sønn og hans frelser, og i ham søger syndsforladelse hos Gud og kraft til at bedre sit levnet, modtager den tilsigelse, given i kirkens navn, at han i kraft af Jesu Kristi forsoning, hvori han søger sin fred og sin trøst, har alle sine synders forladelse og er et Guds barn. Det vil af det foregaaende formentlig let skjønnes, at den kirkelige absolution efter sit væsen og indhold ikke behøver at være bunden til det offentlige naademiddelembede i menigheden».¹⁴⁹ På 1850-tallet skrev G.A. Lammers at hvis skriftemålet skulle være forbundet med nattverden, måtte det være et «virkelig» skriftemål; altså måtte en ha syndserkjennelse og syndsbekjennelse for å motta absolusjon.¹⁵⁰ Andreas Høyer dro det enda lenger og sa at et skriftemål måtte være en muntlig bekjennelse for en skriftefar, altså en syndsbekjennelse. Videre måtte det inneholde en trosbekjennelse, og en begjæring om absolusjonen og en erklæring om å motta skriftefarens absolusjon som Guds absolusjon. Til slutt måtte skriftemålet inneholde et løfte om forbedring. Inneholdt ikke skriftemålet alt dette, var det ikke et virkelig skriftemål, mente han.¹⁵¹ Jørgen Hansen mente på sin side at skriftemålet med absolusjon var en tilbakevending til dåpen, og at «jo inderligere og alvorligere han erkjender, føler og skrækkes tilbage for sin synd», jo mer er han vendt tilbake til dåpspakten, jo mer «sand christen» er han, «desto bekvemmere til at tage del i Herrens nadver».¹⁵² Biskop Andreas Grimelund argumenterer for at den daværende praksisen i Den norske kirke er lite god fordi den bare brukes i Den norske og Den danske kirke. "Uden at der er nogen udtalt bekjendelse eller begjæring om absolution (...) altsaa med forutsætning om tilstedeværelsen af en virkelighed, som ikke christeligt berettiger til absolution, gaar ordets tjener i det kirkelige husholderembede omkring, lægger haanden på enhvers hoved og tilsiger paa denne maade

¹⁴⁹ Asperheim, 1880, s.110

¹⁵⁰ Lammers, 1855

¹⁵¹ Høyer, 1872, s.66-67

¹⁵² Hansen, 1859, s.97-98

enhver med den stærkeste forsikring, som kirken eier, hans synders naadige forladelse i den treenige Guds navn. (...) En saadan fremgangsmaade er, saavidt Vi ved, uhørt i alle andre lutherske folkekirker med undtagelse af den danske. Man har vel meget snart i den lutherske kirke krævet skriftemaal som betingelse for adgang til den hellige nadvere, men dog aldri derved tænkt paa noget saadant som det, der hos os kaldes skriftemaal».¹⁵³

Delkonklusjon generelle teologiske argumenter

I lys av de teologiske argumentene som er presentert, kan det observeres en fundamental uenighet angående forståelsen av skriftemålet. Begge sider, "for" og "mot", er enige om at skriftemålet inkluderer syndsbejennelse, tro på Gud og syndsforlatelse. Andreas Høyér og Jørgen Hansen utvider imidlertid dette synet og inkluderer ytterligere elementer. Selv om det finnes et felles minimumskrav, trekker de to sidene ulike konklusjoner basert på dette. Det kan observeres at de samme teologiske argumentene kan føre til divergerende slutninger, og uenighetene og enighetene mellom sidene er av sentral betydning.

Innenfor kategorien «generelle teologiske argumenter», ser vi et par eksempler på posisjoner fra innledningen av kapittel 4.

- Asperheim ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, med utgangspunkt i hans forståelse av at absolusjonen gis i troen på Jesus Kristus som Guds Sønn og frelser – ikke ved et offentlig nådemiddelembete.
- I denne kategorien tok G.A. Lammers til orde for å gjeninnføre privatskriftemål som forberedelse til nattverd, fordi han mente et «virkelig» skriftemål krevde syndserkjennelse og syndsbejennelse. Andreas Høyér fulgte Lammers sin linje i dette.
- Jørgen Hansen argumenterte også her for at skriftemålet satte nattverd gjesten i rett stand – i dåpspakten.

¹⁵³ Grimelund, 1877, s.13

- Grimelund argumenterte imidlertid for oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd med utgangspunkt i at kun den norske og den danske kirken hadde en slik ordning som på daværende tidspunkt.

4.2 Juridiske argumenter

Gustav Adolph Lammers, som da var sogneprest i Skien, argumenterte på mange vis for endring av skriftemålspraksisen i Den norske kirke. Han brukte ved minst en anledning et juridisk argument. I sitt brev til biskop Arup (Christiania) påpeker han at absolusjonen skal gis privat; ikke offentlig, slik rådende praksis var på 1850-tallet. Ifølge den kirkelige lovgivningen skulle ingen absolveres med håndspåleggelse av presten uten at han med «et angerfuldt hjerte begjærer sine synders forladelse – skrifter – og bekjender sine synder for præsten».¹⁵⁴ Arup svarte tilbake at han «forventer at sogneprest Lammers ikke på egen hånd foretar noen forandring i den anordning som følges i alle andre kirker».¹⁵⁵ Det er i utgangspunktet ikke et juridisk argument, men et praktisk rettet argument. Dog tolker vi Arup slik at han her holder praksisen for lov. Det er nærliggende å tolke ham slik; implikasjonen av at en «sjef», en autoritet, sier «vi forventer X», er at det vil medføre konsekvenser å ikke adlyde beskjeden, altså en lov.

Sogneprest og Kirkekommissjonsmedlem Ole Berg argumenterte juridisk på en annen måte enn det foregående, for å vise at forbindelsen mellom skriftemål og nattverd burde oppløses. Han mente kirkeordinansen av 1685 tok feil, og dermed kan man ikke støtte seg på denne for å opprettholde forbindelsen. Meningen var, ifølge Berg, at presten skulle kunne holde kontroll med hvem som gikk til alters og forhøre dem han var i tvil om, mens de som han anså som "skikkelige og rettskafne nok" kunne gå til alters uten forutgående skriftemål og nattverd.¹⁵⁶ Han viser til Kurfyrsten av Brandenburgs forordning av 16.11.1698, som tilsier at ingen skal

¹⁵⁴ Lammers, 1855

¹⁵⁵ Arup, 1855

¹⁵⁶ Berg, 1866, s.213

holdes unna alteret fordi de ikke har gått til skriftemål først, med mindre han "fører noget forargerligt levner".¹⁵⁷

Johan Storm Munch (den yngre) var overbevist om at forbindelsen mellom skriftemål og nattverd var «usand og uden hjemmel i Guds ord». Han argumenterte for at nattverden ga syndenes forlatelse, man trengte altså ikke å skrifte før nattverden for å motta absolusjonen – med mindre man ønsket det selv, mente han. Han argumenterte juridisk ved å påpeke selvmotsigelsen i at presten, ifølge loven, kun skal absolvere dem som har bekjent seg «at være naadehungrige syndere», mens han, ifølge loven, kun skal nekte sakramentet til dem som lever i «aabenbare laster eller kjætteri». ¹⁵⁸

Jørgen Hansen argumenterte mot dem som brukte juridiske argumenter ved å påpeke at nattverden ikke er tvungen, men fri. «Men der er foreskrevet, at vil du gaa til nadver, da maa du skrifte, ligesom der er foreskrevet bønner, sang, osv ved den christelige gudstjeneste». ¹⁵⁹ Han hadde i det hele en ganske annen oppfatning av loven og mente at «ere vi besjælede af et sandt christensind» må man være glad for å gjøre det som er foreskrevet «fordi vi indse, at det sigter til vor opbyggelse, og fordi vi føle os styrkede ved deltagelsen deri, da handlingen svarer til Guds fordring og fremmer hans hensigt». ¹⁶⁰

Andreas Høyer, som ved å holde privatskriftemål før nattverd gjorde noe ganske annet enn det normale; det allmenne skriftemålet, mente han aldri hadde til hensikt å gjøre noe kirken ikke ville han skulle gjøre; han hadde bare fulgt forskriftene for skriftemålet. ¹⁶¹ Videre mente han at

¹⁵⁷ Berg, 1866, s.214

¹⁵⁸ Munch, 1875, s.26–27

¹⁵⁹ Hansen, 1859, s.81

¹⁶⁰ Hansen, 1859, s.81–82

¹⁶¹ Høyer, 1872, s.5-6

«den bestaaende skriftemaalspraksis strider mod præsteeden»¹⁶²; altså kunne han ikke gjøre «det normale» fordi han måtte følge loven: «Det er min plikt å søke å følge den».¹⁶³

Delkonklusjon juridiske argumenter

I lys av det foregående fremgår det at både "for" og "mot"-siden i debatten om skriftemål har benyttet seg av juridiske argumenter. Selv om Jørgen Hansen synes å legge mindre vekt på det juridiske, er det likevel et betydelig element i debatten, noe som blir klart når man ser på argumentene til Andreas Høyer og Ole Berg. Høyer argumenterer for å gjøre privatskriftemålet obligatorisk før nattverd, og støtter seg på gjeldende kirkelov, mens Berg ønsker å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og forsøker å tolke gamle kirkelover på nytt for å styrke sin sak. Lammers ønsker også å oppløse forbindelsen, og bruker juridiske argumenter for å vise at loven ikke følges, noe som styrker hans argumenter for å forvalte sakramentet på originalt vis.

Det er imidlertid klart at de juridiske argumentene ikke står alene, men er påvirket av personlige og teologiske overbevisninger hos aktørene. Mens Høyer og Berg legger stor vekt på lovens betydning, ønsker Lammers å vise at loven i utgangspunktet ikke følges, og Grimelund ønsker å fristille skriftemålet som en selvstendig kirkelig handling. Slik viser debatten om skriftemål at juridiske argumenter kan være av stor betydning, men at de også kan påvirkes av andre faktorer som personlige overbevisninger og teologiske synspunkter.

I kategorien juridiske argumenter, finner vi flere av posisjonene som ble presentert i innledningen til dette kapittelet.

- G.A. Lammers argumenterte for å gjeninnføre privatskriftemålet som forberedelse til nattverd med utgangspunkt i det juridiske rammeverket.

¹⁶² Høyer, 1872, s.82

¹⁶³ Høyer, 1872, s.83

- Biskop Arup argumenterte for å bevare status quo ved å argumentere for at en enkelt prest ikke kan gjøre endringer på egen hånd.
- Ole Berg ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd og argumenterte med at kirkeordinansen av 1685, som senere lovgivning bygget på, var misforstått.
- Johan Storm Munch argumenterte for å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ved å påpeke inkonsistens i lovverket.
- Jørgen Hansen argumenterte for å bevare tingenes tilstand ved å vise til det daværende regelverket.
- Andreas Høyer argumenterte for sin praksis med privatskriftemål som forberedelse til nattverd ved å vise til at han i praksis kun hadde fulgt det gjeldende lover og regler tilsa at han skulle gjøre.

4.3 Praktiske argumenter

Enkelte aktører henviste også til praktiske konsekvenser av ulike løsninger som et sentralt element i valg av skriftemålspraksis. Her peker vi særlig på erfaringsbaserte og demokratiske argumenter. Det er verdt å begrunne valget av ordet «demokratisk» i denne sammenhengen. Det menes ikke her at dette har noe med stortingets demokratiske valgbarhet eller stemmegivning å gjøre. Her menes simpelthen ønsket om at kirkefolket skal delta i diskusjonen om en eventuell endring i skriftemålsspørsmålet; at «folket» skal kunne stille seg bak de endringene som eventuelt gjennomføres.

4.3.1 Erfaringsbaserte argumenter

Av rene erfaringsargumenter ser vi minst tre eksempler i debatten. G.A. Lammers brukte ett erfaringsargument i avskjedstalen sin til menigheten i Skien. Der argumenterte han for at han måtte legge ned sitt embete i kraft av egen samvittighet, men at andre «gjærne må bli i sin stilling» om de har god samvittighet. "Dette (nedleggelsen av embetet) skjer ikke med kjøds vilje eller blods vilje eller menneskers vilje, men etter Guds vilje, det vil i alle fall si: for ikke å

handle mot sannhet og samvittighet».¹⁶⁴ Videre sier han: «Vi fordømmer ingen som blir i embetet fordi det for meg ikke er av Gud og rett for Gud, når han etter sin erkjennelse synes at han forvalter det i en god samvittighet, forvisset i troen».¹⁶⁵ Vi ser også at Andreas Grimelund argumenterer nærmest psykologisk for at den rådende skriftemålspraksisen (forut for nattverd) må bortfalle. Han peker på at «den tankeløse og sløve» kan motta absolusjonen og slå seg til ro med at han er absolvert, mens den «alvorlige og betænksomme christne» vil havne i samvittighetstrøbbel når han ser at de «tankeløse og sløve» mottar absolusjon og nattverd. Det er nærliggende å tenke at han kan argumentere slik ut fra egen erfaring – hvorfra skal han ellers hente slike argumenter? På den andre siden bruker A.C. Preus et erfaringsbasert argument, for å bygge opp sin posisjon *mot* oppløsningen av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og sier omtrent at han «tidligere har vært tilhenger av frihet i skriftemålssaken», men at han, ettersom han har blitt eldre og skaffet seg erfaring, har endret mening.¹⁶⁶

Lammers mener at sakramentet forvanskes, Guds navn vanhelliges og at forberedelsesmåten til nattverd er med på å gi "sekter og partier" lettere innpass i Norge.¹⁶⁷ Også Ole Berg tydeliggjorde sine subjektive holdninger: «Privatskriftemålet må ikke være påbudt før nattverd. Enhver skal kunne henvende seg til presten for privatskriftemål når han måtte ønske det».¹⁶⁸ Også Frederik Ingier benyttet seg av egne, subjektive holdninger i sin argumentasjon: «At ingen skal motta nattverd uten å ha gjort en lydelig bekjennelse for presten om sine private synder, kan loven umulig ha ment, det ville jo vært en samvittighetstvang og en begynnelse til å innføre det katolske skriftemålet på nytt».¹⁶⁹ Ole Berg brukte egne erfaringer i sin redegjørelse i skriftemålsspørsmålet: «De som ivrer for privat skriftemål som regel, erkjenner nok også at arbeidet for våre prester, slik omstendighetene er, ville bli uoverkommelige. Og om man kunne ansette nok prester, ville den binding man påregner sjelene, være ytterst problematisk».¹⁷⁰

¹⁶⁴ Lammers, 1856, s.14

¹⁶⁵ Lammers, 1856, s.16

¹⁶⁶ Preus, 1876, s.119

¹⁶⁷ Lammers, 1855

¹⁶⁸ Berg, 1866, s.211-212

¹⁶⁹ Ingier, 1855, s.375

¹⁷⁰ Berg, 1866, s.224

Delkonklusjon erfaringsbaserte argumenter

I debatten om forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, brukte tre debattanter argumenter basert på deres egne erfaringer. Disse argumentene var ikke entydige, og støtten for og imot frihet i spørsmålet var sprikende. For eksempel, dersom man skulle velge mellom å stole på Lammers' samvittighet eller Preus' erfaring, ville standpunktet trolig stå på en forholdsvis ustødig grunn. På samme måte kan det hevdes at Andreas Grimelunds psykologiske argumentasjon var problematisk. Til tross for dette, er det interessant å se tendenser til relativisme, spesielt hos Lammers. Det er også interessant å observere at "personlig erfaring" ble brukt som et argument allerede på 1800-tallet. I denne kategorien er det åpenbart at debattantene anvender ulike strategier for å fremme sitt synspunkt. Lammers' hypotese er en kompleks påstand som vanskelig kan bedømmes, mens Ole Bergs argumenter kun utgjør en subjektiv mening. Frederik Ingier argumenterer også for endringer i det eksisterende systemet, men samtidig ønsker han å opprettholde en form for skriftemål før nattverd, på en subjektiv måte. I den siste underkategorien påpeker Ole Berg mangler i det kirkelige systemet, et argument som trolig har en viss vekt.

I kategorien erfaringsbasert argumenter, ser vi noen eksempler på de posisjonene som ble beskrevet i innledningen til kapittel 4.

- G.A. Lammers argumenterte for at den enkelte måtte finne sitt eget svar i skriftemålsspørsmålet med utgangspunkt i den enkeltes samvittighet.
- Andreas Grimelund argumenterte for at forbindelsen mellom skriftemål og nattverd måtte opphøre med utgangspunkt i et tenkt psykologisk scenario.
- A.C. Preus argumenterte for å bevare status quo ved å vise til sin egen livserfaring.
- Ole Berg manet til frihet i spørsmålet, kanskje representerer han her posisjonen «De som ønsket å leve med to syn».

4.3.2 Demokratiske argumenter

Flere aktører brukte «demokratiske» argumenter i debatten. Blant dem som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, var biskop Andreas Grimelund opptatt av at kirkefolket måtte være «med» på en eventuell endring: «Det kommer især an paa, om en skriftemaalsliturgi, i det væsentligste efter udkastets mønster, faar vort kirkefolk med sig; thi kan den ikke dette, skulde den endog blive mødt med protest af kirkestemmen i vort land, da er dens indførelse vistnok ikke tilraadelig, og da maatte man vel se sig om efter en anden udvei til at komme ud af den nuværende i sndhed mislige hudholdning med en af kirkens ypperste trøstemidler. Vi er derfor enig i at anse det fornødent, førend noget beslattes, at erhverve al den vished herom, som gennem de nuværende menighedsorganer kan faaes».¹⁷¹

Ole Berg mente at en avskaffelse av det allmenne skriftemålet ville vekke anstøt og forargelse «hos mange fromme sjeler», fordi det har vært i bruk i lang tid. Man må være ytterst varsom med å gjøre endringer i de bestående kirkelige skikker.¹⁷² A.C. Preus pekte på at menighetsleddene måtte få uttale seg før en kunne fatte vedtak i saken: «Da det blant lekfolket neppe er behandlet på annen måte enn i spredte bemerkninger, og kun ytterst få av dem virkelig har tenkt seg en så gjennomgripende forandring i vår kirkeordning som den stavanger-prestene foreslår, så ville menighetene uten tvil overalt bli overrasket og fortørnet, når de ble underrettet om at en så betydningsfull og inngripende forandring var foretatt så uventet og så plutselig, Derfor kan vi ikke innrømme at en sådan forandring foretages så lenge menighetene ikke har hatt anledning til å uttale seg».¹⁷³ Også Knud Krogh-Tonning var opptatt av at «myndige kirkelemmer» måtte være med på en eventuell endring: «Skulde det vise sig, at man ikke kunde enes om en practisk ordning, der sikrede denne (den private absolusjonen) baseret paa det ovenantydede almindelige princip: at dens brug maa kræves af ethvert myndigt kirkelem – da vilde ogsaa Vi raade til at lade sagen bero indtil videre».¹⁷⁴

¹⁷¹ Grimelund, 1877, s.20

¹⁷² Berg, 1866, s.267–268

¹⁷³ Preus, 1876, s.120

¹⁷⁴ Krogh-Tonning, 1881, s.168

Delkonklusjon «Demokratiske argumenter»

Biskop Andreas Grimelund mener at kirkefolket må være enige før en endring kan gjennomføres. Han foreslår å bruke nåværende menighetsorganer for å få en viss sikkerhet rundt dette. Ole Berg argumenterer for at endringen kan skape anstøt hos mange som har en tilknytning til det nåværende skriftemålet, og at man må være forsiktig med å endre etablerte kirkeordninger. A.C. Preus mener at menighetslemmer må få uttale seg før en avgjørelse kan fattes, mens Knud Krogh-Tonning mener at alle myndige kirkelemmer bør være enige før en endring kan gjennomføres. Fra begge sider ble det manet til varsomhet i endringer, i frykt for hva «kirkefolket» ville si, oppleve og gjøre. Det er kun fire debattanter som eksplisitt poengterer dette, tre fra «for»-siden og én fra «mot»-siden, men det er, som vi skal se, ikke et ubetydelig poeng i den senere utviklingen av saken. I kategorien demokratiske argumenter, ser vi ingen tydelige eksempler på de posisjonene som ble beskrevet i innledningen til kapittel 4. I denne kategorien er det mer snakk om å være forsiktige med endringer og å ta hensyn til hva kirkefolket – kirkedemokratiet – ønsker av eventuelle utfall av sakskomplekset.

4.4 Moralske argumenter

Noen aktører brukte også moralske argumenter eller argumenter med moralske implikasjoner, som eksempelvis at «frihet» er et moralsk element som bør være tungtveiende i denne sammenhengen.

4.4.1 Frihet og tvang

Noen argumenterte, som nevnt, med at «frihet» og den «kristne friheten» må råde også i dette spørsmålet. Her søker vi å finne ut av hva som menes med frihet i argumentene og om det er spenninger eller brudd i dette begrepet fra de to sidene. Jørgen Hansen peker på at «den gamle kirke», altså Den romersk-katolske kirke, sin botsanstalt, altså skriftemål med absolusjon, var

frivillig.¹⁷⁵ Videre sier Hansen at skriftemålet, som «skulde være frivilligt og udgaa fra et christeligt sind, blev atter gjenstand for tvang, ligesom hos katholikerne».¹⁷⁶ Hansen bruker også CAs artikkel 25, slik også Ole Berg gjorde, og peker på ordet «plejer»: «Herrens legeme plejer ikke at meddeles uden til dem, som i forvejen ere prøvede og afløst». Hansen sier at friheten ligger i uttrykket «plejer», og at Luthers opphevelse av skriftemålstvungen skulle lede til en rett, frivillig bruk av skriftemålet; ikke forsømmelse av skriftemålet.¹⁷⁷

Johan Storm Munch den yngre avslutter sin redegjørelse om skriftemålet med en bønn til Gud om å «løse de tvangsbaand, som binde hans troende disciple, og skjænkje dem den frihed, som han i sit ord tilsiger dem, naar han vidner: sandheden skal frigjøre eder!»¹⁷⁸ På den andre siden av debatten befant teologen Knud Krogh-Tonning seg. I sin avhandling «Kirkelige vidnesbyrd om absolutionen» argumenterer han mot «frihetsargumentene». Han hevder at det er tidsånden som påvirker kirken, og kirken må være varsom med å la det få innflytelse. Det som er viktig, mener han, er å finne ut av om «friheten» stemmer overens, eller kan appliseres på, sakens vesen: «At 'bryde lænker, baand og tvang' er jo tidens signatur i det politiske, og fra det politiske trænger denne aand mer og mer ind ogsaa paa det kirkelige: negationens aand. I en lyssets engels skikkelse optræder denne aand og taler høje ord om kirken, der betegnes som noget saa idealt, at den kun paa ethvert punkt og i alle sine lemmer behøver at overlades til sin egen ubundne frihedsudvikling, saa gaar alt af sig selv».¹⁷⁹ Videre sier han at «den enkelte vil have frihed til at vælge ogsaa i dette stykke. For mange vil vistnok alene dette, at der ikke er frihed til at vælge, i og for seg være plausibel grund til at ønske en forandring, ganske bortset fra, om valgfriheden i dette tilfælde stemmer med sagens væsen og kirkens tarv eller ej».¹⁸⁰ I sin betragtning støtter Grimelund det teologiske fakultetets nylig avgivne betenkning: «Jeg kan tilegne mig det thelogiske fakultets anskuelse, naar det heder i fakultetets nylig afgivne betænkning: 'Privat absolution maa siges at høre hjemme ved privat skriftemaal og i dettes natur ligger det, at dette maa stilles frit og altsaa ikke bør sættes som betingelse for nadveren'.

¹⁷⁵ Hansen, 1858, s.306

¹⁷⁶ Hansen, 1858, s.93)

¹⁷⁷ Hansen, 1858, s.93)

¹⁷⁸ Munch, 1875, s.27

¹⁷⁹ Krogh-Tonning, 1881, s.157-158

¹⁸⁰ Krogh-Tonning, 1881, s.165

Vi kan da naturligvis ikke finde det tilraadetligt at vende tilbage til vort rituals vel ikke formelig ophævede, men dog i praksis forlængst opgivne lønlige skriftemaal som obligatorisk kirkelig forberedelse for nadveren. Det tvungne og unaturlige der vilde, derom tvivler vi ikke, bevirke, at det snart stivnede sammen i nogle staaende spørgsmaal og svar, som i forbindelse med et stort kommunikantantal igjen vilde føre til det samme misfoster, som vi nu har under navn af almindeligt skriftemaal». ¹⁸¹ G.A. Lammers henviser nærmest til seg selv som en autoritet i sitt argument for frihet i skriftemålsspørsmålet. Han peker på at han har arbeidet hele sitt yrkesaktive liv for å realisere statskirkens påbud, men at han har innsett at mennesker frivillig må lyde Gud; noe som ikke skjer ved lovens bokstav: «Vi ville virke i retning av kristelig orden og tukt i menigheten og måtte erkjenne at det kun er mulig hvis mennesker frivillig ble Kristi evangelium lydig». ¹⁸²

Delkonklusjon frihet og tvang

I sin argumentasjon for og imot frihet i spørsmålet om skriftemål og nattverd, trekker forskjellige teologer på ulike kilder og begrunnelser. Jørgen Hansen bruker Den katolske kirke som et skrekkeeksempel, og impliserer at skriftemålet må være fritt. Johan Storm Munch bygger sitt ønske om å oppheve forbindelsen mellom skriftemål og nattverd på ett bibelvers, og hevder at ideen om at "sannheten skal frigjøre dere" legitimerer frihet i spørsmålet. Knud Krogh-Tonning derimot, argumenterer mot frihet og hevder at det er tidsånden og krefter utenfra som påvirker kirken. Andreas Grimelund begrunner sitt ønske om frihet i skriftemålsspørsmålet hos Martin Luther og peker på at en autoritet som Det teologiske fakultet har sagt at skriftemålet må fristilles fra nattverden. Selv om ønsket om frihet i spørsmålet er felles, er det klare forskjeller i begrunnelsene og støtten som blir brukt. Krogh-Tonning kommer med en interessant innvending om at det kan være noe utenfor det bibelteologiske som påvirker teologien i dette tilfellet. Det er imidlertid ikke klart hva frihet i denne saken konkret innebærer utover *valgfrihet*. Det kan derfor være nødvendig å se nærmere på hva som ligger i begrepet frihet i denne sammenhengen.

¹⁸¹ Grimelund, 1877, s.16-17

¹⁸² Lammers, 1856, s.10

I kategorien «frihet og tvang» ser vi noen eksempler på de posisjonene som ble beskrevet i innledningen til kapittel 4.

- Jørgen Hansen argumenterer for å gi tilgang til å velge hvorvidt en vil skrifte ved å vise til hvor «ille» det har stått til – historisk sett – og står til i Den katolske kirke.
- Johan Storm Munch argumenterer for å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ved å vise til at Bibelen sier at «sannheten skal frigjøre dere».
- Knud Krogh-Tonning ønsker å bevare forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og underbygger sitt ønske ved å peke på at kravene om frihet er krav som, i hans forståelse, kommer fra «tidsånden»; krefter utenfor kirken og kirkens folk.
- Andreas Grimelund begrunner sitt ønske om frihet til å skrifte, og dermed oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, ved å vise til Luthers sitater om det samme.

4.5 Oppsummering av argumentanalyse

Her vil vi oppsummere og besvare spørsmålene som ble stilt i innledningen til dette kapittelet. Det sentrale forskningsspørsmålet var *hvilke teologiske argumenter gjorde seg gjeldende i debatten om skriftemål og nattverd fra 1850-1886?* Videre stilte vi spørsmålet: *Hvilke argumenter ble brukt for og imot oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886?*

Vi har nå analysert en lang rekke argumenter som gjorde seg gjeldende i skriftemålsdebatten fra 1850-1886. Vi har presentert fire ulike (hoved-)argumentkategorier og har avdekket mange argumenter av både teologisk og annen karakter. Gjennom dette arbeidet har det blitt tydelig at et annet spørsmål også gjør seg gjeldende: *hvilke argumenter brukes for å begrunne de ulike posisjonene?* Også dette siste vil vi forsøke å besvare her.

Til det sentrale forskningsspørsmålet, kan vi poengtere at det første delkapittelet (4.1) inneholder særskilt teologiske argumenter. I tillegg bygger flere av argumentene fra andre

kategorier på teologi, om enn noe mer indirekte enn innenfor nevnte delkapittel. Ut fra vår gjennomgang kan vi derfor si at teologiske argumenter var dominerende og dermed svært viktig i selve debatten. Om de teologiske argumentene var avgjørende for løsningen som kom, er et spørsmål for neste kapittel. Argumentene befinner seg altså både i teologiske og ikke-teologiske kategorier og underkategorier, men det er en tydelig overvekt av teologiske argumenter. Det er ikke veldig overraskende, all den tid debatten primært foregikk innenfor kirken og med prester, teologer og ivrige lekfolk som aktører.

Videre stilte vi spørsmålet: *Hvilke argumenter ble brukt for og imot oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fra 1850-1886?* Argumenter for og imot oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd i debatten fra 1850-1886 benyttes innenfor de fleste av argumentkategoriene. Det er derfor krevende å si at den siden som ønsket oppløsning argumenterte «slik og slik», mens den andre siden argumenterte på en annen måte. De argumenterer i det hele tatt forholdsvis likt; uenighetene handler i stor grad om ulike forståelser av de samme tekstene og autoritetene. Men det finnes nyanser:

- Av de som var for oppløsning, var det å gå detaljert inn i bekjennelsesskriftene viktig.
- Blant dem som ville beholde forbindelsen, var argumentene i større grad basert på «bekjennelsesskriftene» som helhet.
- Det er imidlertid mulig å se for seg følgende scenario: aktørene benytter argumenter fra samme kategorier både for og mot oppløsning av forbindelsen, noe som nøytraliserer debatten og gjør deg mer uoversiktlig.

Til det siste – nye – spørsmålet, vil vi her redegjøre for hvilke argumenter som benyttes for å begrunne ulike posisjoner. Innledningsvis er det verdt å nevne at det her har blitt klart at posisjonene er mer komplekse enn «for oppløsning» og «mot oppløsning». Jeg redegjør mer utførlig om dette nedenfor.

Den første posisjonen, «*De som ønsket å beholde status quo/bevare tingenes tilstand*», har vi sett flere eksempler på.

- Frederik Ingier og Gisle Johnson ønsket å bevare måten skriftemålet ble brukt – som allment skriftemål med individuell absolusjon. Det argumenterte de for med bakgrunn

i deres forståelse av skriftemålet som en viktig selvprøve på om en er i «rett stand» til å motta nattverd.

- A.C. Preus ville beholde den daværende ordningen med utgangspunkt i at den var arvet av «troende forfedre», noe som han mente burde føre til stor varsomhet i reformatoriske øyemed. Han henviste også til sin egen livserfaring og «modenhet» for å underbygge sitt ståsted.
- Vi har også tidligere sett at det blant landets menigheter var ikke var noe samlet ønske om å gjennomføre store endringer; snarere tvert imot. De var fornøyde med tingenes tilstand.
- Jørgen Hansen argumenterte med støtte i Luther-sitater for å ikke oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, men han ønsket dog å omdanne skriftemålet til å i større grad være en kunnskapsprøve. Han poengterte også at nattverd, med utgangspunkt i bekjennesskriftene, krevde en «skikkelig» forberedelse, noe han mente det daværende skriftemålet bidro til på en tilfredsstillende måte. Hansen fant også en form for støtte i det daværende lovverket, som jo egentlig tilsa at privatskriftemålet skulle gjelde som obligatorisk forberedelse i forkant av nattverd.
- Biskop Jens Lauritz Arup ønsket å bevare tingenes tilstand med et slags juridisk argument der daværende praksis ser ut til å gjelde som «lov» i hans øyne.

Den andre posisjonen, «*De som ønsket å gjeninnføre privatskriftemålet som obligatorisk forberedelse til nattverd*», har vi også sett flere eksempler på.

- Andreas Høyer argumenterte for å gjeninnføre privatskriftemålet *i praksis*, med utgangspunkt i hans skriftemålsforståelse. Denne fant han støtte for hos Luther, som mente at skriftemål før nattverd var gagnlig. Høyer mente også at alle lutherske kirker i løpet av historien hadde utdelt absolusjon før nattverd, og at en derfor ikke kunne gå bort fra dette, i tillegg til at det – i hans forståelse av saken – var bekjennesskriftenes udiskutable budskap at skriftemål med absolusjon var en forutsetning for nattverd. I tillegg pekte Høyer på at han, som hadde praktisert privatskriftemål som forberedelse til nattverd, kun hadde fulgt det gjeldende lovverket på dette området.
- G.A. Lammers tok til orde for to løsninger: enten å gjeninnføre privatskriftemål før nattverd, eller å gi presten mulighet til å velge hvem som måtte skrifte og hvem som

kunne «slippe». Lammers poengterte også, på linje med Høyer, at det daværende lovverket tilsa at privatskriftemålet var regelen som skulle følges i forbindelse med forberedelse nattverd.

- Knud Krogh-Tonning ønsket at privatskriftemål med individuell absolusjon skulle være forberedelsen til nattverd. Det mente han, i likhet med Høyer, at bekjennesskriftene tilsa. Han mente også at ønskene fra andre aktører om frihet i skriftemålsspørsmålet kom fra en tidsånd utenfor kirken, noe han mente en måtte være bevisst på og ikke handle ut fra.

Den tredje posisjonen, «*De som ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd*», gjorde seg også gjeldende i debatten på ulike måter.

- Andreas Grimelund argumenterte for å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd på flere ulike måter. Han viste til Luther, og at han mente skriftemålet var et våpen i kamp mot synd – ikke et forberedelsesrituale, i tillegg til Luther-sitater som pekte i retning av at skriftemålet måtte være fritt begjært fra den skriftende. Han poengterte også at ingen andre lutherske folkekirker enn den norske og den danske hadde en liknende praksis. I tillegg pekte han på et tenkt psykologisk scenario som argument for sitt ståsted.
- Hans Landstad ønsket også å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Det gjorde han ut fra sin forståelse av kirkehistorien, Bibelen og bekjennesskriftene, som han mente en måtte holde opp sammen for å finne en løsning i saken.
- Johan Storm Munch argumenterte på lignende vis som Landstad. I tillegg pekte han på inkonsistens i lovverket, noe han brukte til å poengtere at man uansett ikke kunne følge det. Storm Munch brukte også et bibelvers for å understøtte sin posisjon.
- Ole Berg brukte flere ulike argumenter for å støtte opp om sin posisjon; å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Han brukte Den katolske kirke som eksempel på hvilken vei han ikke fant det tjenlig å gå. Han pekte på at CA virket til å ikke gjøre privatskriftemål og -absolusjon til nødvendig i forkant av nattverd, men heller gjennomgå en kunnskapsprøve. Han hevdet også at lovverket som var utviklet i senere tid bygget på en misforståelse i kirkeordinansen av 1685.

- Sjømannsprest Asperheim hadde en egen forståelse av absolusjonen; at den gis i et sett med dogmer, ikke i offentlige nådemiddelembeter, noe han brukte for å understøtte sin posisjon der han ønsket å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd.
- Karl Roll ville også oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, og understøttet dette simpelthen ved å vise til at urkirken ikke hadde en slik forbindelse.

I tillegg beskrev vi i innledningen til dette kapittelet at det fantes tre mindre sentrale posisjoner i debatten.

Det var «De som ønsket å «leve med to syn», altså å gi mulighet til altergang uten forutgående skriftemål for dem som ønsket det.

- Selv om Ole Berg primært argumenterte for å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, tok han på et tidspunkt til orde for at individer kunne komme til ulike konklusjoner, og at kirken burde kunne leve godt med det.
- Også G.A. Lammers argumenterte for at hvert enkelt menighetslem – og prester – måtte finne sitt eget svar i spørsmålene som omfavnet samtiden.
- Jørgen Hansen tok også på et sted til orde for valgfrihet i spørsmålet, at hvert enkelt menighetslem måtte kunne velge hvorvidt en ville skrifte forut for nattverd eller ikke.

I tillegg var det «De som ønsket at presten skulle kunne vurdere hvem som måtte skrifte og hvem som kunne motta nattverd uten forutgående skriftemål».

- Det var, så vidt vi har sett ut fra analysen og den historiske presentasjonen, kun Lammers som tok til orde for dette. Han foreslo også å gjeninnføre privatskriftemålet; altså en slags enten/eller-løsning. Han tok ikke *helt* til orde for å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd i sin løsning nummer to, kun en delvis oppløsning. Kanskje kunne dette synet blitt plassert under «De som ønsket å leve med to syn»-posisjonen.

Den siste blant de mindre sentrale posisjonene var «De som ønsket å innføre allmenn absolusjon ved allment skriftemål som forberedelse til nattverd».

- I denne posisjonen fantes i all hovedsak det teologiske fakultet, som vi så i kapittel 3. De så det som mest ryddig å enten ha privatskriftemål med privatabsolusjon – eller fullstendig allment rituale. Dette forslaget ble imidlertid aldri tatt videre.

5. 1886: Den Kongelige resolusjonen

For å besvare hvilken rolle de teologiske argumentene spiller i praksis, ser vi nærmere på følgende forskningsspørsmål: *Hvordan begrunner Kirkedepartementet regjeringens vedtak –*

ved kongelig resolusjon¹⁸³ – om skriftemålsreform i 1886? Før vi går i gang med å analysere Kirkedepartementets begrunnelse for regjeringens vedtak om skriftemålsreform i 1886, beskriver vi her prosessen som gikk i forkant av vedtaket.

5.1 Prosessens forløp

Som nevnt i kapittel 3, søkte redaktør Christian Johnsen på høsten 1883, på vegne av seg og sin ektefelle, om å slippe å skrive forut for nattverd, men søknaden ble avslått ved kongelig resolusjon. Samtidig ble departementet pålagt å arbeide videre med saken, som i november 1885 ble overlatt til en komité som skulle revidere høymessen og perikopene.¹⁸⁴ Komitéen besto av biskop Andreas Grimelund, pastor Gustav Jensen, pastor Andreas Michael Hansen (1834-1901) og kirkestatsråd Jakob Sverdrup (1845-1899). Her handlet man raskt, og allerede året etter kom en kongelig resolusjon. I 1886 la de frem sitt forslag der de – med allment skriftemål i forkant av nattverden – anbefalte at presten etter skriftetalen skulle oppfordre til å bekjenne sin synd for Gud, hvorpå han deretter skulle lese en av tre foreslåtte skriftbønner. Etter det skulle de skriftende gå frem til alteret og motta absolusjonen ved håndspåleggelse og individuell tilsigelse av syndenes forlatelse fra presten.

Ordningen ble vedtatt ved kongelig resolusjon 2/12, 1886. Den sa at det fra da av skulle finnes et unntak for dem som ikke ville skrive i forkant av nattverdshandlingen. Vi gjengir her fra teksten i lovtidende: «Som undtagelse fra den gjældende regel om alterens sakramentes forbindelse med skriftemaal og afløsning tillades det de nadverdgjæster, som maatte ønske det og i betimelig tid personlig fremsætte begjæring derom hos præsten, at modtage sakramentet uden forudgaaende skriftemaal og afløsning».¹⁸⁵ Løsningen var altså en unntaksmulighet, men med forutsetning om at en fremsatte ønsket om fritak fra skriftemålet hos presten i forkant.

¹⁸³ En kongelig resolusjon er en beslutning fattet av kongen i statsråd.

¹⁸⁴ Fæhn, 1994, s.386

¹⁸⁵ Lovtidende 1886, 2.avd.s.724

Allment skriftemål hadde da vært i bruk i Norge i omtrent 100 år, men først da ble det offisielt godkjent.¹⁸⁶ Departementet fant det også at det skulle eksistere en fritaksordning. Det ble derfor i den samme kongelige resolusjonen vedtatt at det var mulig å motta nattverd uten å ha gått til allment skriftemål i forkant. Det forutsatte at en henvendte seg til sin prest hver gang en ønsket det, og at en var til stede under skriftetalen. Dette vedtok de som følge av at mange ikke hadde «skriftebegjær» og derfor holdt seg borte fra sakramentet som følge av det tvungne skriftemålet. Kirkedepartementet hadde merket seg av tre (fire med Grimelund) av biskopene hadde foreslått en dispensasjonsordning. Kirkedepartementet mente det måtte være i orden med en fritaksordning fordi forbindelsen ikke var påbudt i Bibelen, ei heller av reformatorene. For de kristne som ønsket å motta nattverden uten å skrifte, måtte man finne en løsning, og det var det de her forsøkte å gjøre. Dette, trodde de, ville bevare kirkemedlemmer som tilførte den «liv og kraft».¹⁸⁷ Departementet forsøkte altså å ta hensyn både til dem som ønsket å beholde skriftemålet som en forberedelse til nattverden og til dem som ikke kunne være med på en slik praksis.

Allment skriftemål ble regelen – nå også juridisk sett – men skriftemål før nattverd ble altså gjort til en frivillig sak.¹⁸⁸ Resultatet 350 år etter reformasjonen var følgende: skriftemålet, som i utgangspunktet besto av et skriftebarn som *sa noe* og en skriftefar som *hørte*, var at *skriftefaren sa noe* og at *skriftebarnet hørte*.¹⁸⁹ Selve lovendringen er vedlagt.¹⁹⁰

5.2 Kirkedepartementets redegjørelse og begrunnelse – analyse

I dette underkapittelet analyseres Kirkedepartementets begrunnelse for regjeringens vedtak (kgl.res.) i 1886.

Kirkedepartementet arbeidet i 1880-årene med spørsmålet om skriftemål og nattverd. De kom frem til at de ikke helt kunne gå inn for biskop Andreas Grimelunds forslag om å oppløse forbindelsen mellom de to, og heller la nattverdforberedelsen bestå i en nattverdtale. Ifølge

¹⁸⁶ Bergan, 1980, s.175–176

¹⁸⁷ Bergan, 1980, s.177

¹⁸⁸ Bergan, 1980, s.177–178

¹⁸⁹ Fæhn, 1994, s.386

¹⁹⁰ Se vedlegg 1

Bergan regnet de med at «en slik forandring ville møte alvorlig motstand i menighetene og dessuten antakelig føre til at skriftemål og absolusjon på det nærmeste ville bortfalle. Derfor valgte en å beholde alminnelige skriftemål, men samtidig å få vedtatt en ny skriftemålsliturgi.¹⁹¹ Vi kan her også føye til at departementet gjorde det mulig å motta nattverd uten å skrifte i forveien. Hvorfor gjorde de det? Det er hovedspørsmålet for dette kapittelet. I det følgende vil vi se på departementets argumentasjon i et foredrag i departementstidende i starten av 1887.

Kirkedepartementets begrunnelse

Kirkedepartementet drøftet saken gjennom fem nummer av departementstidende i starten av 1887. Her blir det tydelig hvilke hensyn de har veid opp mot hverandre i saken. Vi vil her se tematisk på hvilke argumenter de henførte *mot* endringen og hvilke argumenter som talte *for*. Vi vil også se noe på hvordan de beskriver sakskomplekset, for dette vil utgjøre en viktig faktor i drøftingsdelen av denne avhandlingen, særlig med henblikk på spørsmålet om hvilken rolle de teologiske argumentene (og hvilke av dem) spilte i praksis.

Nedenfor presenterer vi strukturen i redegjørelsen fra Kirkedepartementet. Det gjør vi for å få et klart inntrykk av hvordan Kirkedepartementet så på den formelle saksgangen. De tok med andre ord for seg saken med utgangspunkt i hvilke enkeltsaker som hadde havnet på deres bord.

- Innledning med to spørsmål og konklusjon.
 - o Er skriftemålet nødvendig som forberedelse til nattverd?
 - o Hva er forholdet mellom skriftemål og absolusjonen? (s.55)
 - o Konklusjon: Det er på tide å finne en løsning (s.56)
- Det juridiske vedr. Skriftemålet både verdslig og kirkelig fra 1685 til 1886 (s.57-58)
- Om KK1850 (s.58-60, 65–66)
- Om Stavanger-prestene (s.67-70)
- Biskopenes erklæringer (s.70-73, 90-92, 98-100)

¹⁹¹ Bergan, 1982, s.177

- Om 123 menighedslemmer Arendal (s.100)
- Forsøk på å opprette ny kommisjon (s.100-101)
- Johnsen og opptakten til komité for ny høimesse-liturgi (s.101)
- Drøfting av saken fra Kirkedepartementets side (s.101-104)
- Kirkedepartementet slutter seg til ordningen, med begrunnelse (s.113-117)

Departementet starter med en å gjøre rede for sakskomplekset, og beskriver at det er «en utbredt anskuelse, at denne tvungne forbindelse mellem afløsning og nadverd er uforholden, uden hjemmel i Guds Ord og til skade for mange, som derved afholdes fra nadverden».¹⁹² Samtidig vektlegges det at mange har hatt dårlig samvittighet for at den frem til da gjeldende lov – at ingen skulle motta nattverd uten å ha skriftet privat først – ikke ble fulgt.¹⁹³ Videre poengterer departementet at en må være varsom med «forandringer af de gudstjenestlige handlinger» fordi de kan «blive modtagne med mistillid af mange og maaskee vække splid og saaledes maaske virke mere til skade end til gavn». Dette, mener departementet, fortjener «fuld vækt».¹⁹⁴ Departementet peker på at det ifølge sakens historie ikke er grunn til å anta at dette er å anse som «forbigaaende stemningen eller retninger», og den bør derfor søkes å løses.¹⁹⁵

De stiller to spørsmål:

- Er skriftemålet nødvendig som forberedelse til nattverden?
- Hva er forholdet mellom skriftemålet og absolusjonen?¹⁹⁶

Departementet mener videre at det Det er på tide å finne en løsning, fordi de omhandlede spørsmål har «indtaget en saadan stilling, at det, vnskelighederne vel overveiede, er ønskeligt, at der træffes en afgjørelse, ialfald med hensyn til det ene, forholdet mellem afløsningen og nadverden». Det kan virke som om «nok er nok» – departementet bestemte seg for å finne en

¹⁹² Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.55

¹⁹³ Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.55–56

¹⁹⁴ Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.56

¹⁹⁵ Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.56

¹⁹⁶ Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.55

løsning, ikke fordi det hadde skjedd noe ekstraordinært, men fordi begeret etter drøye 35 år var fullt.¹⁹⁷

Så følger en historisk presentasjon. Først forklares Kirkeritualet fra 1685 fra Norske Lov av 1687, som begge peker på at privatskriftemål *skal* gå forut for nattverd-mottakelse.¹⁹⁸ Deretter legges det ut om Kirkekommisjonen av 1859. De mener kommisjonen viste hvordan forbindelsen mellom skriftemål, absolusjon og nattverd har funnet sted siden kirkens første tid, og at fire av fem kommisjonsmedlemmer ikke ville gi slipp på forbindelsen, men legge til noen «skriftespørsmål» til ritualet. De omtaler også kommisjonens mindretall, Ole Berg, sine synspunkter; han ønsket at de som ikke ønsket skriftemål og absolusjon som forberedelsen, skulle slippe det, mot at de var til stede under skriftetalen.¹⁹⁹ I samme del omtales de daværende biskopenes holdning til Kirkekommisjonens forslag. Biskopene von der Lippe (Christiansand) og Birkeland (Bergen) var enige med kommisjonen. Biskop Andreas Grimelund (Trondhjem) var derimot sterkt uenig. Han mente at forholdet mellom skriftemål og nattverd burde være fritt. Han påviste i en betenkning 20.02.1867 den skriftmessige årsaken for privatabsolusjonen og dens sammenheng med skriftemålet, den historiske utviklingen og forholdet til nattverden. Han mente derfor at en reform i skriftemåls- og nattverdsskikken måtte til for å være en virkelig bibelsk ordning. Han mente at:

1. Det allmenne skriftemålet måtte avløses av privatskriftemålet og privat absolusjon for dem som ønsket det.
2. Skriftemålet måtte være en selvstendig kirkelig handling som ble fristilt fra nattverden.
3. En formaningstale skulle være forberedelse til nattverden, etter "den gamle kirkes forbilde".

¹⁹⁷ Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.56

¹⁹⁸ Departements-tidende, No 4, 26. Januar, 1887, s.57-58

¹⁹⁹ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s.65-66

4. Fjerne kirketukten og gi presten makt til å kalle til seg de menighetsleddene som han mente han måtte «handle alene med» før de fikk motta nattverd.

5. Gi undervisning om skriftemålet og dets bruk en bestemt plass i konfirmasjonsforberedelsene.²⁰⁰

Biskop Essendrop (Tromsø) mente i erklæring 04.04.1867 at de forskjellige hensynene best ble forent ved å fristille skriftemålet fra nattverden og gi skriftemål og absolusjon til dem som begjærte det. Han ønsket en formaningsstale som ble avsluttet med et velsignelsesønske som forberedelse til nattverden.²⁰¹

Departementet trekker også fram at det i begynnelsen av 1877 kom «et andragende fra 103 geistlige og teologiske kandidater» med ønske om å meddele nattverd uten forutgående skriftemål og absolusjon. De ville ha en forberedelsestale til nattverden, og ville ha bort knefallet ved alteret, absolusjonen og håndspåleggelsen.²⁰² Dette bruker de ganske mye plass på å beskrive (tre og en halv side), så det er tydelig at dette ikke var noen liten hendelse i Kirkedepartementets øyne. Omtrent samtidig kom et lignende andragende fra 21 navngitte menighetsmedlemmer i Skien. Disse (Skien-folket) var misfornøyde med to ting:

1. *Kirkens ritual hadde privatskriftemålet som den rettmessige forutsetning for absolusjon, men det var det allmenne skriftemålet som var praksisen. Skriftemålet og absolusjonen var begge forkvaklet: absolusjonens individuelle form, krever et individuelt skriftemål, og det allmenne skriftemål krever en allmenn absolusjon.*

2. *Ifølge ansøkerne var absolusjonen til for individuelle tilfeller av samvittighetsnød, og hadde ingen sammenheng med nattverden.*²⁰³

I sammenheng med dette peker departementet på at Det teologiske fakultet innrømmet at forbindelsen mellom absolusjon og nattverd ikke er uttrykkelig foreskrevet i Bibelen, men at

²⁰⁰ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s.66-67

²⁰¹ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s.67

²⁰² Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s.67-70

²⁰³ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s.67-68

den ikke burde oppløses fordi den var gjentakende bevitnet i bekjennesskriftene og fordi alle andre lutherske kirkeordninger hadde praksisen.²⁰⁴ Fakultetet gikk ikke med på at fravær fra absolusjonen var et tegn på kristelig modenhet, mens nattverden var en del av det normale kristenlivet. De mente at skriftemål og absolusjon skulle være forberedelse til nattverden for å fremme trangten til syndsforlatelse, noe Guds ord krever i forkant av altergang. "Det var netop denne trang, kirken kommer imøde ved at sætte absolutionen som kirkelig forberedelse til nadverden». ²⁰⁵ I sammenheng med det foregående skulle biskopene uttale seg om saken. Det gjorde de fra 1877–1879, og de var stort sett *mot* en oppløsning en oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd. Biskop Folkestad i Hamar foreslo imidlertid en dispensasjonsordning.²⁰⁶ Uttalelsene viste også at de fleste bispedømmer var *mot* en oppløsning, mens det i Trondhjem var stemning for oppløsning.²⁰⁷ I Kristiansand var de fleste *imot* en oppløsning, men biskop Smitt ønsket en lignende dispensasjonsforslag som Folkestad.²⁰⁸ Det foregående bruker departementet nærmere ti sider på å beskrive, så også dette vektlegges i betydelig grad. Det er interessant i lys av det vi tidligere så: «meningene» til landets menigheter var i realiteten ikke menighetsmedlemmenes meninger, men prestenes. Videre i foredraget nevnes redaktør Christian Johnsens søknad om fritak fra skriftetvangen.²⁰⁹

Så tar foredraget en tydelig vending, og poengterer på nytt at det er «på tide» å avslutte saken. Departementet kunne ikke støtte Andreas Grimelunds forslag om å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd fullstendig, fordi det var for avvikende fra den rådende praksis, noe de fryktet ville føre til motstand «av alvorligste art» og møte lite forståelse. Dette forslaget gitt ut på å oppløse forbindelsen mellom skriftemål og nattverd og heller ha en forberedelse bestående av en nattverdtale, og henvise skriftemål med absolusjon «til lønkammeret».²¹⁰ Departementet poengterer at de frykter at følgen vil være at benyttelsen av skriftemålet ville bortfalle: «Den er saa afvigende fra den omkring i menighederne tilvante praxis, den griber saa

²⁰⁴ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s. 68–69

²⁰⁵ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s.69

²⁰⁶ Departements-tidende, No 5, 2. Februar, 1887, s. 71-72

²⁰⁷ Departements-tidende, no.6, 9. Februar, 1887, s.91-92

²⁰⁸ Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.100

²⁰⁹ Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.101

²¹⁰ Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.101

dybt ind i de bestaaende forhold og mefører en saa væsentlig forandring i disse, at den visselig vilde støde paa modstand af den alvorligste art og kun paa de færreste steder finde forstaaelse og tilslutning. En sandsynlig følge af en saadan ordning vilde det formentlig ogsaa være, at benyttelsen af skriftemaal og absolution paa det nærmeste kom til at bortfalde».²¹¹ Et noe paradoksalt moment er her at Andreas Grimelund, sammen med Gustav Jensen, Andreas Michael Hansen (tredjeprest ved Trefoldighetsmenigheten i Kristiania) og statsråd Sverdrup var komitéen bak «utkastet til en forbedret høymesse-liturgi», hvis forslag fikk tilslutning og vedtak fra Kirkedepartementet og ved kongelig resolusjon.²¹² Videre nevnes løsningen som Det theologiske fakultet har nevnt, og som Grimelund ogsaa forslo (som ett av to alternativer), nemlig å beholde det allmenne skriftemålet, men bytte ut den individuelle absolusjonen (med håndspåleggelse) med en allmenn absolusjon i plenum. Dette har imidlertid «kun vundet liden tilslutning omkring i menighetene», og de later dessuten til at menighetene vil beholde den individuelle absolusjonen, skriver departementet.²¹³

Kirkedepartementets argumentasjon

Deretter kommer argumentasjonen for vedtaket som er gjort. Departementet ser det som mest ønskelig å beholde så mye som mulig av den daværende skriftemålspraksisen, men å foreta endringer på områder der det «virkelig maa siges at røre sig en trang i menighetene».²¹⁴ Departementet har, som nevnt, sluttet seg til komiteens foreslåtte ordning. De har dermed ogsaa godkjent tre nye skriftebønner som skal inn i skriftemålsritualet, og anbefaler menighetene om å istemme bønner med et «amen».²¹⁵ De sier at «det er den tvungne forbindelse mellom afløsning og nadverden som har vakt tvil og reist en bevegelse Et vidnesbyrd om denne bevægelses styrke er saavel det af 103 geistlige og theologiske kandidater i 1877 som de af 21 navngivne menighedslemmer i Skien og 123 navngivne menighedslemmer i Arendal og omegn indsendte andragender om, at nadverden maatte kunne meddeles uden foregaaende skriftemaal og afløsning. Senest er denne sag paany bleven bragt paa bane ved redaktør Chr. Johnsens i

²¹¹ Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.102

²¹² Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.104

²¹³ Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.102

²¹⁴ Departements-tidende, no.7, 16. Februar, 1887, s.103

²¹⁵ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.113

1883 inkomne ansøgning om tilladelse for sig og hustru at meddeles nadverdens sakramente uden foregaaende skriftemaal og afløsning. Det er ogsaa departementet bekjendt, at ikke faa menighedslemmer paa Skienskanten fremdeles vente paa en afgjørelse af det her omhandlede spørgsmaal og i paavente heraf afholdte sig fra at søge nadverden». ²¹⁶ Videre peker de på at to av biskopene uttalte seg mot oppløsning, mens fire ville tillate altergang uten forutgående skriftemål og absolusjon. Det er til dette siste Kirkedepartementet tilsluttet seg, fordi de mener forbindelsen ikke er foreskrevet i Bibelen, og at den for reformatorene ikke stod som ubetinget nødvendig; de betegner den som noe som «pleier» å finne sted, og nevner at den store reformator Martin Luther selv gikk til alters uten å skrifte. ²¹⁷ De poengterer at de gjerne ønsker at den enkelte skal forberede seg til nattverd gjennom selvprøvelse og at absolusjonens velsignelse er stor, men at det «ikke kan nektes for» at skriftemål og absolusjon på den ene siden og nattverd på den andre, er to selvstendige kirkelige handlinger som ikke krever forbindelse for å «bli til velsignelse for kristenlivet». ²¹⁸ Departementet gjør et poeng ut av at skriftemålspraksisen har vært en medvirkende årsak til utmeldinger av statskirken, og at en ved å åpne for altergang uten skriftemål, «visselig vil bidrage til at bevare for kirken medlemmer, der tilføre den liv og kraft». ²¹⁹ Så sier de at de ikke kan godkjenne «en ophævelse i almindelighed af forbindelsen mellem afløsning og nadverd», selv om noen skulle ønske det, fordi skriftemålet er en god «kristelig og kirkelig forberedelse» til nattverd. De antar at de har gjort «alt fornødent» for å hjelpe de som ikke ser slik på saken ved å åpne for å motta nattverd uten å skrifte i forveien. De må imidlertid melde seg for presten hver gang dette ønsket finner sted, slik at «hans sjælesørger» har anledning til å «høre hans grunde». De forutsetter også at den som ikke skrifter, i det minste overværer skriftetalen. ²²⁰ Til sist i foredraget presenteres den nye skriftemålspraksisen. ²²¹

Oppsummering

²¹⁶ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.113-114

²¹⁷ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.114-115

²¹⁸ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.115

²¹⁹ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.116

²²⁰ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.116

²²¹ Se «Vedlegg 2»

Av det ovenfor anførte, kan vi se sju argumenter *for* den endringen som fant sted i slutten av 1886. Disse danner grunnlaget for denne avhandlingens konklusjoner omkring hva som til syvende og sist avgjorde utfallet av skriftemålsstriden i siste halvdel av 1800-tallet.

- Forbindelsen har vakt tvil og reist en bevegelse. Med henvisning til de 103 geistlige, 21 menighetslemmer i Skien og 123 i Arendal, samt redaktør Johnsen.
 - En del menighetslemmer avholder seg fra nattverden i påvente av en avklaring
- Fire av seks biskoper ønsket å oppløse forbindelsen
- Forbindelsen er ikke foreskrevet i Bibelen
- For reformatorene stod den ikke som ubetinget nødvendig; de betegner den som noe som "pleier" å skje, og Luther gikk selv til alters uten å skrifte.
- Det er to selvstendige kirkelige handlinger.
- Forbindelsen har ført til at noen har meldt seg ut av kirken.
- Å åpne for nattverd uten forutgående skriftemål vil føre til bevarelse av medlemmer som tilfører liv og kraft.

Av disse sju argumentene kan vi se at det første er et praktisk argument, det andre henviser til en autoritet; biskopene, mens det tredje argumentet er et overordnet bibelteologisk argument. Det fjerde argumentet henviser også til en autoritet i form av reformatorene og Luther, mens det fjerde er et argument med rot i en spesifikk forståelse av sakramentene; dette må også kunne kalles teologisk. Det sjette og sjuende argumentet er rent praktiske argumenter som impliserer at det er «best» å bevare flest mulig innenfor statskirkens rammer.

Det er også verdt å merke seg hvilke motargumenter departementet trakk frem. Av det har sett ovenfor, kan vi trekke frem seks argumenter som ikke ble tungtveiende nok til at utfallet ble et annet.

- At gjeldende lover ikke befølges.
- At endringer i gudstjenestelige handlinger er krevende og kan føre til splittelse.

- Kirkekommisjonen av 1859s argument ut fra bekjennelsesskrifter og at forbindelsen «alltid» har funnet sted.
- At to biskoper var mot oppløsningen.
- At TF var mot oppløsningen.
- At de fleste bispedømmer virket å være mot en forandring.

Vi har her stilt spørsmål om hvilken rolle de teologiske argumentene spilte i praksis. Som vi så i kapittel 4, var en stor del av argumentene i debatten teologiske, mens resten befant seg i andre kategorier. Ut fra redegjørelsen til Kirkedepartementet så vi at av sju argumenter, var kun to strengt teologiske. Summen av debatten tilsier, om vi skal tenke demokratisk på det, at en stor del av begrunnelsen bør være teologisk, altså litt i underkant av to tredjedeler. Imidlertid tilsvarer Kirkedepartementets redegjørelse at de teologiske argumentene kun spiller en rolle på i underkant av en tredjedel av totalbildet, altså godt i underkant av én tredjedel. Vi ser også at praktiske argumenter spiller en sentral rolle i deres begrunnelse, og at det å henvise til en eller annen form for autoritet, her i form av reformatorene, Luther og bispekollegiet er vel så viktig som det rent faglig-teologiske. Vi kan derfor si at de teologiske argumentene i det minste ikke spiller en større rolle enn disse andre to typene argumenter. Det er også interessant å se på hvilke typer argumenter som *ikke* er en del av begrunnelsen *for* endringen. Slik så vi at noen autoriteter er viktigere enn andre; bispekollegiet er eksempelvis viktigere enn TF. Det kom frem at menighetsmedlemmenes syn på saken ikke veide veldig tungt, og at det ikke er så enkelt som å «henvise til en autoritet»; det handler også om å tolke autoriteten rett. Vi kan på oppsummerende vis, ut fra våre funn, si at endringen delvis hadde teologiske årsaker, men at den ikke minst også hadde sin årsak i praktiske hensyn og at autoritetene spilte en sentral rolle i akkurat denne endringen. Hvordan kan dette ha seg? Som nevnt i kapittel 4, kan det ha noe å si at argumentene fra begge sider ligner såpass mye på hverandre med tanke på hvor de kommer fra, hvilke kategorier de befinner seg i. Dette kan ha vært med på å nøytralisere den teologiske debatten. Et annet spørsmål som melder seg, handler om i hvilken grad Kirkedepartementet opptrer som en teologisk dommer i denne saken. Vi kan, ut fra det vi har sett ovenfor, fastslå at departementet i liten grad opptrer som en teologisk domsinstans. Slik vi allerede har sett, spilte de teologiske argumentene til syvende og sist ikke en særlig dominant rolle; slik sett opptrer departementet som en dommer som velger bort det teologiske til fordel for andre hensyn. Det er på mange måter en klassisk politisk løsning vi her har sett; man forsøker å «blidgjøre» alle

sidene i debatten ved å lage en løsning som søker å romme flest mulig av synspunktene i et slags praktisk-politisk utfall. Det siste som bør nevnes her er det faktum at det rundt fra komiteens og departementets side kommer frem flere viktige praktiske hensyn sammenlignet med det vi fant i kapittel 3 og 4. Likevel blir løsningen den samme som blir foreslått av departementet ved nedsettelsen av Kirkekommissjonen i 1859. Sånn sett kan det spekuleres i om departementet hele tiden hadde en løsning klar, som kun ventet på å bli satt ut i live, uten vi her kan fastslå noe slikt.

6. Reaksjoner på endringen i skriftemålsritualet

I tillegg vil vi her se på reaksjonene vedtaket fikk. Reaksjonene sier også noe om hvilken rolle de teologiske argumentene spilte i praksis: Hvordan ble endringen mottatt? Ble den oppfattet som en løsning på problemet? I det følgende vil vi presentere sakens gang kronologisk før vi i underkapittel 6.2 analyserer reaksjonene.

6.1 Et overblikk

Vedtaket fra 1886 fikk kritikk fra flere hold. Redaktørene i *Luthersk Kirketidende* i 1887, J.G. Blom, Andreas Hansen og Gustav Jensen, sier at det ikke kan sies at avgjørelsen i 1886 kom overraskende på noen. «Er nogen sag blevet sigtet gennem alle theologiske og kirkelige autoriteters behandling, saa er spørgsmaalet om løsning af den bestaaende tvungne forbindelse mellem absolution og nadvere bleven det. To ganger er den forelagt det theologiske fakultet til betenkning og to gange rigets biskoper; den har været drøftet af den store kongelige kirkekommission, den har været behandlet paa bispemøder, der har været søgt tilveiebragt udtalelser angaaende stemningen i menighederne – vi har ikke let for at paavise nogen kirkelig sag, som er bleven afgjort efter en grundigere forberedelse.²²² De ser løsningen av saken som «den forsigtigste og lempeligste ordning af sagen», altså som et godt kompromiss.²²³ Videre mener de at det er bevist at hverken Bibelen eller bekjennelsesskriftene krever forbindelse mellom skriftemål og nattverd, og at det derfor gir god mening «at fare mildt» med dem som

²²² LK, 1887, s.44

²²³ LK, 1887, s.44

sliter med å innfinne seg med skriftemålspraksisen. Ikke minst, skriver de, er saken løst i henhold til «de kirkelige autoriteters udtalelser», altså at det har biskopenes flertall.²²⁴ Redaktørene er i det store og det hele fornøyd med den nye skriftemålsordningen, men uttrykker en viss skepsis knyttet til at biskopene ikke har fått uttale seg om skriftebønnene i det nye ritualet.²²⁵ Det kommer også frem gjennom samme tidsskrift at det er noen problemer knyttet til «amen»-et i forbindelse med den nye syndsbejennelsen.²²⁶ Det foregår her en debatt mellom redaktørene i Luthersk Ugeskrift (LU) og Luthersk Kirketidende om hvor godt «amen»-et egentlig fungerer i det nye ritualet.²²⁷ Redaktørene i LU, J.C. Heuch og M.J. Færden, kritiserte særlig praksisen av skriftemålet i det nye ritualet, og at «allmuen» ikke hadde fått kritisere forslaget før det ble vedtatt.²²⁸ I Luthersk Ugeskrift i 1887 kritiserte redaktør J.C. Heuch nyordningen. Han angrep det han mente var statsråd Sverdrups «liturgiske enevelde» og kritiserte at den nye liturgien ikke hadde vært ute til debatt i kirken. Han peker videre på at det er uhørt i hele kristenheten at gjester som kneler ved samme nattverdbord, betjenes etter to forskjellige liturgier. Den første «radikale kirkestatsråds» gjerning ble det å gjøre kirkens nattverdbord om fra et enhetens til et splittelsens tegn og fremkalle to slags nattverdgjester. Nettopp når de kneler om samme bord, minnes de om forskjellen i sin tro, skrev han.²²⁹ Gustav Jensen var fornøyd med løsningen, som han som del av komiteen var med på å utarbeide, og mente at det banet vei for «gjenoplivelse» av privatskriftemålet «som en selvstendig institusjon». Privatskriftemålet var aldri skikket som forberedelse til nattverd fordi det krevde å «aabne sin sjel og skrifte sine synder for et menneske som for Gud kræver frivillighed, og det krever sjelstilstande, som ikke altid er tilstede hos alle nadverdgjæster», mens det i det allmenne skriftemålet ikke var noe som «ikke tjener alle kristnes tarv foran sakramentet», mente Jensen.²³⁰ Han mente at den nye skriftemålsordningen hjalp de kristne fordi de i skriftetalen fikk hjelp til selvprøven foran nattverden, i syndsbejennelsen fikk de hjelp til å bekjenne sine

²²⁴ LK, 1887, s.44–45

²²⁵ LK, 1887, s.45

²²⁶ LK, 1887, s.61

²²⁷ LK, 1887, s.97

²²⁸ LU, 1887, s.85–86

²²⁹ LU, 1887, s.29

²³⁰ Jensen, 1887, s.240

synder for Gud og mennesker og i avløsningen fikk de en rensert samvittighet så de kunne gå fram og motta sakramentet med glede og trygghet.²³¹

K.C. Krogh-Tonning var meget skuffet og konverterte i 1990 til Den romersk-katolske kirke.²³² Biskop Andreas Grimelund, som også var en del av komiteen bak endringen, var til forskjell fra Gustav Jensen, ikke fornøyd, fordi han ønsket en form for alminnelig skriftemål bestående av nattverd tale, syndsbejennelse og «et almindeligt til Alle henvendt Absolutionsønske».²³³ Knud Krogh-Tonning var enda mindre fornøyd og så den nye skriftemålsordningen som «en forargelse og en skandale, et brutalt indgreb i det hellige af den verdslige magt», og det endte med at han i 1990 konverterte til katolisismen og gikk over til den romersk katolske kirke.²³⁴ Gulbrandsen tegner opp en høyre-venstre-akse, og beskriver «høyre fløy» slik: På høyre fløy stod de «sterkktroende», med Knud Spødervold (1791–1848) i spissen. De mente at det stred mot Guds ord å gå til Herrens bord uten foregående absolusjon, og de nye skriftebønnene fant de uriktige, da ikke hver person i guddommen var nevnt og de mente det var uriktig å be til andre enn Faderen. De fant også at sakramentet var forvansket ved den nye ordning, og ble borte fra alteret. Seminaristen Bernt Lomeland i Christiansand ble etter hvert leder for denne bevegelsen. I 1888 ga han ut tre (korte) bøker om skriftemålet. Der rettet han flere anker mot den nye skriftemålsordningen: eksempelvis at de skriftende (høylytt) skulle svare amen til en bejennelse som, i hans øyne, var svært mangelfull. Det var tydelig at det drev mot en utmelding av kirken, men inntil videre kunne de nøye seg med å gå til skrifte og markere sin atskillelse fra de andre ved å ikke si amen til skriftebønnen. Da den nye alterboka kom i 1889, meldte flere av dem seg ut av kirken, men på de sterkktroendes møte i Egersund samme året ble kirken erklært for våres alles mor, som en ikke frivillig skulde forlate. Likevel kunne man bli nødt til å «skifte bord, men ikke mor», resonnerde de. Noen av dem hadde da allerede forlatt kirkens nattverd, for heller å holde nattverd privat i egne hus.²³⁵ Venstre fløy beskriver Gulbrandsen slik: «Så har vi den venstre fløy, de som ikke vilde ha skriftemål føre nattverden. De var heller

²³¹ Bergan, 1980, s.179

²³² Bergan, 1980, s.179

²³³ Bergan, 1980, s.179

²³⁴ Bergan, 1980, s.180

²³⁵ Gulbrandsen, 1948, s.293–294

ikke nøgd med resolusjonen av 1886. En liten setning i resolusjonen var nok til å framkalle striden. De som vilde fritas for skrifte, måtte «i betimelig tid personlig fremsette begjæring hos præsten», stod det. Det var ikke alle som vilde finne seg i å gå lange veger for å oppnå fritaking. Det verste var at det ikke var nok én gang for alle å be seg fritatt, det måtte skje hver gang en vilde til alters. Ved et skriv til prestene av 4. desember 1886 uttaler departementet at dette er meningen».²³⁶ Skriftemålreformen av 1886 ble altså møtt med kritikk og misnøye, både fra dem som syntes at en fra kirkens side hadde vært alt for ettergivende, og delvis fra dem som hevdet at dispensasjonsordningen førte til ufrihet i og med at en på forhånd måtte gå til presten og be om fritak og fordi en måtte være til stede under skriftetalen.²³⁷

Praktiske konsekvenser av endringen

Når det gjelder praksis, var sammenhengen mellom skriftemål og nattverd vanlig i lang tid etter 1886. I Borge menighet²³⁸ gikk 57 stykker til nattverd uten å ha mottatt absolusjon i 1887. Sokneprest Riddervold skriver at den nye ordningen splittet «den mere alvorlige og kristeligsendede Del af menigheden i Borge Sogn», og at dette har «forstyrret det gode forhold, som før fandtes». Det ser altså ut til at kjernemenigheten i Borge var splittet gjennom at noen gikk til nattverd uten å skrifte, slik det nye vedtaket åpnet for.²³⁹ Biskop J.W. Erichsen i Bergen var ikke fornøyd med den nye ordningen, fordi den førte til deling av «flokken av nattverdgjester». Dette er ikke av det gode, men bare egnet til å skape uklarhet og forvirring hos mange, og det var dermed bedre om forbindelsen ble opphevet, mente han.²⁴⁰

Noen ønsket også å fortsette med å skrifte på «gamlemåten». Omtrent 400 menighetsmedlemmer fra 5-6 menigheter i Kristiansand stift søkte i 1888 til

²³⁶ Gulbrandsen, 1948, s.294

²³⁷ Bergan, 1980, s.184

²³⁸ En menighet i Østfold

²³⁹ Elstad, 1997, s.301

²⁴⁰ Bergan, 1980, s.182

Kirkedepartementet om å få gå til skrifte på den måten som var praktisert før den nye ordningen kom. I kongelig resolusjon 11.06.1888 ble søknadene avslått.²⁴¹

I begynnelsen av 1888 sendte Biskop C.P.P. Essendrop ut et «sirkulære». Ut fra den kom det frem at den nye ordningen ikke hadde ført til mange utfordringer, men den hadde ført til at det han kaller «de mest alvorlig christelig sindede» noen steder utsatte altergangen, at antallet nattverdgjester hadde sunket enda mer enn i tidligere år. I tillegg kom det frem at det var vanskelig å få nattverdgestene til å si «amen» etter skriftebønnen, slik det nye ritualet krevde. Det førte til at presten måtte gjenta oppfordringen. I tillegg fremkom det at noen hadde benyttet seg av adgangen til å ikke skrifte i forkant av nattverden, og at ingen hadde vegret seg for å overvære skriftetalen.²⁴² Etter hvert ble det imidlertid mye motstand mot å måtte melde fra hver gang før altergang hvis en ikke skulle motta absolusjon.

Ny endring i 1907

Det ble også mye motstand mot å måtte melde fra til presten hver gang før altergang hvis en ikke ønsket å skrifte og motta absolusjon. Biskopene og det teologiske fakultet uttalte seg om saken,²⁴³ og uttalelsene og resolusjonene fra en rekke kristelige møter om å løse skriftemålet fra nattverdhandlingen førte til at departementet foreslo en friere ordning som besto i at enhver nattverdberettiget skulle ha frihet til selv å velge om en ville delta i skriftemål før nattverden eller ikke, og at det var nok å meddele klokkeren hva en ønsket. Etter at departementets forslag var blitt anbefalt både av biskopene og av det teologiske fakultet, ble den friere skriftemålsordningen vedtatt 28/9 1907. Fra da av ble det tillatt å holde gudstjeneste med nattverd uten skriftemål, alle nattverdberettigede menighetsmedlemmer kunne selv fritt velge om de ville delta i skriftemål eller ikke og plikten til å være til stede under skriftetalen ble opphevet.²⁴⁴ I betenkningen fra flertallet av teologisk fakultets medlemmer i 1907 kom det frem

²⁴¹ Flatø, 1982, s.33

²⁴² Fæhn, 1994, s.387–388

²⁴³ Fæhn, 1994, s.388

²⁴⁴ Bergan, 1980, s.184

at de mente at absolusjonen har sin rette plass i forbindelse med et privat skriftemål under sjelesørgerisk samtale, men det ble ikke gjort noen forsøk på å gjeninnføre privatskriftemålet i praksis.²⁴⁵ Plikten til å overvære skriftetalen ble, som nevnt, opphevet i en kongelig resolusjon 28/9, 1907, og det skjedde etter ønske fra broderingen i 1906, menighetsmøtet for Høyland og Sandnes i 1906 og Det frie kirkelige møte i Oslo i 1907, og at samtlige biskoper gikk inn for en friere ordning med hensyn til skriftemål og nattverd.²⁴⁶ Kanskje kan vi si at gjerningen fra 1886 slik, på sett og vis, ble fullført.

Konsekvensen av dette ble at bruken av allment skriftemål som forberedelse til nattverden begynte å gå tilbake i samtlige av landets bispedømmer. Allerede i 1920-årene begynte dette å bli ganske merkbart.²⁴⁷ En sterkt medvirkende årsak til dette var antakelig det negative synet på det allmenne skriftemålet som flere av de kirkelige ledere på den tiden innehadde. Siden er det bare gått tilbake med bruken av skriftemålet år for år. Med unntak av noen menigheter i Sør- og Nord-Hålogaland med sterkt innslag av læstadianisme.²⁴⁸

6.2 Reaksjonene – analyse

Som vi skrev i innledningen, ønsket vi å se på reaksjonene vedtaket fikk, fordi de også sier noe om hvilken rolle de teologiske argumentene spilte i praksis. I det følgende vil vi forsøke å svare oppsummerende på hvordan endringen ble mottatt, og om den ble oppfattet som en løsning på problemet. Det vil vi gjøre gjennom å på de positive og negative reaksjonene, samt en «historisk reaksjon».

Positive reaksjoner. Noen av aktørene i debatten var positive til endringen som kom på slutten av året 1886. De vil vi gå gjennom punktvis nedenfor, med en slags klassifisering av de «viktigste» aktørene, med biskop Essendrop først.

²⁴⁵ Bergan, 1980, s.138

²⁴⁶ Bergan, 1980, s.179–188

²⁴⁷ Bergan, 1980, s.193

²⁴⁸ Bergan, 1980, s.193

- Biskop C.P.P. Essendrop erfarte i sitt bispedømme at løsningen ikke førte til mange utfordringer. Det sto imidlertid i kontrast til hvordan det ble opplevd i noen av de andre bispedømmene.
- Redaktørene i Luthersk kirketidende mente at saken prinsipielt sett ble løst på grundig vis, og at løsningen var både forsiktig og lempelig. De opplevde også at Kirkedepartementet hadde klart å løse saken i tråd med hva de kirkelige autoritetene ønsket, noe de anså som positivt.
- Gustav Jensen var fornøyd med løsningen av to grunner. For det første opplevde han at løsningen ville gjøre det enklere å gi privatskriftemålet en «rett» plass i kirkesammenhengen, noe han gledet seg over. Han var også fornøyd fordi det allmenne skriftemålet ble bevart som forberedelse til nattverd for dem som ønsket. Det var han fornøyd med fordi han mente det var til «god hjelp» for alle kristne.

Negative reaksjoner. Som vi har vært inne på, var det også en del negative reaksjoner på endringen i 1886. Vi går gjennom dem punktvis nedenfor. De to viktigste, som etter hvert førte til en fullstendig oppløsning av forbindelsen mellom skriftemål og nattverd, har vi valgt å sette øverst på vår liste.

- Noen mente at det skapte ufrihet å anmelde seg presten for å be om fritak fra skrifte i forkant av *hver* nattverd. («Almuen», biskopene, TF.) Det er ikke vanskelig å se for seg at dette skapte en del ekstra arbeid for dem som var overbevist om at skriftemål var unødvendig som forberedelse til nattverd å måtte melde fra ved hver nattverdhandling.
- I tillegg mente noen at den nye ordningen delte nattverdflokken. (J.W.Erichsen, J.C. Heuch.) Det er ikke vanskelig å se for seg at nettopp dette skjedde. Nattverdbordet, som i utgangspunktet skulle samle menigheten, ble nå et sted hvor det var veldig tydelig hvem som mente hva. At dette kunne skape konflikter, forvirring og usikkerhet lokalt, er det liten tvil om.

Så fulgte også andre negative reaksjoner.

- Redaktørene i Luthersk Kirketidende mente at biskopene burde fått uttale seg om skriftebønnene før ordningen ble vedtatt. Dette var kanskje ingen stor utfordring i samtidens kirkelandskap, men noe redaktørene mente burde påpekes.

- Noen erfarte – og påpekte – at menighetene slet med å si «amen» etter skriftebønnen. De var rett og slett uvant med den nye praksisen. Ei heller dette fikk stor betydning i samtiden; de kom inn i «rutinen» med tiden.
- J.C. Heuch mente at allmuen burde fått kritisere forslaget. Det var trolig en berettiget klage, i alle fall sett med nåtidens øyne, men man kan kanskje si at allmuen fikk sin vilje med tiden, jmf. Endringen i 1907.
- Andreas Grimelund skulle gjerne sett at skriftemålet forsvant fullstendig som forberedelse til nattverd. Også han fikk sin vilje, dog etter sin død.²⁴⁹
- Knud Krogh-Tonning mente at den nye ordningen var «et brutalt inngrep i det hellige av den verdslige makt». Løsningen for Krogh-Tonning ble etter hvert å melde seg inn i en kirke som i svært mye mindre grad var sammenkoblet med en stat; Den katolske kirke.

«De sterkttroende» var mindre sentrale i debatten i etterkant av endringen i 1886, men var likevel markante kritikere av den.

- En rekke av tilhengerne, som fortsatt tilhørte Den norske kirke, ønsket å få skrifte på «gamlemåten», noe de ikke fikk. Deres løsning ble blant annet å ikke si «amen» til skriftebønnene, en løsning Bernt Lomeland oppfordret til.
- Den samme Lomeland, samt Spødervold, mente det «stred mot Guds ord å gå til nattverd uten forutgående absolusjon», noe som forklarer løsningen i forrige punkt. Syndsbekjennelsen var i deres mening mangelfull, og kunne derfor ikke få et «amen» fra dem.

Historisk reaksjon. Det var, som vi var inne på tidligere i kapittel 6.1, en nedgang i bruken av skriftemålet utover på 1900-tallet. Det var en reaksjon som trolig ikke var lett å forutse for dem som fattet vedtaket verken i 1886 eller 1907. I og med at nedgangen først var merkbar rundt 1920, kan vi lettere knytte denne til fullbyrdelsen i 1907 enn til kompromisset i 1886.

- Bruken av skriftemålet avtar kraftig fra 1920-årene.

²⁴⁹ Grimelund døde i 1896

Ut fra dette kan vi se vi at det slett ikke bare var enighet knyttet til vedtaket i 1886 og den påfølgende tiden. Vi fant ikke minst også en «historisk reaksjon» ved at den viser at bruken av skriftemålet avtok kraftig fra 1920-årene. Det er på sin plass her å understreke at bruken av skriftemålet først gikk ned etter at endringen var fullført i 1907; det er ikke 1886-resolusjonen som gjorde størst innhogg i den sammenheng.

For å også fortsette (fra kapittel 5) med å besvare spørsmålet om hvilken rolle de teologiske argumentene spilte i praksis, så vi også på reaksjonene etter 1886. Der fant vi at to av seks *positive* reaksjoner var praktisk-teologiske. Gustav Jensen representerte dem begge. Han ville, for det første, gjøre privatskriftemålet mer attraktivt, da han anså det som en god sak, og mente endringen ville være positiv i så måte, og han mente det allmenne skriftemålet, som nå var frivillig, ville tilby stor hjelp til «alle kristne». Blant de negative reaksjonene var det flere teologiske begrunnelser. Grimelund sto fast på sitt syn på saken, Krogh-Tonning det samme, mens Heuch og Erichsen pekte på at den nye ordningen delte menigheten i to. Noen ønsket, av teologiske årsaker, å fortsette med å skrifte «på gamlemåten», mens de «sterkttroende», representert av Spødervold og Lomeland, hadde teologiske innvendinger til den nye ordningens innhold. De var ikke minst også imot nattverd uten forutgående skriftemål og absolusjon. Vi kan derfor si at de teologiske argumentene i etterkant fikk spille en rolle for sakens videre utvikling. Men spørsmålet her er hvilken rolle de teologiske argumentene spilte for endringen i 1886, og dermed faller dette noe utenfor avhandlingens hovedformål.

7. Oppsummerende drøfting

I dette kapittelet vil jeg drøfte mine funn fra denne avhandlingen opp mot teoriene fra andre historikers forskningsbidrag. Vi vil derfor kunne se hvordan våre funn står seg opp mot dem, og hvordan de står seg mot det vi har funnet så langt i avhandlingen.

7.1 Presentasjon av teorier

Vi vil altså her gjennomføre en diskusjon for å svare på den overordnede problemstillingen. Her vil vi forsøke å løfte blikket og se på tendenser utenfor den aktuelle debatten. For det første vil vi se på hvordan våre funn her stemmer overens med Flatø, Bergan, Elstad, Gulbrandsen og Fæhn teorier om hva som gjorde at skriftemålet forsvant.

Tidligere forskningsbidrag

Gjennom lesing av oversiktslitteratur har vi funnet flere større og mindre teorier om hva som var årsaken til endringen i skriftemålsordningen i 1886. I det følgende vil presentere teoriene, før vi vil drøfte dem opp mot vår presentasjon og våre funn, før vi til slutt oppsummerer tematisk resultatet av drøftingen.

Bergan

Bergan er i det hele tatt primært deskriptiv og empirisk i sin behandling av skriftemålet som tema. Han er også svært sjelden eksplisitt i sine egne vurderinger av sakenes utvikling og derfor lrevende å diskutere årsaksforhold med. Men noen relevante teorier dukker opp. Han skriver at «enkeltskriftemålet var sjelden i bruk i begynnelsen av 1800-tallet. Men i 1850-årene og utover hele siste halvdel av 1800-tallet begynte det å melde seg en ny interesse for denne skriftemålsformen. Det skyldes ikke minst påvirkning fra tyske teologer».²⁵⁰ Videre poengterer han at kirkespørsmålet «fra omkr. 1850 igjen kom sterkt i forgrunnen. Da dette var koplet nøye sammen med kirkens skriftemåls- og absolusjonspraksis, kom dermed også denne i sentrum av den kirkelige debatt».²⁵¹ I tillegg peker han på at det var nettopp den «sterke betoning av det subjektive som førte Lammers på avveier også når det gjaldt hans holdning i skriftemålssaken. Han klaget over at syndsbekjennelsen var blitt borte, men i praksis ville han neppe vært tilfreds bare med å få gjeninnført en alminnelig skriftemålsbekjennelse».²⁵² Han nevner også at

²⁵⁰ Bergan, 1980, s.137

²⁵¹ Bergan, 1980, s.161

²⁵² Bergan, 1980, s.166

kirkestyret «i og med vedtaket av 1886 forsøkte å ta hensyn i to retninger, – både til dem som ønsket å beholde skriftemålet som en forberedelse til nattverden og til dem som av samvittighetsgrunner ikke kunne være med ved skriftemålet før nattverden».²⁵³

Gulbrandsen

Birger Gulbrandsen peker på noen grunner til at skriftemålsspørsmålet ble brennende i utgangspunktet. Han finner at uroen knyttet til kirkens rituelle lovgivning «våknet». Det var som følge av vekkelserbevegelsene, som forsøkte å tilpasse seg datiden. Dette hadde sammenheng med vekkelser i Danmark og Tyskland, hevder Gulbrandsen. Han peker også på Søren Kierkegaards påvirkning på norsk kirkeliv: «Det hadde alt ulmet lenge da Kierkegaards "Øieblikket" slo ned som en gnist og gjorde spørsmålet brennende for mange unge teologer».²⁵⁴ I tillegg mener han at måten spørsmålet ble tatt opp på var ny: «Spørsmålet ble således tatt opp på en bred demokratisk basis som var ny i norsk kirkehistorie».²⁵⁵ Gulbrandsen poengterer videre at det særlig var én sentral aktør som drev gjennom endringen, nemlig Jakob Sverdrup: «Han fikk drevet igjennom kongelig resolusjon av 2. desember 1886».²⁵⁶

Flatø

Lars Flatø peker på historien, og mener at hovedproblemet var at skriftemålet var blitt et «obligatorisk kontrollorgan i kirketuktens tjeneste», noe han mener det ikke skulle være. Det skulle egentlig være en hjelp til engstede samvittigheter.²⁵⁷ Flatø peker også på et praktisk hensyn: at arbeidsbyrden for prestene ble for stor, gjorde det lettere å ikke følge det daværende lovverket, og at dette kan forklare hvorfor privatskriftemålet opphørte som normal forberedelse til nattverd.²⁵⁸

²⁵³ Bergan, 1980, s.178

²⁵⁴ Gulbrandsen, 1948, s.247

²⁵⁵ Gulbrandsen, 1948, s.259

²⁵⁶ Gulbrandsen, 1948, s.260

²⁵⁷ Flatø, 1982, s.26

²⁵⁸ Flatø, 1982, s.26

Også Flatø viser til Kierkegaards kirkekritikk som betydningsfull, samt vekkelsene ved Lammers og Johnson.²⁵⁹ I tillegg peker Flatø på protester fra kirkefolket, med Stavangerprestene og menighetsleddene i Skien og Arendal som eksempler.²⁶⁰ Også Flatø mener, i likhet med Gulbrandsen, at Jakob Sverdrup spilte en særlig rolle i endringen i 1886. Han legger imidlertid til at både Andreas Grimelund og Gustav Jensen var sentrale i skriftemålsreformen.²⁶¹ Videre hevder Flatø at skriftemålsreformen og prosessen knyttet til den «bærer tydelig preg av tidens religiøse individualisme og subjektivisme». Han hevder at med en mer bibelsk og konfesjonell sakramentforståelse ville vært mer krevende å fastholde en prinsipiell forskjell mellom absolusjons- og nattverdsutdeling.²⁶² Han poengterer også at reformen i 1886 ikke fikk særlig stor betydning for nattverdsøkningen, som han mener viste synkende tendens i 1830/1840-årene: «Oppløsningen av massealtergangen er et hovedsymptom på de fundamentale endringer i samfunnet og i kirken som fant sted i forrige århundre». Dette er del av en politisk og sosial liberaliseringprosess, ifølge Flatø.²⁶³

Fæhn

Helge Fæhn tilføyer noen teorier, blant annet om Grimelund og om viktigheten av liturgikk som fag: Han mente Grimelund fikk stor betydning for den vendingen saken tok, særlig fordi han var en av få lærebok-forfattere innenfor liturgikk. Fordi bøkene hans ble reproduisert av andre forfattere, fikk han betydning i flere årtier.²⁶⁴ I tillegg påpekte han at det antakelig var en kombinasjon av elementer som ledet til at skriftemålsspørsmålet kom opp på den måten det gjorde: det var kombinasjonen av økende konfesjonell bevissthet, pietistisk vekkelsesfromhet og kierkegaardsk individualisme som gjorde spørsmålet om kirketukt brennende, mente Fæhn.²⁶⁵

²⁵⁹ Flatø, 1982, s.27

²⁶⁰ Flatø, 1982, s.28

²⁶¹ Flatø, 1982, s.33

²⁶² Flatø, 1982, s.34

²⁶³ Flatø, 1982, s.34

²⁶⁴ Fæhn, 1994, s.309-310

²⁶⁵ Fæhn, 1994, s.385

Sandvik

Bjørn Sandvik hevder at 1880-årene kanskje var det mest dramatiske tiåret «i forrige århundres åndsliv» – et tiår sterkt preget av «den moderne ånds gjennombrudd», som han kaller det, og nettopp på dette tidspunktet gjennomførte Den norske kirke omfattende reformer.²⁶⁶ Sandvik er kritisk til arbeidet komiteen bak endringen gjorde: «I det store og hele får en det inntrykk at de som utformet den kongelige resolusjon, ikke hadde tenkt gjennom en del praktisk-liturgiske enkeltheter eller hvilke menighetsmessige konsekvenser nyordningen kunne få. En hadde ikke hatt en bred kirkelig forhåndsdrøfting av liturgien før den ble vedtatt, og nyordningen skapte problemer».²⁶⁷ Sandvik fortsetter: «Vi er her vitne til kollisjonen mellom nedarvet liturgisk tradisjon fra den gamle norske salmemesse og ny tysk-inspirert liturgisk tenkning som forutsetter lange prosaledd og beordret svar med Amen».²⁶⁸ Sandvik viser også til at endringen til slutt ble splittende og avsperrende: «Uenighet og utrygghet omkring rett skriftemål og nattverd ble *synliggjort og fremhevet av liturgien*. Liturgisk valgfrihet var blitt et splittelsens tegn ved alterbordet. Tilbakemeldinger til Kristiania biskop etter innføringen av den nye liturgien tyder på at nedgangen i tallet på nattverdgjester kunne fremskyndes og forsterkes av kirkens nye skriftemålsordning. *Endringene i liturgien virket avsperrende*».²⁶⁹

Elstad

Hallgeir Elstad peker på at det han kaller «det religiøse maktapparatet» til slutt utspilte sin rolle, «smuldret opp». Det var som følge av en overgang til et moderne samfunn preget av nye moralske og religiøse alternativer, mener han.²⁷⁰

²⁶⁶ Sandvik, 1998, s.114

²⁶⁷ Sandvik, 1998, s.122

²⁶⁸ Sandvik, 1998, s.125

²⁶⁹ Sandvik, 1998, s.126

²⁷⁰ Elstad, 1997, s.56

Oppsummering 7.1

Nedenfor følger en oppsummering av det vi ellers har sett så langt i kapittel 7. Her vil teoriene presenteres i konsentrert form, punktvis.

- Flatø skriver at nattverdsynet spilte en viktig rolle for drøftelsene.
- Gulbrandsen skriver at Kierkegaard gjorde skriftemålsspørsmålet brennende for mange unge teologer. Fæhn istemmer dette ved å si at kierkegaardsk individualisme gjorde spørsmålet om kirketukt brennende, og at hans kirkekritikk betød adskillig i Norge. Han peker også på at «økende konfesjonell bevissthet» og «pietistisk vekkelsesfromhet» var med på å sette fart i saken. Bergan legger til at vekkelsen i Tyskland og påvirkning fra teologer derfra også spilte en rolle i utviklingen av saken.
- Flere skriver at noen «sentrale aktører» var viktige årsaker til endringen i 1887. Gulbrandsen mener at kirkestatsråd Jakob Sverdrup «drev gjennom» skriftemålet endring som kirkestatsråd, mens Flatø kalles ham for «hovedmannen» bak skriftemålsreformen. Han legger dog til at både Grimelund og Jensen var innstilt på reform, de også, og at dette hadde innvirkning på utfallet. Fæhn peker på at Grimlund, gjennom virksomheten som lærer ved praktisk-teologisk seminar, og lærebokforfatter, fikk stor betydning for utviklingen. Også Sandvik peker på dette, og hevder at komiteen bak den kongelige resolusjonen i 1886 forhastet seg.
- Flatø skriver om at arbeidsbyrden for prestene gjorde det «umulig» å følge bestemmelsene de daværende bestemmelsene om privatskriftemål og -absolusjon i forkant av nattverden, og at det var en medvirkende årsak til endringen. Bergan peker videre på at løsningen som kom i 1886 var en politisk løsning der en forsøkte å ta hensyn til begge sidene i debatten.
- Flatø hevder at Stavanger-prestens kritikk ble den nærmeste foranledningen til skriftemålsreformen, mens Gulbrandsen peker på at den brede demokratiske måten skriftemålsspørsmålet ble behandlet på var helt ny i norsk kirkehistorisk kontekst.
- Flatø skriver flere ting om dette: han skriver at skriftemålsreformen «bærer tydelig preg av tidens religiøse individualisme og subjektivisme», at «tidstypiske ønsker om individuell frihet og avskaffelse av tvang i religiøse saker» lå bak interessen for endringen, at «den politiske liberaliseringsprosessen» påvirket endringen og at urbaniseringsprosessen påvirket kirken. Elstad skriver at samfunnet var inne i en

endring som var «preget av religiøs og moralsk differensiering, der tvang ikke hørte hjemme», mens Sandvik hevder at 1880-årene var preget av «den moderne ånds gjennombrudd.

- Flatø hevder at skriftemålsreformen ikke fikk betydning for nattverdsøkningen. Den begynte å synke i 1830/1840-årene, skriver han, mens Bergan hevder at nedgangen i tallet på nattverdgjester kom for fullt i 1880-årene. Sandvik mener at den nye liturgien førte til en nedgang i antall nattverdgjester og at endringen i 1886 ble splittende og avsperrende.

7.1.1 Diskusjon med teori

Gjennom funnene ovenfor har vi funnet plassert teoriene inn i ulike kategorier. Nedenfor vil vi drøfte funnene innenfor de kategoriene vi har plassert dem inn i opp mot våre funn fra tidligere i avhandlingen.

7.1.1.1 Sakramentforståelse

- Flatø skriver at nattverdsynet spilte en viktig rolle for drøftelsene.

Det er ikke vanskelig å gi ham rett i det. Gjennom hele debatten spiller dette en vesentlig rolle. Det ser vi ikke minst av at vi så det som nødvendig å lage en egen kategori med navnet sakramentforståelse (kap 4.1.2) i vår argumentanalyse. I tillegg er skriftemålsforståelse en egen kategori, så kanskje kan vi på sett og vis kjenne igjen begge kategoriene i Flatøs teori. Vi ser det også i Kirkedepartementets redegjørelse, der de peker på fire poeng: biskopene forstår nattverden slik at den kan foregå uten forutgående absolusjon, det samme gjør reformatorene og Luther, og en hel del kirkegjengere. I tillegg peker departementet på at slik de forstår saken, har nattverd uten forutgående skriftemål og absolusjon bibelsk belegg.

Flatøs teori styrkes av avhandlingens funn, og vi kan derfor med gode grunner si at teorien stemmer overens med våre analyser. Vi kan også, med våre funn, strekke det enda lenger enn

Flatø og si at nattverdsynet spilte en viktig rolle ikke bare i drøftelsene, men også i selve begrunnelsen for endringen.

7.1.1.2. Kierkegaard og vekkelse

- Gulbrandsen skriver at Kierkegaard gjorde skriftemålsspørsmålet brennende for mange unge teologer. Fæhn istemmer dette ved å si at kierkegaardsk individualisme gjorde spørsmålet om kirketukt brennende, og at hans kirkekritikk betød adskillig i Norge. Han peker også på at «økende konfesjonell bevissthet» og «pietistisk vekkelsesfromhet» var med på å sette fart i saken. Bergan legger til at vekkelsen i Tyskland og påvirkning fra teologer derfra også spilte en rolle i utviklingen av saken.

Når det gjelder Kierkegaard, kan vi ikke si *noe* ut fra våre analyser og funn. Dette perspektivet faller utenfor rekkevidden til denne avhandlingen. Vi kunne kanskje si at siden flere forskere peker på dette perspektivet, har vi grunnlag for å trekke et funn ut av det, men vi anser det ikke som *sikkert nok* i dette tilfellet, fordi vi ikke her har studert tematikken nøye nok på det området. Det vi imidlertid kan si noe om, er det Fæhn sier om «økende konfesjonell bevissthet» og «pietistisk vekkelsesfromhet». Også Gulbrandsen peker på dette, og sier at det var «vekkelsen» som førte til at spørsmålene knyttet til kirkens rituelle lovgivning ble satt på agendaen. Om det her pekes mot Johnson- eller Lammers-vekkelsen – eller begge – er ikke åpenbart. Våre analyser viser at vekkelsene hadde sammenheng med vekkelse i andre land, særlig Danmark og Tyskland. Vi har sett at også Gulbrandsen mener vekkelsene var pietistiske, slik Fæhn hevder; både Johnson- og Lammers-vekkelsen. Også Bergan peker på at disse to vekkelsesbevegelsene påvirket den pågående skriftemåls- og nattverd-debatten. På tross av at vi ikke har presentert det utførlig tidligere, er det også en kjensgjerning at Luthersk Kirketidende i sin oppsummering av saken tidlig i 1887, peker på at «det nyvakte liv i 50-aarene» er en av årsakene til skriftemålsstriden som oppsto.²⁷¹ At det også var påvirkning fra tysk vekkelse og tyske teologer, har vi kunnet påvise gjennom debatt-aktørenes argumenter og kildehenvisninger.

²⁷¹ LK, 1887, s.41-42

Ut fra det vi har sett ovenfor kan vi altså ikke si noe konkret om Kierkegaards påvirkning på Norge i dette tilfellet. Men vi kan si relativt sikkert at vekkelsesbevegelser med pietistisk innslag var med på å reise spørsmål om skriftemålet i den offentlige debatten. Dette er et moment jeg ikke har trukket inn tidligere i avhandlingen, selv om det har ligget implisitt flere steder. At våre analyser og såpass mange forskere peker på dette, gjør funnet nokså troverdig. Vi kan også konkludere med at Bergan har rett i at påvirkningen fra Tyskland gjorde et innhogg også i den norske, teologiske debatten.

7.1.1.3 Sentrale aktører

- Flere skriver at noen «sentrale aktører» var viktige årsaker til endringen i 1887. Gulbrandsen mener at kirkestatsråd Jakob Sverdrup «drev gjennom» skriftemålet endring som kirkestatsråd, mens Flatø kalles ham for «hovedmannen» bak skriftemålsreformen. Han legger dog til at både Grimelund og Jensen var innstilt på reform, de også, og at dette hadde innvirkning på utfallet. Fæhn peker på at Grimlund, gjennom virksomheten som lærer ved praktisk-teologisk seminar, og lærebokforfatter, fikk stor betydning for utviklingen. Også Sandvik peker på dette, og hevder at komiteen bak den kongelige resolusjonen i 1886 forhastet seg.

Kan våre kilder bekrefte eller avkrefte noe av dette? Det er nok tvilsomt, og det ville nok krevd en annen type analyse enn den vi har gjort. Men vi kan peke på at Sverdrup, Grimelund og Jensen var mektige menn, alle tre. Sverdrup som kirkestatsråd, Grimelund som biskop, forfatter og lærer og Jensen som betydningsfull lærer. Til sammen vil deres standpunkter trolig veie tungt for «almuen», og når de attpåtil havnet i komitéen som skulle utarbeide et forslag til skriftemålsreform, var det ganske åpenbart at en reform ville komme. Denne teorien stemmer imidlertid med noen av våre funn, de som handler om at «autoriteter» er viktig, og at menighetslemmenes syn på saken ikke er like viktig som autoritetene. Dette kan godt stemme, for det kan virke som om det var stor forskjell på «lek» og «lærd» i vårt tidsrom, men dette har vi ikke plass til å undersøke nærmere. Sandvik skriver imidlertid at Den norske kirke gjennomførte sin mest omfattende liturgirevisjon i 1880-årene, og trolig var mesteparten av disse gjennomført under Jakob Sverdrups ledelse av Kirkedepartementet. At komiteen ikke

hadde tenkt nøye nok gjennom konsekvensene av lovendringen, synes også klart gjennom sakens senere utvikling og «fullkommengjøring» i 1907. Vi kan derfor konkludere med at våre funn, omtalt ovenfor, blir delvis styrket gjennom disse teoriene.

7.1.1.4 Praktisk

- Flatø skriver om at arbeidsbyrden for prestene gjorde det «umulig» å følge bestemmelsene de daværende bestemmelsene om privatskriftemål og -absolusjon i forkant av nattverden, og at det var en medvirkende årsak til endringen. Bergan peker videre på at løsningen som kom i 1886 var en politisk løsning der en forsøkte å ta hensyn til begge sidene i debatten.

Dette stemmer overens med vårt historiske riss, som viser at det på 1600-tallet ble vanlig med fellesskriftemål fordi at det ble for «travelt» å skrifte alle som skulle motta nattverd om høsten og våren, altså to ganger i året. Dette var altså en medvirkende årsak til den praktiske endringen, som ble foretatt lenge før 1886, og at den spilte en slags rolle i den mye omtalte reformen, virker rimelig. At løsningen i 1886 forsøkte å ta hensyn til både «for»- og «mot»-siden i debatten synes også å være forholdsvis klart. Vi kan derfor konkludere med at dette styrker et allerede omtalt funn: «Endringen hadde delvis teologiske årsaker, men praktiske hensyn og hensynet til autoritetene veide vel så tungt». Med autoriteter mener vi her også *folket*, som jo befant seg på begge sider av debatten.

7.1.1.5 Protest i folket

- Flatø hevder at Stavanger-prestenes kritikk ble den nærmeste foranledningen til skriftemålsreformen, mens Gulbrandsen peker på at den brede demokratiske måten skriftemålsspørsmålet ble behandlet på var helt ny i norsk kirkehistorisk kontekst.

Spørsmålet vårt blir derfor om det var en tydelig protest i folket som gjorde seg gjeldende. Et av våre funn peker på at majoriteten av menighetsmedlemmene var imot en reform rundt 1880, så enten vant et mindretall frem, eller så må vi endre vårt funn. Trolig ligger svaret dog heller i at det ikke var menighetsmedlemmene som var imot en reform, men heller prestene. Vi ser av Kirkedepartementets argumentasjon at de peker tydelig i retning av stavanger-prestene og deres likesinnede, og at de bruker minst ett av deres argumenter i sin redegjørelse. (At skriftemål og

nattverd er to selvstendige kirkelige handlinger.) Men i motsetning til Flatøs påstand, ser vi av vår historiske oversikt at det trolig var redaktør Christian Johnsenes søknad om å slippe skriftemål som var den aller nærmeste foranledningen til arbeidet med skriftemålsreformen. Det er dog en viss kontinuitet mellom stavanger-prestenes søknad og Johnsenes søknad, så vi kan i det minste gi ham delvis rett. Gulbrandsens teori faller noe utenfor vårt mandat i denne avhandlingen, da vi ikke har studert ulike reformbehandlinger i norsk kirkehistorie. Ut fra dette kunne vi kanskje konkludere med at Flatø og Gulbrandsen strengt talt tar feil, men det *var* en tydelig protest i folket. Den er dog vanskelig å veie opp mot «majoriteten av befolkningen». Det forløp seg trolig slik at protesten var *tydelig nok* og den kom fra *mange nok* til at Kirkedepartementet satte seg et grundig mål om å finne en løsning. Når det da var, slik vi har sett, reform-villige medlemmer av komiteen som skulle utarbeide et forslag, ble den nokså omfattende reformen et faktum. Vi kan derfor konkludere med et nytt funn: «En protest i folket ble en medvirkende årsak til skriftemålsreformen».

7.1.1.6 Strømninger i tiden

«Strømninger i tiden» er den klart største kategorien, noe som peker i retning av at det faglig sett er bred enighet om at «krefter» utenfor kirken var med på å påvirke retningen den tok.

- Flatø skriver flere ting om dette: han skriver at skriftemålsreformen «bærer tydelig preg av tidens religiøse individualisme og subjektivisme», at «tidstypiske ønsker om individuell frihet og avskaffelse av tvang i religiøse saker» lå bak interessen for endringen, at «den politiske liberaliseringsprosessen» påvirket endringen og at urbaniseringsprosessen påvirket kirken. Elstad skriver at samfunnet var inne i en endring som var «preget av religiøs og moralsk differensiering, der tvang ikke hørte hjemme», mens Sandvik hevder at 1880-årene var preget av «den moderne ånds gjennombrudd.

Vårt spørsmål blir derfor om «strømninger i tiden» var med på å fremskaffe 1886-reformen. Flere momenter i vår avhandling kan peke i den retning: en hel argumentkategori (kap. 4.4.1) bærer navnet «frihet og tvang» og flere underkategorier bærer samme navn; det peker i det minste mot at nettopp dette var et viktig anliggende for flere. Dette samstemmer i det minste med noe av det Flatø og Elstads teorier. Flatø kaller det «individualisme», «subjektivisme» og

«tidstypiske ønsker om individuell frihet». Midt i debatten, argumenterte Krogh-Tonning mot denne tendensen, og hevdet at «å bryte lenker, bånd og tvang er tidens signatur i det politiske» og at dette nå øvde innflytelse på kirken. Kanskje var Krogh-Tonning forut for mange andre på nettopp dette punktet. Han mente at det vesentlige ikke var «frihet» i seg selv, men om frihet var et vesentlig argument i seg selv i sakskomplekset. Dette kan henge sammen med flere av våre funn, men vi har i vår avhandling ikke grunnlag for å uttale oss bestemt om dette.

7.1.1.7 Sammenheng med nattverdfallet

- Flatø hevder at skriftemålsreformen ikke fikk betydning for nattverdsøkningen. Den begynte å synke i 1830/1840-årene, skriver han, mens Bergan hevder at nedgangen i tallet på nattverdgjester kom for fullt i 1880-årene. Sandvik mener at den nye liturgien førte til en nedgang i antall nattverdgjester og at endringen i 1886 ble splittende og avsperrende.

Ut fra det Bergan hevder, impliseres det at det er sammenheng mellom «fallet» i skrifte- og nattverdgangen, mens Flatø hevder det komplett motsatte. Vi vil kort gjøre rede for hvem som «hadde rett». Vi konkluderer her kort med at det var store regionale forskjeller; noen steder var det fortsatt massealtergang rundt 1900. Gulbrandsens verk fra 1948, som anslo at «nattverdfallet» fant sted mellom 1850-1890 stemmer ikke. Trolig begynte fallet rundt 1870 og varte til godt ut på 1900-tallet, men da det ikke foreligger en samlet oversikt over landets kirker, er det vanskelig å måle.²⁷² Om skriftemålsreformen førte til nedgang i antall nattverdgjester, er det ikke helt enkelt å svare utvetydig ja på ut fra denne avhandlingen. Antallet faller etter 1886, ja, men hvilken rolle skriftemålsreformen spilte i den utviklingen, tør vi ikke her besvare. Vi kan likevel konkludere med at de to første teoriene med hensyn til nattverdfallet ikke stemmer helt. Hvilken effekt skriftemålsreformen fikk for nattverdfallet, er heller ikke enkelt å påvise, og vi kan derfor ikke ta med oss dette videre i avhandlingen. Men at endringen ble splittende og avsperrende, kan vi i det minste si *noe* om. Det er interessant å se i analysen (s.34) at Frederik Ingier, en grundtvigiansk prest, forkynner på en tydelig avsperrende måte. Slik sett kan vi kanskje si at prosessen og debatten rundt skriftemålspraksisen er en del av Sandviks teori.

²⁷² Sandvik, 1998, s.26-28

7.1.2 Oppsummering

Ut fra denne gjennomgangen av teorier står vi igjen med tre nye funn:

- Ulike forståelser av hva nattverden er og hvordan den skal praktiseres var avgjørende for endringen. (Sakramentforståelse)
- Vekkelsesbevegelser med pietistisk innslag var med på å reise spørsmål om skriftemålet i den offentlige debatten.
- En protest i folket ble en medvirkende årsak til skriftemålsreformen

Flere elementer ble forsterket gjennom drøftingen med teori fra tidligere forskningsbidrag, mens andre fremstår mer krevende å si noe sikkert om. Av teoriene som handlet om hva som førte til skriftemålsreformen, fant vi fem teorier:

(1) At sakramentforståelsen spilte en stor rolle i debatten og den endelige løsningen, har vi påvist på flere måter gjennom avhandlingen.

(2) At vekkelsene både i Norge og Tyskland spilte en avgjørende rolle i at debatten begynte, hvordan den utviklet seg og til slutt endte, synes også forholdsvis klart etter denne avhandlingens funn.

(3) At noen sentrale aktører spilte en avgjørende rolle i sakens løsning, kan vi trolig også si er ganske sikkert. Det lå til sist mye makt hos komiteen (1885-1886) som arbeidet med saken, og at dens leder, Jakob Sverdrup, samt medlemmene Andreas Grimelund og Gustav Jensen, hadde mye innflytelse synes lite kontroversielt. At de ene og alene avgjorde saken, kan vi imidlertid ikke istemme ut fra dette avhandlingsarbeidet.

(4) At praktiske årsaker var med på å avgjøre saken, kanskje vel så mye som teologiske årsaker, synes også forholdsvis klart. Hvis vi her også legger til at praktiske årsaker omhandler folkets meninger og reaksjoner, kan vi med ganske stor grad av sikkerhet si at de praktiske årsakene var svært tungtveiende.

(5) At det fantes «strømninger i tiden» i siste halvdel av 1800-tallet er åpenbart. Men hvilken rolle disse spilte er det vanskelig å si noe sikkert om ut fra arbeidet som her er

gjennomført. Det har bare til en viss grad vært et siktemål for denne avhandlingen å si noe om hvilke tidsstrømninger – kall det gjerne tenkemåter eller ideologier – som preget tiden, og i hvilken grad de preget aktørene og utfallet av saken. Men at det forelå et ønske om mer frihet for individet, synes ganske klart.

Når det gjaldt teorier om hva skriftemålsreformen førte til, fant vi én.

(1) Om skriftemålsreformen fikk betydning for nattverdsøkningen, kan vi heller ikke si noe sikkert om ut fra rammen av dette avhandlingsarbeidet.

8. Avslutning, funn og konklusjon

I denne avhandlingen har jeg undersøkt hvorfor skriftemålet forsvant fra Den norske kirkes praksis. Mer presist har jeg sett på hva som førte til oppløsningen av forbindelsen mellom skriftemålet og nattverden innenfor tidsrommet 1850–1886 og 1886–1907. For å kunne svare tilfredsstillende på denne problemstillingen, har jeg stilt flere spørsmål, blant annet om hvilken kontekst som preget debatten, hvilke argumenter som gjorde seg gjeldende, hvilken rolle argumentene spilte til syvende og sist og hvordan endringen av skriftemålspraksis i 1886 ble mottatt. Nedenfor følger en oppsummerende besvarelse.

Konteksten for debatten om skriftemålets forbindelse med nattverden fra 1850 kan oppsummeres slik: Skriftemålet var en naturlig del av kirkens praksis som forberedelse til nattverd, selv om det skiftet form flere ganger fra reformasjonen frem til 1800-tallet. Juridisk sett var privatskriftemålet påbudt frem til 1886, men ikke uten motstand: Opplysningsteologene på 1700-tallet ville eksempelvis kvitte seg med absolusjonen. Rundt 1800 ble praksis, etter mye press, endret til allment skriftemål med individuell absolusjon, men fra 1800-1850 inntok et større alvor nattverdforberedelsene, samtidig som motstanden mot kirkens makt vokste.

Som vi har sett, var det en rekke ulike argumenter som gjorde seg gjeldende i debatten om skriftemålets forbindelse til nattverden fra 1850-1886. Vi fant at argumentene lot seg

kategorisere innenfor fire ulike hovedkategorier: teologiske argumenter, juridiske argumenter, praktiske argumenter og moralske argumenter. Den klart største kategorien var de teologiske argumentene, og vi konkluderte med at innenfor rammene av debatten, var de teologiske argumentene de mest tungtveiende. Disse lot seg igjen kategorisere innenfor ulike underkategorier: Skriftemålsforståelse, sakramentforståelse, kirkehistoriske argumenter, autoritetsargumenter (Luther og bekjennesskriftene), samt generelle teologiske argumenter. Ut fra analysen av debatten konkluderte jeg med at det ikke var overraskende at de teologiske argumentene tok såpass mye plass; debatten foregikk jo stort sett innenfor kirkelige rammer. Jeg konkluderte også med at de to sidene i debatten brukte argumenter innenfor de samme kategoriene og ut fra noenlunde samme kilder; altså at diametralt ulike argumenter kunne finne støtte i de samme kildene.

Så til spørsmålet om Kirkedepartementets begrunnelse. Kirkedepartementets komité begrunnet sitt vedtak, som senere ble vedtatt ved kongelig resolusjon ved å peke på tre teologiske årsaker:

- Forbindelsen er ikke foreskrevet i Bibelen
- For reformatorene stod den ikke som ubetinget nødvendig; de betegner den som noe som "pleier" å skje, og Luther gikk selv til alters uten å skrifte.
- Det er to selvstendige kirkelige handlinger.

De nevnte også en autoritetsbasert årsak:

- Fire av seks biskoper ønsket å oppløse forbindelsen

Kirkedepartementet pekte også på tre praktiske årsaker, selv om det første nok også kan kalles en autoritetsbasert årsak:

- Forbindelsen har vakt tvil og reist en bevegelse. Med henvisning til de 103 geistlige, 21 menighetslemmer i Skien og 123 i Arendal, samt redaktør Johnsen. (En del menighetslemmer avholder seg fra nattverden i påvente av en avklaring.)
- Forbindelsen har ført til at noen har meldt seg ut av kirken.
- Å åpne for nattverd uten forutgående skriftemål vil føre til bevarelse av medlemmer som tilfører liv og kraft.

Dette var altså årsakene – argumentene – for at de tillot nattverdang for dem som ikke ønsket å skrifte på forhånd. For Kirkedepartementets komité ble det ikke tungtveiende nok at lovverket måtte endres, at det var en risikabel endring som menighetene ikke ønsket, at Kirkekommissjonen av 1859 mente forbindelsen burde bestå, eller det faktum at to biskoper og Teologisk Fakultet ønsket å beholde forbindelsen slik den var.

Reaksjonene på endringen som kom var blandede, og førte blant annet til at noen trakk seg ut av kirken og startet en egen menighet. På lengre sikt førte endringen til at skriftemål før nattverd (i 1907) bortfalt fullstendig, noe som gjorde at bruken av skriftemål ellers dalte kraftig. Jeg konkluderte likevel med at reaksjonene ikke var så kraftige som man kunne forvente ut fra menighetenes holdninger på slutten av 1870-tallet.

8.1 Funn

Nedenfor følger en punktvis oppsummering av avhandlingens funn:

- Vekkelsesbevegelser med pietistisk innslag var med på å reise spørsmål om skriftemålet i den offentlige debatten.
- En stor del av argumentene i debatten var teologiske.
- Resten av argumentene tilhørte andre kategorier enn teologiske argumenter.
- I Kirkedepartementets redegjørelse spiller teologiske argumenter en forholdsvis liten rolle.
- De teologiske argumentene spiller *ikke* en større rolle enn andre typer argumenter i redegjørelsen fra Kirkedepartementet.
- Noen autoriteter er tilsynelatende viktigere enn andre; bispekollegiet er eksempelvis viktigere enn Teologisk Fakultet.
- Menighetsmedlemmenes syn på saken var ikke særlig tungtveiende.
- Det er ikke så enkelt som å «henvise til en autoritet»; det handler også om å tolke autoriteten rett.
- Endringen hadde delvis teologiske årsaker, men praktiske hensyn og hensynet til autoritetene veide vel så tungt.

- Majoriteten av menighetsmedlemmene var imot en endring på slutten av 1870-tallet, men de var ikke tydelig misfornøyde når endringen kom. På dette punktet var menighetsmedlemmenes «meninger» trolig ikke deres, men prestenes.
- Ulike forståelser av hva nattverden er og hvordan den skal praktiseres var avgjørende for endringen. (Sakramentforståelse)
- En protest i folket ble en medvirkende årsak til skriftemålsreformen.

8.2 Konklusjon

En dyktig lærer fortalte meg en gang at alle oppgaver bør ha et «so what?» – hva er vitsen? Hva har vi lært? Hva tar vi med oss?

For meg er det nyttig å besvare dette spørsmålet. Først av alt: *Hvorfor forsvant skriftemålet fra Den norske kirke?* Hvis jeg skal forsøke å oppsummere det kort, er min beste hypotese ut fra dette arbeidet at det var (kirke-)folkets vilje. Man kan peke på en rekke årsaker, men så vidt jeg kan forstå, kunne ikke en slik endring som den i 1886 gått gjennom uten at folket på et eller annet plan var med på den. Når endringen så i 1907 ble «fullkommen», mener jeg det understøtter min forståelse.

8.2 So what?

Hva tar jeg med meg fra dette arbeidet? Først og fremst har jeg lært noe om hva det vil si å skrive master, men bredere enn det: jeg har lært noe om å jakte et mål langt der fremme i horisonten. Det har stort sett hele tiden vært et mål som har vært for stort og for vanskelig, men på et eller annet vis har jeg fått prosjektet «i havn». Det er ikke minst takket være god veiledning og en god mengde arbeid hver dag. Kanskje like viktig: jeg har fått innblikk i forholdsvis ny, norsk kirkehistorie, og har fått bli kjent med spennende aktører fra fortiden. Å få et lite innblikk i deres tenkemåter og teologiske «kamper» har gitt meg mye. Sannsynligvis har jeg blitt formet av arbeidet med denne avhandlingen og vil ta både teoretisk og praktisk kunnskap herfra med meg videre i både liv og arbeid.

Vedlegg

Vedlegg 1: Den kongelige resolusjonen som ble den foreløpige løsningen i «skriftemålssaken», inkludert nye skriftebønner. Lovtidende 1886, 2.avd.s.724-726, 2. Desember.

Kongelig resolution, hvorved anordnes følgende tillæg til og forandringer i den nugældende skriftemaalsordning²⁷³:

1. Efter skriftetalens slutning siger præsten til de skriftende: «lader os bekjende vore synder for Gud og bede» Derpaa oplæser han en af de i efterstaaende udkast anførte tre skriftebønner (efter eget valg), hvorefter han siger til de skriftende: «siger alle hertil af hjertet amen!» De skriftende svare: «Amen». Præsten siger derefter: «Træder da frem for Herrens alter og annammer paa saadan eders bekjendelse tilsigelsen af alle eders synders forladelse!» Naar de skriftende derpaa knæle om alteret, siger præsten: «Paa Guds og mit hellige embedes vegne tilsiger jeg dig» o.s.v., saaledes som nu brugeligt. Denne bestemmelse træder i kraft fra nytaar 1887.
2. Som undtagelse fra den gjældende regel om alterens sakramentes forbindelse med skriftemaal og afløsning tillades det de nadverdgjæster, som maatte ønske det og i betimelig tid personlig fremsætte begjæring derom hos præsten, at modtage sakramentet uden forudgaaende skriftemaal og afløsning²⁷⁴.

Skriftebønner:

- I. Herre Jesus, min frelser, du, som i dit hellige ord har tilsagt alle bodfærdige syndere din naade og miskundhed, jeg arme, elendige menneske kommer nu med

²⁷³ Jfr. Kirkeritualet 25. juli 1685 kap 4 og 5 og NL 2–5–10. – Vedk. Regjeringsforedrag er indtaget i deptstid. For 1887, no. 4 flg.

²⁷⁴ Ved circulære af 4. decbr. 1886, hvorved omstaaende resolution blev meddelt geistligheden, har departementet med hensyn til resolutionens 2den post bemærket, at det i sit underdanigste foredrag om sagn har forudsat, at begjæring om at erholde sakramentet uden forudgaaende skriftemaal og afløsning bliver at fremsætte af den enkelte nadverdgjæst hver gang, han saaledes ønsker at nyde nadverden, hvorved der vil være givet hans sjælesørger anledning til i hvert enkelt tilfælde at høre hans grunde, samt at det ligeledes er forudsat, at den, der ønsker at gaa til alters uden først at modtage afløsningen, overværer skriftetalen.

en besværet samvittighed til dig og bekjender for dig mine synder, som ere flere end haar paa mit hoved, og beder i dybeste ydmyghed: Kjære Herre Jesus, afløs mig af alle mine synder og tænk aldrig mere paa dem i evighed, to min syndige sjæl med dit hellige blod og lad mig finde naade for dit ansigt! Og som jeg nu i dit hellige navn, ved din tjeners haand vil lade mig afløse af alle mine synder, saa beder jeg i dybeste ydmyghed: Bær du med din tjeners ord og sig selv dit hellige og kraftige amen, og lad det ske med mig, at min samvittighed renses, min sjæl trøstes, og jeg igjen hos dig kommer i naade. Dette giv mig, Herre Jesus, min frelser, for dit dyrebare blods skyld! Amen.

II. O Herre, hellige Gud, se i naade til mig og hav barmhjertighed med mig! Thi jeg maa bekjende for dit ansigt, at jeg har syndet storlig og mangfoldig mod dig, baade i ytre og gjerning, hvormed jeg ogsaa for mennesker har beskjemmet dit hellige navn, og endnu mere ved indre medfødt blindhed, ved vantro, tvivl, forsagthed, utaalmodighed, egenkjerlighed, uren lyst, misundelse og andet saadant ugudeligt væsen, som du, Herre Gud, ser hos mig langt bedre, end jeg selv formaar. O Herre, jeg angrer mine synder, og det gjør mig hjertelig ondt, at jeg saaledes har overtraadt dine bud og bedrøvet din gode helligaand og besmittet min samvittighed. Men jeg tror, at Jesus Kristus, sand Gud og mand, er saaret ogsaa for mine overtrædelser og knust for mine misgjerninger, at straffen laa paa ham, forat jeg skulde have fred, og at der er lægedom for mig i hans saar. For Jesu skyld, forlad mig alle mine synder! Lad mig høre ordet fra dig om alle mine synders naadige forladelse, og lad mig tro det og have det i mit hjerte til evig trøst! Forny en stadig aand indeni mig og skriv dine bud i mit hjerte, at jeg ikke mere skal synde imod dig, men tjene dig efter mit hjertes begjæring i hellighed og retfærdighed alle mit livs dage. Herre, forbarm dig over mig! Amen.

III. O Herre Gud, min frelses Gud, jeg raaber til dig fra det dybe: Forlad, forlad mig alle mine synder! Thi din aand minder mig og mitt hjerte anklager mig, og jeg maa sige med anger og skarm: Jeg har syndet mod dig, min Gud, og er ikke værd at kaldes dit barn. Jeg skulde elske dig af ganske hjerte, sjæl og sind, men du har fundet mere hos mig af skammelig vantro og ulydighed og tragten efter egen ære, som du hader. Jeg skulde elske min næste som mig selv, men jeg har været lunken

i kjærligheden og mangel gang heller krænket og skadet min broder, som er forløst med Kristi dyrebare blod. O, naar jeg mindes al min synd, bliver mit hjerte bange. Hvis du vil gaa i rette med mig, kan jeg ikke svare et til tusinde, hvis du vil tage vare paa overtrædelser, Herre, hvo kan da bestaa? Men jeg ved mig ingen anden at gaa hen til uden til dig, min frelses Gud. Jeg kommer, fordi jeg har hørt dit salige evangelium, og beder dig: forbarm dig over mig! Kom ikke mine synder ihu, men din barmhjertighed i Kristus! Jeg er fuld av synd og urenhed, men han har baaret alle mine synder, jeg er skyldig til straf og dom, men han har lidt straffen, og dommen er gaaet over ham. Lad hans fortjeneste komme mig til gode, ifør mig arme synder hans retfærdighed, sig til mig for hans skyld: Vær frimodig, dine synder ere dig forladte! Og styrke min trætte sjæl ved din helligaand, at jeg kan tro ordet, som jeg hører, og gjemme det i mitt hjerte som dit ord til mig og have trøst og fred deraf og evindelig prise dig, fordi du er meget rund til at tilgive dem, som omvende sig til dig. O Herre Gud, tilgiv mig mine mange synder, at jeg kan elske dig meget og føre al min vandel i kjærlighed! Giv mig efter mitt hjertes forsæt og begjæring at afdø fra alt syndigt væsen og vandre for dit ansigt i renhed og retfærdighed. Hjælp mig mod den synd, som er mig værst, og giv mig en øm samvittighed i alle ting, thi jeg ved, at hos dig er forladelse, forat du maa frygtes! O Herre, opliv min sjæl, og gjør mig hellig og stærk og glad! Tag fra mig alt, som skiller mig fra Jesu søde forening i sakramentet, og lad mig arme, uværdige synder blive i ham og han i mig til et evigt liv. Herre, forbarm dig over mig! Amen.

Vedlegg 2: Den nye skriftemålspraksisen f.o.m nyttår 1887.

I henhold til foranførte indstilles underdanigst:

At det naadigst maa behage deres majestet at bestemme og anordne følgende tillæg til og forandringer i den nu gjældende skriftemaals-ordnign:

1. Efter skriftetalens slutning siger præsten til de skriftende: «Lader os bekynde vore synder for Gud og bede!»
Derpaa oplæser han en af de i vedlagte udkast anførte tre skriftebønner (efter eget valg), hvorefter han siger til de skriftende:

«Siger alle hertil af hjerte amen!»

De skriftende svare: «Amen».

Præsten siger derefter:

«Træder da frem for Herrens alter og annammer paa saadan eders bekjendelse tilsigelsen af alle eders synders forladelse!»

Naar de skriftende derpaa knæle om alteret siger præsten: «Paa Guds og mit hellige embedes vegne tilsiger jeg dig» o.s.v., saaledes som nu brugeligt.

Denne bestemmelse træder i kraft fra nytaar 1887.

2. Som undtagelse fra den gjældende regel om alterens sakramentes forbindelse med skriftemaal og afløsning tillades det de nadverdgjæster, som maatte ønske det og i betimelig tid personlig fremsætte begjæring derom hos præsten, at modtage sakramentet uden forudgaaende skriftemaal og afløsning²⁷⁵.

Litteraturliste

Andresen, A., Rosland, S., Ryymin, T., & Skålevåg, S.A, (2019) *Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode*. Samlaget, Oslo.

²⁷⁵ Departements-tidende, no.8, 23.februar, 1887, s.117

- Anker, T. (2021) *Analyse i praksis. En håndbok for masterstudenter*. Cappelen Damm Akademisk, Oslo.
- Arup, J.L. (1855) *Svarbrev til Lammers gjennom prostiet 8.mars 1855*. Hentet fra Gulbrandsen, B. (1948) s.219-220.
- Asperheim, O. (1880) *Om absolutionen*. Ny Luthersk Kirketidende, 4 (6-8), 81-128.
- Bergan, H. (1980) *Skriftemål og skriftestol: skriftemålet i Den norske kirke fra reformasjonstiden til i dag*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo, Oslo.
- Berge, L.J. (2000) *Løs baandene, lad kræfterne udvikles: en beskrivelse og analyse av kirkeforfatningsdebatten i Norge fra 1840 til 1859 med tanke på dens historiske og kirkelige forutsetninger*. (Doktoravhandling) NTNU, Trondheim.
- Blom, J.G., Hansen, A. & Jensen, G. (1887) *Det lydelige «amen» i den nye skriftemaalsordning*. Luthersk Kirketidende, 5(4), 61-63
- Blom, J.G., Hansen, A. & Jensen, G. (1887) *I anledning f den nye skriftemaalsordning*. Luthersk Kirketidende, 5(3), 41-45
- Blom, J.G., Hansen, A. & Jensen, G. (1887) *Om den nye skriftemaalsordnings liturgiske forsvarlighed*. Luthersk Kirketidende, 5(7), 97-100
- Collet, C & Engelsen, B (Red). (1887) *Departements-tidende*, 59 (4) 55-64
- Collet, C & Engelsen, B (Red). (1887) *Departements-tidende*, 59 (5) 65-80
- Collet, C & Engelsen, B (Red). (1887) *Departements-tidende*, 59 (6) 81-96
- Collet, C & Engelsen, B (Red). (1887) *Departements-tidende*, 59 (7) 97-112
- Collet, C & Engelsen, B (Red). (1887) *Departements-tidende*, 59 (8) 113-128
- Danbolt, E. (1963) *Presten G.A. Lammers for og mot frimenighetstanken*. Universitetsforlaget, Oslo.

Danmark-Norges kirkeritual (1685) 2. bok, 4. kapittel, 1.art.

<https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/1685/12000>

Den norske kirke. (Ukjent dato) *Den augsburgske bekjennelse av 1530 (Confessio Augustana)*.

https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-troen/kristen-tro/augsburgske_bekjennelse.pdf

tro/augsburgske_bekjennelse.pdf

Elstad, H. (1997) *En kraft og et salt i menigheden: ein studie av dei såkalla «Johnsonske prestane» i siste halvpart av 1800-talet i Noreg*. Unipub forlag, Oslo.

Flatø, L. (1982) *Den store liturgirevisjonen i vår kirke 1886-1926: en kirkehistorisk undersøkelse*. Gyldendal, Oslo.

Fæhn, H. (1994) *Gudstjenestelivet i Den norske kirke: fra reformasjonstiden til våre dager*. Universitetsforlaget, Oslo.

Grimelund, A. (1877) *Min betragtning af skriftemaalsspørgsmaalet*. Ukjent forlag, skrevet i Trondheim.

Gulbrandsen, B. (1948) *Nattverden i norsk kirkeliv*. Dybwad/Indremisjonstrykkeriet, Oslo.

Hansen, J. (1858) *Om skriftemaalet I*. Theologisk tidsskrift for den evangelisk-lutherske kirke i Norge, 1(1), 68-109

Hansen, J. (1859) *Om skriftemaalet II*. Theologisk tidsskrift for den evangelisk-lutherske kirke i Norge, 2(2), 299-325.

Heuch, J.C. & Færden, M.J. (1887) *Er bekjendelsens form i den nye skriftemaalsordning liturgisk forsvarlig?* Luthersk ugeskrift, 1(6), 85-90

Heuch, J.C. & Færden, M.J. (1887) *Liturgisk enevælde*. Luthersk ugeskrift, 1(2), 25-29

Høyer, A. (1872) *Kirkelige vidnesbyrd: en redegjørelse*. R. A. Olsens forlag, Molde.

Ingier, F. (1855) *Bemærkninger angaaende det private og almindelige skriftemaal*. Theologisk tidsskrift for Den norske kirke, 6, 366-386

Ingier, F. (1868) XIV. Skaar, J.N & Thygesen, T (Red.), *Skriftetaler af geistlige* (s. 57-62) Jacob Dybwad/Brøgger&Christie, Oslo.

Jensen, C. & Collet, C. (1859) Uten tittel. *Departements-tidende*, 31 (5), 71-72

Jensen, G. (1887) *Afhandlinger om gudstjeneste og menighedsliv*. Grøndahl, Kristiania.

Kirkekommissjon av 1859. (1866) *Motiveret forslag til rituelle bestemmelser for skriftemaal og afløsning samt nadverens sacrament*. P.T. Mallings bogtrykkeri, Christiania.

Kjelstadli, K. (1999) *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget, Oslo.

Kong Christian Den Femtis Norske Lov. (1687) (LOV-1992-06-19-61). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1687-04-15>

Krogh-Tonning, K.C. (1881) *Kirkelige vidnesbyrd om absolutionen*. P.T. Mallings forlag, Christiania.

Lammers, G.A. (1855) *Brev til biskop Arup 26. Januar 1855*. Hentet fra Gulbrandsen, B, (1948) s.218-219.

Lammers, G.A. (1856) *Afskedsandragende og afskedsord ved nedlæggelsen af embedet som sognepræst til skien*. J. Melgaards forlag, Skien.

Landstad, H. (1876) *Om absolutionen. I anledning af Luth. Kirketidendes artikler om de stavangerske presters andragende*. Luthersk Kirketidende, 3(3), 378-431

Lekmann. (1879) *Lægmand: et foredrag over nadverd og absolution*. Ny Luthersk Kirketidende, 3 (3), 33-43

Martensen, H.L. (1876) (*Referat fra landsmøtet i Roskilde 1859*. (Artikkeltittel: *Biskop Martensens stilling til absolutionsspørqsmaalet*). Luthersk kirketidende, 3(20), 315-318

Munch, J.S. (1875) *Om skriftemaalet: navnlig i forbindelse med nadveren*. Andersen, Horten.

Preus, A.C. (1876) *De ti stavangerske presters underdanigste andragende om skriftemaalets og absolutionens adskillelse fra nadveren*. Luthersk kirketidende, 3 (8) 118-120

Roll, K. (1876) *Biskop Martensens stilling til absolutionsspørgsmaalet*. Luthersk kirketidende, 3(24) 377-378

Sandvik, B. (1998) *Det store nattverdfallet: en undersøkelse av avsperring og tilhørighet i norsk kirkeliv*. Tapir, Trondheim.

Seip, J.A. (1967) *Om å skrive hovedoppgave: historie*. Universitetsforlaget, Oslo.

Skaar, J.N & Thygesen, T. (1868) *Skriftetaler af norske Geistlige*. Jacob Dybwad/Brøgger&Christie, Oslo.

Ukjent referent. (1851) *Forhandlinger i præstemødet paa Lillehammer den 27de og 28de juni 1850*. Theologisk tidsskrift for Den norske kirke, 3, 433-436

Ukjent referent. (1855) *Forhandlinger i gejstlig forening Christiania*. Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke, 6, 605–644.

Aarflot, A. (2011) *Bisperåd og kirkestyre: bispemøtets rolle i den norske kirkestrukturen 1917-1977*. Eide, Bergen.